

a falu

2012. tél

XXVII. évfolyam

Megjelenés minden évszakban

› Egy évtizeddel később
– életminőség a 2001-
es beregi árvíz által
érintett településeken

› Vidékfejlesztési
támogatás,
a hagyományörzés
eszköze?

› Törpefalvak helyzete
a mai Magyarországon

› A közvetlen értéke-
sítés módszerei
a francia vidékfej-
lesztésben

Szerzők

Boros Lajos	egyetemi adjunktus SZTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék
Csatári Bálint	elnök Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat
Erdei Fanni	MA hallgató ELTE-TÁTK, Nemzetközi Tanulmányok, Fejlesztéspolitikai szakirány
Györffy Sándor Péter	agrármérnök, ismeretterjesztő szakíró
Horváth Eszter	doktorjelölt SZE Regionális- És Gazdaságtudományi Doktori Iskola
Kiss Gábor	osztályvezető VM, Tájvédelmi, Barlangvédelmi és Ökoturisztikai Osztály
Kujáni Katalin	doktorandusz Szent István Egyetem, Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola
Nagy Gyula	tanársegéd SZTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék
Szabó Mátyás	tanársegéd ELTE-TÁTK Európa Tanulmányok Tanszék
Szijártó Attila	PhD hallgató; PTE-KTK munkaszervezet-vezető; Rinya-Dráva Szövetség
Szügyi Éva	PhD hallgató PTE Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola
Trombitás Tímea	PhD hallgató, SZTE Földtudományok Doktori Iskola
Vidák Krisztina	PhD hallgató; PTE-KTK munkaszervezet-vezető; Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület

falu

Bősze Balázs

SZIVÁRVÁNY RÁBAPORDÁNY FELETT*

*A házak mennyei
fényben állnak.
Fölöttük égi kapu feszül,
fényes, nemzetiszín
szivárvány.
A horizont szélén
sötét felhőivel
vihart üzen az ég,
dörrenések fenyegetődznek,
távoli villámok ígérek
megújulást.
Alant a falu házai
üdvösség ígésében,
Isten ujja rájuk mutat
békeséget ígér!*

A FALU

Alapítva: 1985

Alapító: Agroinform Kiadó
és Nyomda Kft.

Szerkesztő bizottság:

Németh Tamás
elnök

Csatári Bálint
Csonka-Takács Eszter
Dinya László
G. Fekete Éva
Kovách Imre
Ligetvári Ferenc
Mezőszentgyörgyi Dávid
Ónodi Gábor
Podmaniczky László
Szörényiné Kukorelli Irén
Tóth Albert

Szerkesztőség vezetője:
Eperjesi Tamás

Felelős szerkesztő:
Csuták Máté

Felelős kiadó:
Mezőszentgyörgyi Dávid

Nemzeti Agrárszaktanácsadási,
Képzési és Vidékfejlesztési Intézet
1223 Budapest Park utca 2.
Telefon: 06-1 3628100
E-mail: afalu@nakvi.hu
www.agrarlapok.hu

ISSN 0237-4323

Megjelenik minden évszakban

A belíveken Horváth Anikó felvételei
láthatók.

Tartalom

5

Nagy Gyula, Boros Lajos

Egy évtizeddel később – élet-
minőség a 2001-es beregi árvíz
által érintett településeken

17

Szabó Mátyás, Erdei Fanni

Vidékfejlesztési támogatás,
a hagyományörzés eszköze?

27

Trombitás Tímea, Szügyi Éva

A falusi magyar tannyelvű
iskolák helyzete a Vajdaságban

37

**Szijártó Attila,
Vidák Krisztina**

A Mecsek-Völgység-Hegyhát
Egyesület és a Rinya-Dráva
Szövetség térségének
településszociológiai
összehasonlítása

49**Horváth Eszter**

Törpefalvak helyzete a mai Magyarországon

75**Csatári Bálint**

Könyvismertetés

Füzi László: Világok határán –
ikerkönyv

Kalligram kiadó, Pozsony, 2010

59**Kujáni Katalin**

A közvetlen értékesítés
módszerei a francia vidékfej-
lesztésben
(Esettanulmány)

79**Györffy Sándor Péter**

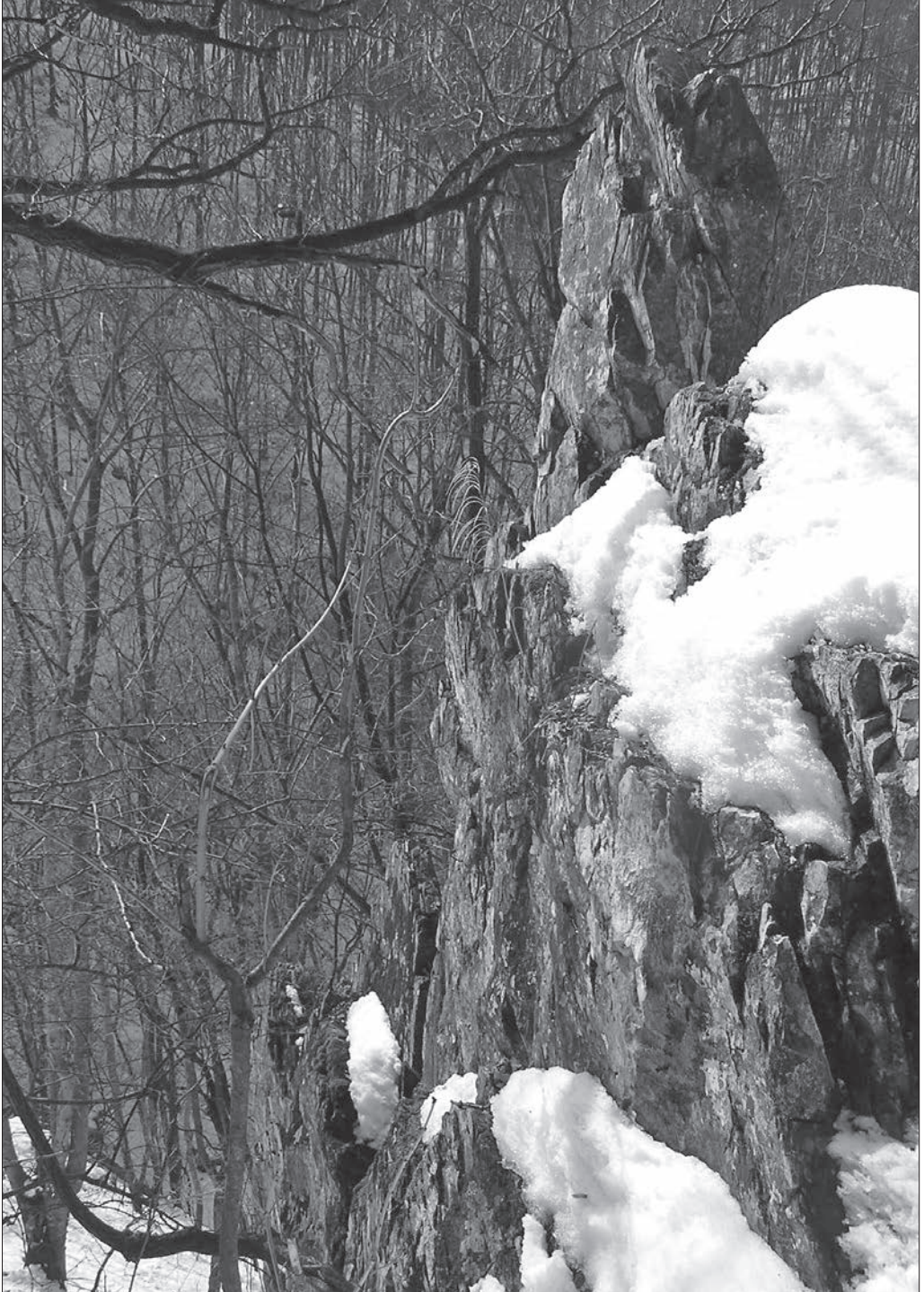
Ló a tanyán
(Lótartás, -tenyésztés és
hasznosítás a bio-ökológiai
gazdaságban)

69**Kiss Gábor**

A táji örökség szerepe
a turizmusban

85**Összefoglalás
Summary**

Az **A falu** szerzői és lektorai – a folyóirat újraindítása óta – díjazás nélkül végzik a munkájukat, ezzel járulnak hozzá a fenntartásához. A megjelent írásművek ezért csak a szerző, illetve a Kiadó hozzájárulásával használhatók fel.

Egy évtizeddel később – életminőség a 2001-es beregi árvíz által érintett településeken

Nagy Gyula,
Boros Lajos

Bevezetés

A klímaváltozás, a természeti katasztrófák, ezen belül is az árvizek, továbbá mindezek társadalomra kifejtett hatása és következményeiről ismertek a nemzetközi szakirodalomban (pl. Clemens, Hietala 1999, Clutter et al 2003, Walker et al 2003). Bármely természeti katasztrófa olyan jelenség, amely egyrészt komplex humán egészségügyi kockázat, hiszen nem csupán az egyén vagy a társadalmi csoportok fizikai, de mentális egészségét is fenyegeti, másrészt a települési környezet egészségét, az épített környezet állapotát, és a gazdasági teljesítőképességet is befolyásolja. A globális klímaváltozás következtében egyre gyakoribbak és erőteljesebbek az időjárási szélsőségek, amelyek egyik formája a szélsőségesebbé váló csapadékeloszlás, a növekvő ár- és belvízveszély.

Tanulmányunkban a 2001-es beregi árvíz társadalmi hatásait vizsgáljuk meg: milyen hatással volt az ott élők életminőségére, illetve mennyire sikerült kezelni az árvízhez kapcsolódó életkörülménybeli, egészségügyi és társadalmi kockázatokat. Az előntött terület hazánk egyik

elmaradott térségében található, ahol az elaprózott településhálózat is nehezíti a társadalmi-gazdasági átalakulást. Írásunkban áttekintjük a 11 évvel ezelőtti árvíz főbb okait, lefolyását, következményeit a vizsgált területen. Kitérünk arra is, hogy az árvizekhez milyen kockázatok kapcsolódhatnak. Ezt követően egy kérdőíves elemzés eredményeit felhasználva bemutatjuk, hogy a helyben élők hogyan ítélik meg jelenlegi élethelyzetüket.

Alkalmazott módszerek

Beregben 2001-ben kilenc települést öntött el az ár részben vagy egészben, s mintegy ezer házat rombolt le. Az újjáépítések eredményeként azonban a falvak viharos gyorsasággal újjáépültek, a felépített típusházak pedig a korábbinál kedvezőbb életkörülményeket biztosítottak a lakóknak. Ennek kapcsán kutatásunkban kitérünk az újjáépítés által generált konfliktusok vizsgálatára is.

Kutatásunk során a rendelkezésre álló szakirodalmak, illetve a korabeli újságcikkekben végeztünk tartalomelemzést. Emellett a KSH és más adatforrások sta-

tisztikai adatbázisát elemeztük, illetve az árvíz által legjobban érintett kilenc beregi település (Jánd, Gulács, Tákos, Tarpa, Csaroda, Vámosatya, Hetefejércse, Tivadar és Vásárosnamény-Gergelyugornya) 411 lakójától kérdeztünk a 2001-es árvízzel, illetve annak következményeivel kapcsolatban kérdéseket. A kérdőívészés 2011 őszén zajlott, mintaválasztási módszert nem alkalmaztunk, ugyanakkor a vizsgálat során azokra a településrészekre koncentráltunk, amelyeket adataink alapján a legsúlyosabban érintett az árvíz. A felmérést kiképzett kérdezőbiztosok, a Szegedi Tudományegyetem geográfus és földrajz szakos hallgatói végezték. Az egyes településekre jutó alacsony elemszám miatt a felmérés nem, vagy csak korlátozottan alkalmas települések közötti összehasonlításokra (1. táblázat).

1. táblázat
A kérdőívek településenkénti megoszlása.

település	kérdőívek száma	arány (%)
Csaroda	42	10,2
Gergelyugornya	63	15,3
Gulács	61	14,8
Hetefejércse	17	4,1
Jánd	42	10,2
Tákos	20	4,9
Tarpa	115	28
Tivadar	15	3,6
Vámosatya	36	8,8

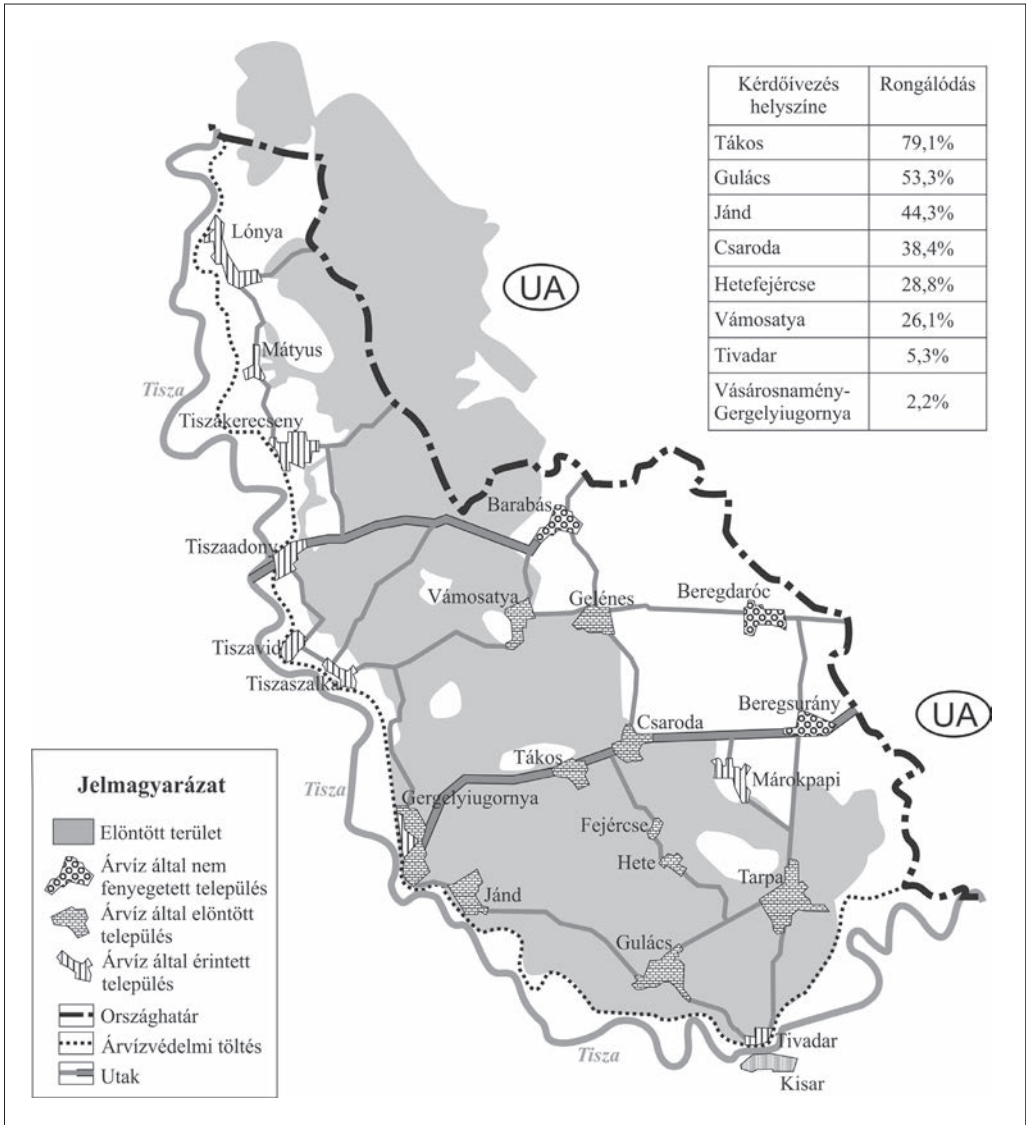
A 2001-es beregi árvíz

A globális klímaváltozás egyik következménye az éghajlati szélsőségek erősödése, amely többek között a csapadék egyenlőtlen eloszlásában mutatkozik meg. Bár az árvizek kialakulásának hátterében több tényező is áll, például a vízszint esése, annak változásai, és a változások mértéke

(Vágás 2011). A hirtelen nagy mennyiségben lehulló csapadék gyors vízszintnövekedést eredményez, amely a vízgyűjtő típusától függően akár árvízhez is vezethet. A Felső-Tisza vízgyűjtőjének alakja a hirtelen lehulló csapadék szempontjából kedvezőtlen, hiszen viszonylag széles és rövid, így a mellékfolyók rövid szakaszon vezetnek le árhullámaikat, egyszerre növelve meg ezzel a főfolyó vízszintjét. Ez a helyzet a főfolyó árvizekor is előnytelen, ilyenkor a mellékfolyók gyakran visszaduzzadnak, ezzel okozva árvizet. A vízgyűjtő alakjának negatív hatását erősíti, hogy a Tisza vízgyűjtőjének felső szakaszán a folyószabályozásokkor az árhullám levonulása gyorsabb lett, ugyanakkor magassága növekedett, ezen felül a folyó vízszintingadozása nagy, akár 8–11 méter is lehet egyes esetekben (Mezősi 2011). 1998 és 2006 között a Felső-Tisza mentén sorra megdőlték az évtizedek óta fennálló legnagyobb vízállás értékek (Rakonczai 2000, 2002, 2011).

Magyarországon Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék érintettek leginkább az áradások tekintetében, a nagy esőzést követően akár 12–36 óra alatt is elérheti az említett területeket az árhullám (Konecsny 2004).

Az elmúlt évtizedekben 1970-ben, 1993-ban, 1995-ben, 1998-ban és 2001-ben voltak nagyobb meghatározó árvizek. Az 1970-es nagy árvíz a Tisza jobb partján pusztított, és elsősorban a Szamos áradása okozta. Legutóbbi – a beregi térséget érintő (1. ábra) – árvíz összesen csaknem 15,1 milliárd forint kárt okozott a térségben, a teljes helyreállítási költség összesen közel 25 milliárd forint volt (1025/2001. (III. 23.) Korm. határozat). A megrongálódott házakat a hagyományos faluszerkezetet őrző, tradicionális építészeti motívumokat felhasználó típustervek alapján újjáépítették, így egyes települések, mint például Tákos szinte teljes egészében megújult (3. ábra). Az ár azonban

1. ábra

A 2001-es beregi árvíz által elöntött terület. (Konecsky K. 2004 alapján szerk.: Nagy Gy.)

nem csupán az épített környezetet érintette, a mezőgazdasági kár csaknem 6 milliárd forint volt.

Az árvíz életkörülményekre gyakorolt hatását súlyosbította, hogy az érintett terület hazánk egy periférikus térsége, ahol alacsony foglalkoztatottság, az országos át-

lagnál alacsonyabb jövedelmek jellemzőek, és ahol – sok egyéb tényező mellett – az elaprózott településállomány, a centrum-nélküliség is akadálya a felzárkózásnak. Mindezek miatt az érintett települések többsége alacsony népességmegtartó erővel rendelkezik, amit a több évtizedes népes-

2. ábra

Gátszakadás Tarpán. (forrás: www.tarpa.eu)

ségfogyás is alátámaszt (Bajmócy és mts 2012, Csordás 2001, Kun 2004). Az érintett terület a Vásárosnaményi kistérség része, amely egyike a társadalmi-gazdasági, infrastrukturális, szociális és foglalkoztatási szempontból 33 komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű kistérségeknek. A kedvezőtlen helyzetből való kitörést nehezíti, hogy a térségben rejlő turisztikai potenciált az árvizek nagyban csökkentik (Michalkó 2002). Elsősorban a turisztikai látványosságok megrongálódása, az azokat kiszolgáló infrastruktúra részbeli/egészbeli megsemmisülése, valamint a térségről kialakuló negatív imázs mind a vonzerő csökkenése irányába hatnak.

A 2001-es árvíz megelőzően több hónapra keresztül csapadékhiányos időszakot

tapasztalhattunk a térségben – így a 2000-es év egészében és 2001 februárjában is. Ennek következtében a folyókon alacsony vízállás alakult ki. 2001. március elején azonban több havi csapadékmennyiség hullott a Felső-Tisza vízgyűjtő területén. A legnagyobb problémát az jelentette, hogy a lehullott csapadék még fagyott talajra érkezett, így a beszivárgás minimális volt, és a levélzet nélküli erdőségek sem fogták fel a csapadékvizet, így azok a patakokba, folyókba ömlöttek. Az árhullám nagyságát tovább növelte, hogy egy hirtelen felmelegedés miatt a vastag hóréteg megolvadása is megindult. Mindezek következtében egyes mérőpontokon néhány nap alatt akár 12 méteres vízszintemelkedést is mértek a folyón (Konecsny 2004). A folyó magyarországi

(Tarpa és Tivadar között) és ukrainai szakaszán is történtek gátszakadások (2. ábra), azonban a vízszint több helyen is rekordmagasságot ért el. Mivel az árvíz emberéleteket fenyegetett, a beregi települések lakóit ki kellett telepíteni (Ambrusz 2011).

A károk felmérése után a Kormány kötelezettséget vállalt az újjáépítésre, illetve elkezdtek a védműrendszerek megerősítését, korszerűsítését. A lakóházak újjáépítése 17 típusúterv alapján zajlott (3. ábra). Emellett a gazdálkodók kárát is megpróbálták mérsékelni, megtéríteni – ugyanakkor ennek mértékét és módját több kritika is érte (Kun 2004). Becslések szerint az árvíz elleni védekezés és a helyreállítás költségei meghaladták a 60 milliárd forintot.

Az árvizekhez kapcsolódó kockázatok

Az árvíz nem csupán az értékek megrongálódását eredményezi, annál veszélyesebb, emberéleteket fenyegető komplex humán-egészségügyi kockázati forrás is. A gyengén csatornázott településeken egyik fő kockázati tényező az árvízkor az emésztőgödrökből kimosódó ürülék. Bár az árvizek után viszonylag gyorsan megtörténik a települések teljes fertőtlenítése, azonban főként a spórák baktériumok vagy a féregpeték sokáig, akár 100 napig is életképesek maradnak a talajban. A 2001-es árvíz által érintett települések közül Vásárosnaményban 63%-os, míg Tarpán csupán 21%-os volt a csatornázottság, míg a többi településen egyáltalán nem volt csatorna (Kun 2004).

Az árvíz után helyreállított ház Tákoson (fotó: Györki Andrea)

3. ábra

A rossz minőségű épületek magukban hordozzák a Beteg Épület Szindrómát (SBS). (Kreiss 1990). A sivár környezet, a nem megfelelő világítás, a túlzásúfoltosság az emberek pszichológiai jóllétére is hatással vannak (Pál, Tóth 2007). Mindez szerepet játszott abban, hogy az árvízzel sújtott mintaterületünk egészségügyi állapota e nélkül az árvíz nélkül is országos viszonylatban az egyik legrosszabb volt. Ennek hátterében a már említett perifériakusság, több évtizedre visszanyúló társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek húzódnak, amelyek a rendszer-változással csak tovább fokozódtak (Illés, 1996, Uzzoli 2001).

Bár a fizikai egészséget nagymértékben meghatározó mentális egészség kifejezetten fontos, mégis kevesebb hangsúlyt kap a látványosan terjedő és pusztító járványok kockázata mellett. Nem elhanyagolható, hogy egy-egy katasztrófa sokkhatása traumatikus, egész életet meghatározó lehet, főként az amúgy is hátrányosabb helyzetű, kirekesztett gyermekek számára, amely a későbbi élet során agresszióhoz vezet. (Ujváriné 2009). Korábbi kutatások bizonyították, hogy a felnőtteknél a depresszióra való hajlam szignifikáns növekedést mutatott az árvizek után (Reacher et al 2004; Ahern et al 2005; Morgan et al 2005).

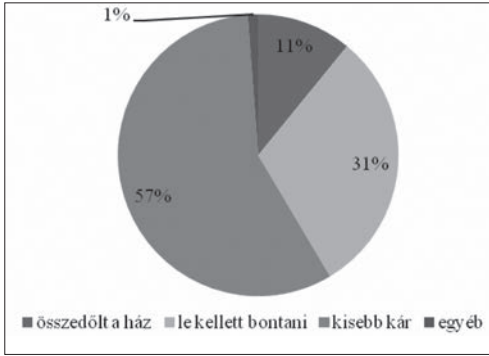
A fertőzésveszély és a pszichikai hatások mellett további kockázatot jelentenek az árvizekkor átnedvesedett, és a folyamatos belvizes elöntés miatt felázott, nedves falak. Mindehhez hozzájárul, hogy az általában szoba-konyhás lakóházakban rossz a szellőzés, nagy a zsúfoltság, amely növeli a lakóterben felgyülemelő párákat. A nedves környezet, ezen belül is kifejezetten a 70% feletti páratartalom kiváló helyet teremt a penész megtelepedésének, főleg a hőhidak felületén. Egy korábbi kutatás eredményei bebizonyították, hogy az árvizek és belvizek együttes hatása valamint a fellépő penészesedés akár lakhatatlanná tehet

házakat, azonban a tulajdonosok a rossz anyagi háttér miatt kénytelenek tovább az életveszélyes épületekben élni (Nagy, Bán 2012). A penészesedés kétszeresen növeli a bronchitis és az asztma kialakulását. (Ember 2007; Rudnai 2007). Különös figyelmet érdemelnek a légúti és pszichés krónikus megbetegedések, hiszen az akut fertőzésekkel szemben akár hosszabb időre, egy egész életen át is ronthatják az emberek életminőségét.

Eredmények

Az általunk vizsgált településekre a 2001 és 2011 közötti időszakban népességszökkenés volt jellemző – leggyorsabban az árvíz által érintett területeken. A 2001-es árvíz erőteljesen hatott a lakásállományra: a statisztikák szerint a vásárosnaményi kistérségben összességében kb. 5%-kal csökkent a lakásállomány. Ha azt vizsgáljuk, hogy természeti csapás miatt hány lakás semmisült meg 2001-ben, azt tapasztaljuk, hogy több településen is 20% feletti az arány, és a legrosszabb helyzetben Csaroda volt (Bajmócy et al 2012). Természetesen az érintett ingatlanok aránya magasabb, ha figyelembe vesszük a „csupán” megrongálódott épületeket is.

A megkérdezettek több mint háromnegyede nyilatkozott úgy, hogy érte árvíz kár a házát az elmúlt évtizedben, pontosabban 2001-ben vagy azt követően. A legtöbb esetben (57%) csupán kisebb, kijavítható károkról számoltak be, de az esetek több mint 40%-ában az épületek teljesen elpusztultak vagy le kellett bontani őket a keletkezett károk miatt (4. ábra). A károsultak nagy része (89%) kapott segítséget az árvíz utáni újjáépítéshez, helyreállításához – részben az államtól, részben a helyi önkormányzatoktól, részben pedig karitatív szervezetektől. A segítség mértékével és „minőségével” többnyire elégedettek voltak – a leginkább

4. ábra

A házakban keletkezett károk típusa a válaszok alapján.

(forrás: saját kérdőíves felmérés, N=411)

azok, akiknek valamelyik egyház nyújtott segítséget (ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy ebbe a csoportba kevesen tartoztak). Az átlagosnál jobbra értékelték az állam segítségét, míg gyengébbre a karitatív szervezetekét.

A felújítások következtében a megkérdezettek háromnegyede ugyanolyan, vagy jobb minőségű lakásban él, mint az árvíz előtt. Kirajzolódik ugyanakkor egy éles különbség: azok, akiknek teljesen elpusztult az otthonuk, sokkal nagyobb mértékben számoltak be pozitív változásokról a lakáskörülményeiket illetően. Akiknek elpusztult vagy le kellett bontani a házat, kb. 70%-uk jobbra értékelt a körülményeit, mint 2011 előtt. Akiknek ki lehetett javítani a káraikat, csak 25%-uk, akiket pedig nem ért kár, csak 15%-uk él jobb lakáskörülmények között, mint az árvíz előtt. A vélemények alapján az újjáépítésekkel a településkép is pozitív irányba változott 2001 után: a válaszadók kétharmada részben vagy egészben egyetértett ezzel az állítással.

Az árvizek miatt a megkérdezettek mintegy 29%-ában már felmerült, hogy elköltöznének a lakóhelyéről, a legnagyobb arányban azokban, akik a legsúlyosabb károkat szenvedő falvakban élnek. Ezt azonban az ala-

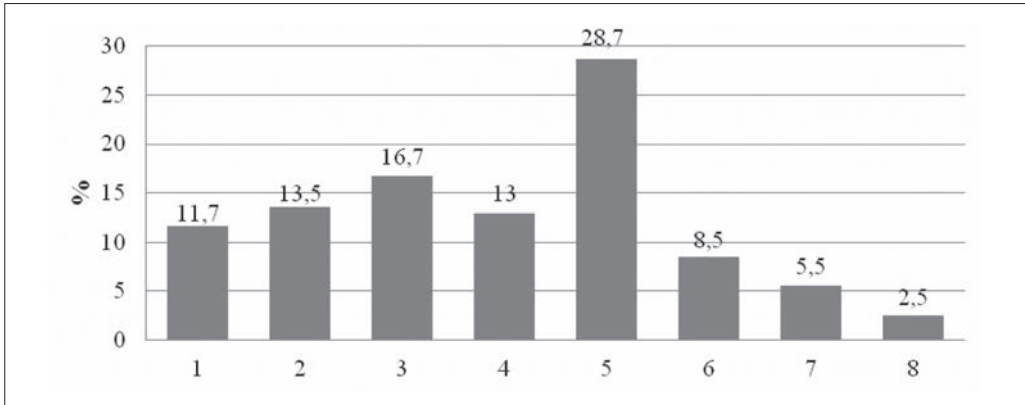
csony ingatlanárak többnyire megnehezítik vagy lehetetlenné teszik: az itteni házak ugyanis nem értékesíthetők olyan áron, hogy az elegendő legyen egy más településen fekvő ház vagy lakás megvásárlásához. Azaz sokan ingatlanpiaci csapdahelyzetbe rekednek. Az árvíz után épült új házak sem tudják tartani az értéküket: típustól függően átlagosan 15 millió forintba került a felépítésük, ugyanakkor ma 4–5 millió forintot érnek nominálértéken (Bajmócy et al 2012). Így sokat közülük városiak vesznek meg második otthonként. Az anyagi okok mellett (sőt, azt megelőzve) a helyben maradás legfontosabb oka a megszokás, az, hogy a megkérdezett mindig is jelenlegi lakóhelyén élt. Ha ők maguk nem is tudtak vagy akartak lakhelyet változtatni, a többség ismert olyanokat, akik elköltöztek az árvíz után. A legnépszerűbbnek számító költözési célpontok Budapest, Nyíregyháza és Fehérgyarmat voltak a válaszadók tudomása szerint. Ugyanakkor a migrációs folyamatok nem csak a statisztikák alapján állapíthatóak meg, hiszen sokak szerint az árvíz megváltoztatta a települések lakosságának összetételét (2. táblázat). Ehhez kapcsolódóan úgy látják, hogy inkább szegények és gyakran munkanélküliek költöztek be a településre. A fő kibocsátó települések pedig főleg a környező, szintén az árvizek által sújtott falvak. (Fontos

2. táblázat

Mennyire ért egyet azzal, hogy az árvíz megváltoztatta a település lakosságának összetételét? A válaszok megoszlása.

(forrás: kérdőíves felmérés, N=411)

Válasz	egyetértők aránya (%)
teljesen egyetért	49,4
inkább egyetért	13,4
inkább nem ért egyet	15,3
egyáltalán nem ért egyet	15,3
nem tudja, nem válaszol	6,6

5. ábra

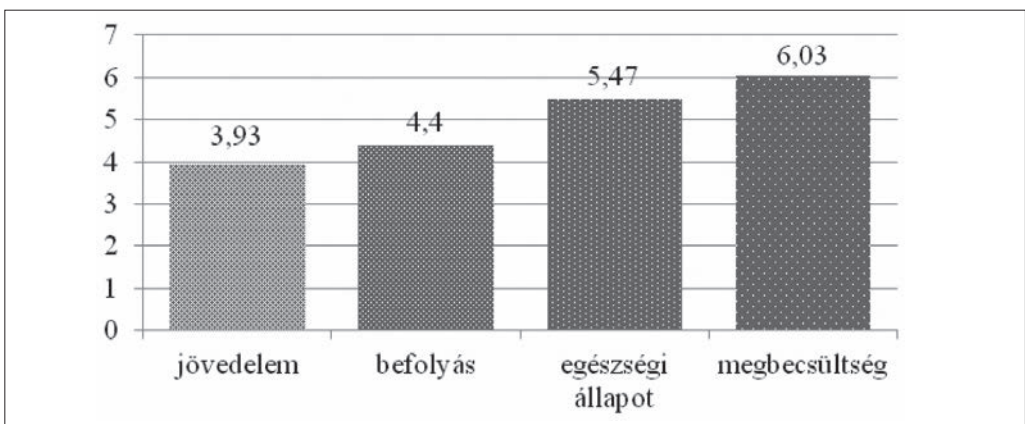
Hogyan helyezné el magát a társadalomban a jövedelmét tekintve? - A válaszok megoszlása.
(forrás: kérdőíves felmérés, N=411)

hangsúlyoznunk, hogy ez a megkérdészetek benyomása, ezzel kapcsolatban nem állnak rendelkezésünkre statisztikák.)

Az önbesoroláson alapuló társadalmi helyzetet tekintve azt tapasztalhatjuk, hogy a többség átlagos vagy az alatti jövedelműnek (5. ábra) tartja magát – érdekesség (ugyanakkor a térség gazdasági helyzetét ismerve érthető), hogy senki nem helyezte el magát a tízfokozatú skála legfelsőbb két fokán. Az átlagokat elemezve azt tapasztaljuk, hogy

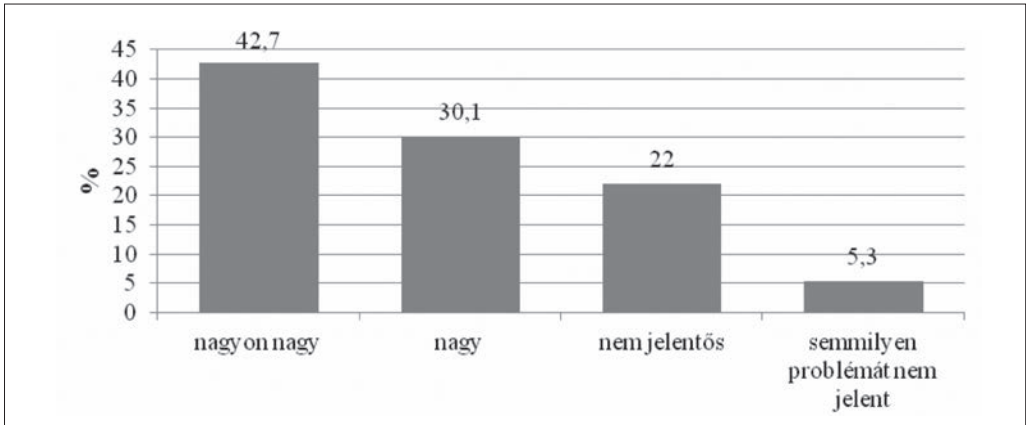
az önbesorolás alapján a jövedelem tekintetében a legrosszabb az itt élők helyzete (6. ábra).

A szubjektív egészségügyi helyzet esetében a válaszadók körülbelül 1/9-e a legjobbra, azaz tízesre értékelte magát, de lényeges hangsúlyoznunk, hogy az egyes értékeket nagyjából hasonló arányban jelölték meg (A legtöbben, 15%-nyian a tízfokozatú skálák esetében az átlagost megtestesítő ötös osztállyal értékelték saját egészségüket).

6. ábra

A szubjektív társadalmi helyzet átlagértékei dimenzióként.
(forrás: kérdőíves felmérés, N=411)

7. ábra

Mekkora veszélyt jelent az árvíz a térségben? A válaszok megoszlása.

(forrás: kérdőíves felmérés, N=411)

A jövedelem alapján alapuló társadalmi önbesorolás gyenge-közepes, ám szignifikáns korrelációt mutat az egészségi állapoton alapuló önbesorolással ($r=0,335$). Ennek részben az az oka, hogy a megkérdezettek jobbra értékelik az egészségügyi állapotukat, mint a relatív jövedelmi helyzetüket. Döntő többségük (87%) nem tapasztalt magán az árvízzel kapcsolatos egészségügyi problémákat, és a környezetükben sem gyakran tapasztaltak ilyet.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a szegénységgel küzdő falvak gyakori problémája, az uzorások megjelenése, megerősödése összefüggött-e az árvíz utáni nehéz helyzettel. A többség szerint nem igaz, hogy az uzorások kihasználták volna az árvíz miatt megszorultakat, de figyelemre méltó, hogy 26% szerint előfordult az ilyen.

Bár a vélemények többsége szerint az árvíz nagy veszélyt jelent a térségben (7. ábra), a megkérdezettek többsége nem kapcsolja össze ezt a terület munkaerőpiaci helyzetével (a két mutató között semmilyen korreláció nem mutatható ki) – azaz elsősorban természeti problémaként kezelik a fenyegetést. A munkanélküliséget a legtöbben adottságként” kezelik, azt a

választ megjelölve, hogy „munkát keresek, de nem találok”. A kérdésre válaszolók 73%-a szerint az árvizek mindenkit fenyegetnek a környéken, és ezzel a veszéllyel szemben kiszolgáltattak. A megoldást illetően elsősorban a külső segítség fontosságát hangsúlyozzák azzal, hogy 55% szerint az állam kizárólagos feladata az árvízveszély elhárítása. Emellett azonban pozitív tapasztalataik vannak a közösségi összefogásról is, hiszen a túlnyomó többség kiemelte, hogy a szomszédok segítettek egymásnak árvíz idején.

A rossz szociális helyzetet jelzi, hogy a megkérdezettek több mint 40%-a részben valamilyen szociális ellátásban – a legtöbben rendszeres szociális segélyben és rokkantnyugdíjban. A két mutató viszonylag magas értékét magyarázhatja, hogy a felmérés a legtöbb esetben a településeken belül is a legrosszabb helyzetűeket érintette, akik az árvíz által veszélyeztetett, olcsóbban megszerezhető telkeken élnek.

A környezeti folyamatokhoz való kissé ellentmondásos viszonyt jelzi, hogy miközben a válaszadók körülbelül 85%-a egyetért azzal, hogy a természeti folyamatokat az emberek befolyásolják, csupán egyharm-

duk nyilatkozott úgy, hogy beleszólása van a környezetében zajló folyamatokba.

Összegzés

Ahogy azt a fentiekben bemutattuk, az árvizek komplex egészségügyi és életminőséget veszélyeztető kockázatot jelentenek, amelyek erőteljesen hatottak az érintett települések lakáspiacára, társadalmára és az ott élők mindennapi életére. Ugyanakkor a helyiek többnyire csupán természeti fenyegetésként élik meg az árvizet, és kevésbé vannak tudatában a felmerülő egészségügyi kockázatokkal.

A beregi térség periférikus helyzetű, és egyben centrum nélküli is, amely nagymértékű elvándorlással jellemezhető. A munkavállalói aktivitás az országban itt az egyik legalacsonyabb, emellett a munkanélküliség az egyik legmagasabb. A határmenti együttműködések – amelyek munkahelyet teremthetnének – Ukrajna EU tagságának hiányában még jó pár évig nem indultak meg, más munkahely-teremtési lehetőség pedig igen korlátozott. Az egyik kitörési pont a turizmus lenne, amelynek vonzerejét csökkenti az árvíz illetve annak kockázata. A gazdasági nehézségek mellett a szociális-társadalmi mutatók szempontjából is elmaradott a térség, az országos átlagnál magasabb arányban részesülnek a lakosok szociális ellátmányban, a megkérdezettek több mint 40%-a, s ez utal a lakosok kiszolgáltatott helyzetére. Mindemellett egészségi állapotukat tekintve is az ország legrosszabb eredményeit figyelhetjük meg a térségben.

Bár az árvíz után a helyreállítás és a kártérítés azonnali volt, amellyel a megkérdezettek többsége elégedett, mégis akkor sokan döntöttek a lakóhelyek elhagyása mellett. Akik pedig maradtak, azok a jelenleg amúgy is befagyott ingatlanpiacon

olyan alacsony áron értékesíthetnék ingatlanjaikat, amelyből máshol semmi szín alatt nem futná megfelelő új lakásra, így ingatlanpiaci csapdába kerültek.

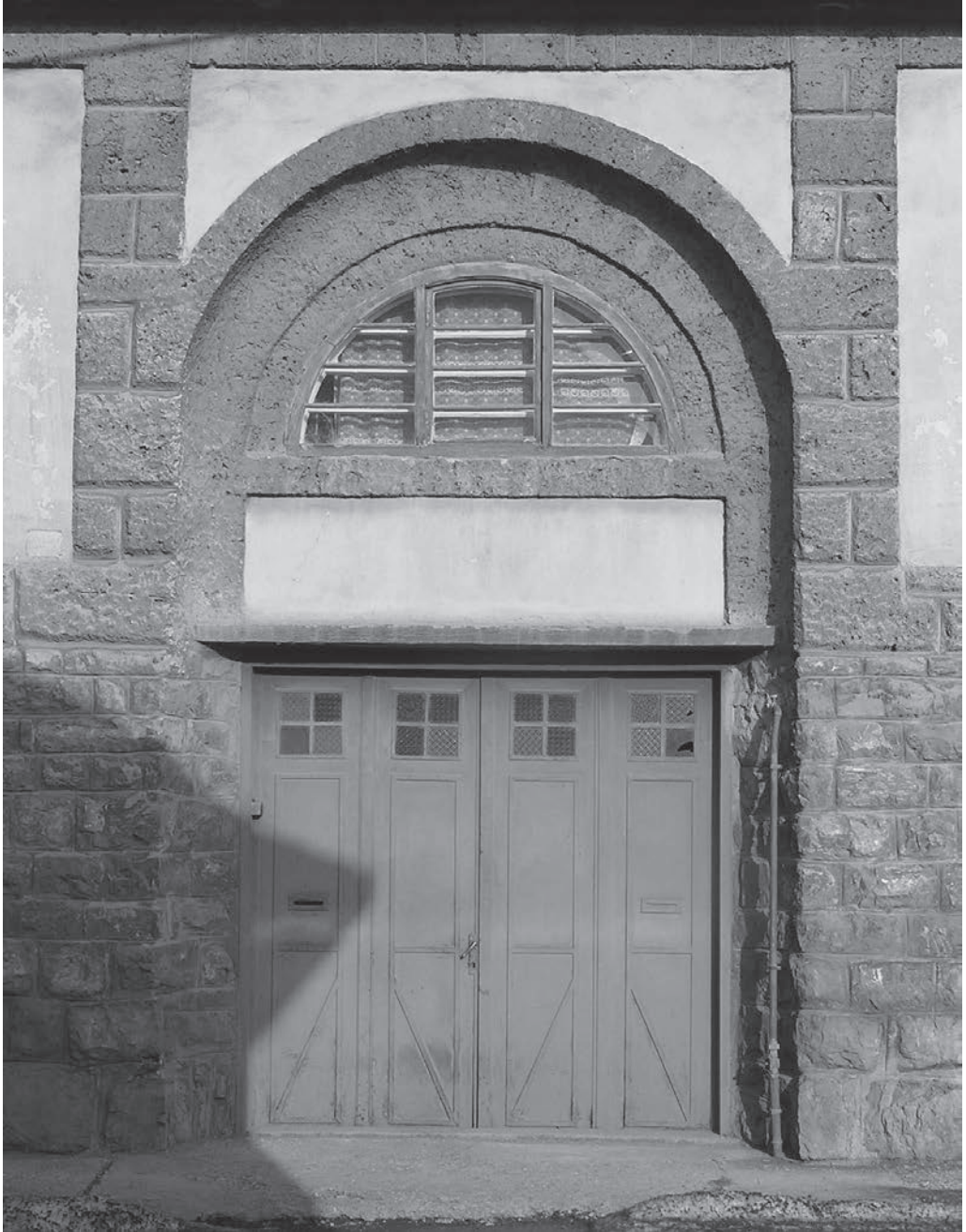
A vizsgált terület társadalmi-gazdasági folyamatai miatt az árvízveszély megoldása – hasonlóan más problémákhoz – nagyban függ a külső segítségtől, hiszen a változtatás, a védművek bővítése és javítása rengeteg pénzt igényel, amellyel az érintett települések önkormányzatai a már említett okok miatt nem rendelkeznek. A helyiek környezeti katasztrófákkal szembeni kitettsége továbbra sem csökkent, amelynek kockázatait a lakosok csak részben ismerik.

Irodalom

- Ahern et al 2005.** Global Health Impacts of Floods: Epidemiologic Evidence. In: *Epidemiologic Reviews*, USA, John Hopkins Bloomberg School of Public Health. Vol 27. pp. 36–46
- Ambrusz L. 2011.** Megemlékezés a 2001. évi rendkívüli árvízről. A Magyar Hidrológiai Társaság XXIX. Országos Vándorgyűlése, CD Kiadvány, 14 p.
- Bajmócy P., Boros L., Csatári B., Dudás R., Farkas J. Zs., Juray T., Kovács Z., Pál V. 2012.** Managing the socio-economic consequences of the climate change. In: Rakonczai J., Ladányi Zs. (eds.): *Review of the climate change research program at the University of Szeged (2010–2012)*. pp. 105–120.
- Clemens, P., Hietala, J. R. 1999:** Risk of domestic violence after flood impact: effects of social support, age and history of domestic violence. – *Applied Behavioral Science Review*, 7, No. 2, pp. 199–206.
- Clutter, S. L., Boruff, B. J., Shirley, W. L. 2003:** Social vulnerability to environmental hazards. *Social Science Quarterly*, 84, No. 2, pp. 242–261.
- Csordás L. 2001.** Területi különbségek az

- Északkelet-Alföld határmenti területein. In: Baranyi B. (szerk.): A határmentiség kérdőjelei az Északkelet-Alföldön. MTA RKK, Pécs. pp. 94–147.
- Ember I. (szerk.) 2007.** Népegészségügyi orvostan. Budapest - Pécs, Dialóg Campus Kiadó. 856p.
- Illés I. 1996.** Az egészségügyi ellátás rendszere. In: Perczel György (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. pp. 500–518.
- Konecsny K. 2004:** Az árvíz hidrológiája. In: Bodnár G. et al (szerk.): A 2001. Márciusi Felső-tiszai árvíz, Nyíregyháza, p. 298.
- Kreiss, K. 1990.** The Sick Building Syndrome: Where Is the Epidemiologic Basis? In: American Journal of Public Health. 80. pp. 1172–1173.
- Kun I. 2004.** A feláldozott Bereg. Osiris Kiadó, Budapest. 271 p.
- Mezősi G. 2011.** Magyarország természetföldrajza. Akadémiai Kiadó, 394 p.
- Michalkó G. 2002.** Árvíz és turizmus – A szatmár-beregi térség komplex turisztikai vizsgálata a Tisza 2001. évi áradása tekintetében. Földrajzi Értesítő. LI. Évf. 3–4. füzet, pp. 365–383.
- Morgan et al 2005.** Revisiting the Tsunami: Health Consequences of Flooding. In: PLoS Med 2(6): e 184
- Nagy Gy., Bán A. 2012.** A környezeti igazságtalanság egészségügyi kockázatai Boldván, különös tekintettel az allergiás megbetegedésekre. In: Társadalomföldrajzi kihívások a XXI. Század Kelet-Közép-Európájában Konferencia kiadvány. pp. 332–339
- Pál V., Tóth J. 2007.** Egészségföldrajz. Lomart Kiadó, Pécs-Gyula, 268 p.
- Rakonczi J. (szerk.) 2002.** A Tisza vízgyűjtője, mint komplex vizsgálati és fejlesztési régió. Konferenciakötet. Szeged. 116 p.
- Rakonczi J. 2000.** A környezet-átalakítás hidrogeográfiai összefüggései az Alföldön. In: Pálfi I.(szerk.): A víz szerepe és jelentősége az Alföldön. A Nagyalföld Alapítvány Kötetei 6, pp. 16–26.
- Rakonczi J. 2011.** Az Alföld tájváltozásai és a klímaváltozás. In: Rakonczi J (szerk.): Környezeti változások és az Alföld. A Nagyalföld Alapítvány Kötetei 7, Békéscsaba pp. 137–148.
- Reacher et al 2004.** Health impacts of flooding in Lewes: a comparison of reported gastrointestinal and other illness and mental health in flooded and non-flooded households. In: Communicable Disease and Public Health, Vol 7. No. 1. pp 1–8.
- Rudnai P. (szerk.) 2007.** Lakás és egészség, Országos Környezetegészségügyi Intézet, Budapest, Nyilvános kiadvány
- Uzzoli A. 2001.** A társadalmi környezet hatása a helyi népesség egészségi állapotára. Geográfus Doktoranduszok IV. Országos Konferenciája. Szeged, Konferencia kiadvány, CD-ROM.
- Vágás I. 2011.** A Tisza-völgy árvízmentesítése és mai kérdései. In: Rakonczi J (szerk.): Környezeti változások és az Alföld. A Nagyalföld Alapítvány Kötetei 7, Békéscsaba pp. 189–199.
- Walker, G., Fairburn, J., Smith, G. 2003.** Environmental quality and social deprivation –R&D Technical Report E2-067/1/TR. Bristol. Environment Agency.

Vidékfejlesztési támogatás, a hagyományörzés eszköze?

Szabó Mátyás,
Erdei Fanni

A Lisszaboni Szerződés (Az Európai Unióról szóló szerződés, 2. cikkelye) óta az EU elismeri a nemzetiségi jogokat¹ és ezzel jogalapot is ad támogatásukra, így a címben szereplő kérdés felvethető. Egy nemzet kultúrpolitikájában kiemelten fontos kérdés a tradíciók, hagyományok védelme legyen szó többségi vagy kisebbségi értékekről, és ez különösen igaz, egy olyan országra, mint hazánk, ahol számos népcsoport fennmaradt és létezik. Támogatásukra lehetőséget a jelenlegi hétéves pénzügyi ciklusban is találhatunk, például a vidékfejlesztési források között is.

Jelen tanulmány célja, hogy a nemzetiségek szerepvállalásának kérdéseit feltárja további kutatások céljára, azoknak kereteket adjon. A terület mélyebb vizsgálatára a tanulmány szerzői nem rendelkeztek elégséges adatokkal, ezért „csak” az irányok meghatározása, alap megállapítások és kérdésfeltevés lehet a céljuk.

Elsőként a fogalmi keretek megállapításánál rögzíteni szükséges, hogy a tanulmány készítésekor, még nem voltak

elérhetőek a 2011. évi census kisebbségek² vonatkozó adatai, így bár már ismert és hatályos a 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól, a csoportosításuk a 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól alapján történik meg, mivel a 2001. évi népszámlálás³kor is ezt a jogszabályt alkalmazták. Ez a régebbi törvény 12 nemzeti kisebbséget különböztet meg:

- bolgár,
- görög,
- horvát,
- lengyel,
- német,
- örmény,
- román,
- ruszin,
- szerb,
- szlovák,
- szlovén,
- ukrán.³

¹ A Közösség jogalkotásában úttörőként, de” csak” mint személyiséghez köthető jog.

² A cikk során szinonimaként használjuk a kisebbség és a nemzetiség kifejezéseket.

³ Mivel a cigány, mint etnikai kisebbség szerepel a törvényben, így jelen vizsgálat sem tért ki rájuk. Külön vizsgálat tárgya lehetne a cigány szervezetek ez irányú vizsgálata, ami messze nem lábujjzetbe illő téma.

A fenti kisebbségek vidékfejlesztési részvétele lett a vizsgálatok tárgya.

A kutatás – a népszámlálási és a később bemutatott – adatok hiányában arra szorított, hogy áttekintse, vajon a vidékfejlesztés helyi szereplői, a LEADER Helyi Akciócsoportokban (továbbiakban: HACS) megtalálható-e a nemzetiségek képviselői, illetve meghatározott jogcímeknél a támogatottak között? A beazonosításra a kisebbségekhez való kötődésre utaló szervezetnév alapján került sor. Ahogy a 1993. évi törvény 1.§. is kimondja, az vehető „nemzeti vagy etnikai” kisebbséghez tartozónak, aki magát annak tekinti. Ez az elv összhangban is van a szociológia *main stream* szakmája által elfogadottakkal, így a nevében nemzetiségi szervezet kisebbségiként való „elismerése” szakmailag elfogadható. E módszer, annyiban korlátként is felfogható, hogy nem a teljes képet mutatja, hiszen nem tekinthetünk el attól, hogy más profilú szervezetek is végezhetnek nemzetiségi hagyományőrzést, de ezek kimutatásához mintavételen alapuló felmérés lenne szükséges, ezért ezek számbavételétől jelen írásban eltekintünk.

A módszertani akadály mellett még az adathiány is nehezítette a kutatást. Bár a hatályos jogszabályok (ide értve a HACS-ok működését szabályozó különböző Irányító Hatósági Utasításokat is) szerint minden keresett adatunk – az akciócsoportok tagjai és a nyertesek listája – nyilvános és a HACS-ok egyéni honlapján megtalálható kellene, hogy legyen, csupán 41 darab csoporttól van adatunk a 96-ból, még többszöri (elektronikus és telefonos) adatkérési megkeresés ellenére is⁴. Az előző két módszertani probléma megoldásához hozzá tehető, hogy csak

együttes, párhuzamos végrehajtás esetén kapunk pontosabb betekintést a kutatás tárgyában.

A kutatás szempontjából három témakört érdemes még ismertetni:

1. Nem teljes körűen bemutatva, kijelenthető, hogy a LEADER program az EU egyik legfontosabb vidékfejlesztési eszköze, amely a helyi szereplők döntési jogkörével a helyi vidékfejlesztési stratégia (továbbiakban HVS) végrehajtását végzi. A LEADERben hét alapelv érvényesül (1. Terület-alapú megközelítés; 2. Alulról építkező fejlesztések; 3. Helyi akciócsoportok működtetése; 4. Integrált, ágazat közti megközelítés; 5. Innováció; 6. Kapcsolatépítés és együttműködés; 7. Decentralizáció) mind az akciócsoportok kialakítása, működtetése, a fejlesztések megtervezése és a források elosztása terén. Fontos még kiemelni a program kiegészítő jellegét, amely szerint a vidék területeken ebből a forrásból azokat a projekteket lehet támogatni, amelyeket más forrásból nem. Más korlátja a helyi kezdeményezéseknek elvileg nincs, a helyi szükségleteknek legmegfelelőbb támogatások nyújthatók, amelyek más támogatási rendszerbe nem illeszthetők be. Ezért lehetséges ebből a forrásból nemzetiségi hagyományőrzési célú fejlesztéseket finanszírozni (például: népviseleti ruhák készíttetése, beszerzése, eszköz,- hangszervásárlás, rendezvényeken való részvétel stb.)

2. A LEADER hét alapeszméből számunkra kiemelendő a 6. számú, partnerségi elv, annak is a HACS-ok működésére vonatkozó dimenziója, amely kimondja, hogy a közszféra aránya nem lehet több, mint 50%, optimális esetben a helyi köz,- magán,- és civil szektor 1/3-1/3-1/3 arányban vesz részt a programban⁵. Ez kiváló

⁴ A HACS-okról és nyertesekről közölt adatok forrása: saját adatgyűjtés (összes HACS megkérdezése és akciócsoporton honlapok adatainak átvétele)

⁵ A magyar jogszabályok ez utóbbi felbontást írták elő a jelenlegi HACS-ok alakulásakor.

lehetőséget nyújt a nemzetiségi civil szervezeteknek, hogy részt vegyenek a HVS kialakításában, a támogatási célok, tevékenységek meghatározásában.

3. „A vidéki örökség megőrzése és fenntartható fejlesztése” jogcím az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (amely 2007 és 2013 között meghatározza a hazai agrár- és vidékfejlesztési forrásokat) 3. tengelyének, „A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása” tengelyének intézkedése. Célja a vidék épített és természeti örökségének védelme, megőrzése. E jogcím esetében akár komolyabb, műszaki beruházások is megvalósíthatók az örökségvédelem területén (helyreállítás, látogathatóvá tétel stb.). Nem mellékesen az a támogatási forma egy ún. horizontális jogcím, ahol a támogatás odaítélésében és az értékelésben a helyi, érintett akciócsoportnak szerepe van⁶.

A vizsgálatot végzők meggyőződése, hogy a hazai nemzetiségi szervezetek erősen kötődnek tradícióikhoz, ezért fokozottan figyelik a tevékenységük támogatási módjait. Mivel a vidéki örökség megőrzése jogcím s a LEADER program azon ritka forrás⁷, ahonnan finanszírozást vonhatnak be nagyobb összegben, ezért pályázati aktivitásuk is kimutatható lesz. A kutatás hipotézise szerint a kisebbségi szervezetek őrzik hagyományaikat ezért népesedési arányuknál nagyobb arányban jelennek meg

- a helyi fejlesztéseket meghatározó HACs-okban,
- és az adott vidékfejlesztési források támogatási kérelmezőiként.

Fenti felvetést megerősítését vagy elvetését a következőkben mutatjuk be.

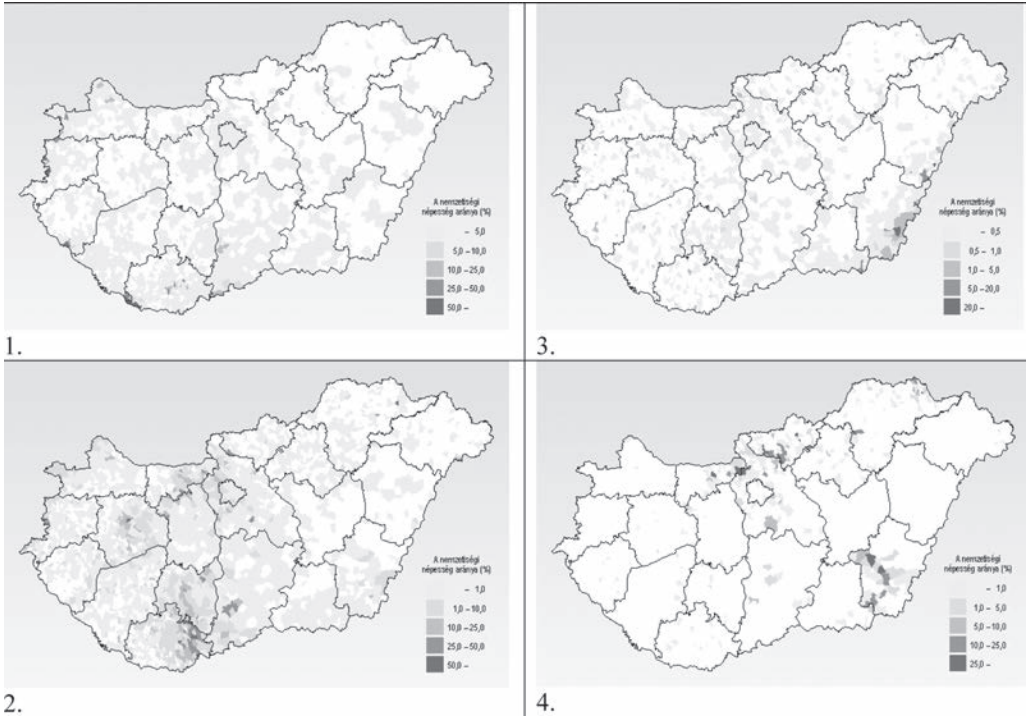
A 2001-es népszámlálás adatai⁸ szerint Magyarországon a települések túlnyomó részén található több vagy kevesebb nemzetiségi kötődéssel rendelkező egyén. Összesített arányuk a teljes lakosságot tekintve 3% körülire tehető. A census kartogramjai szerint a román, horvát, német és a szlovák kivételével a kisebbségek a települések lakosságának igen alacsony arányát teszik ki, a 2% feletti részesedés már kiugrónak számít, egyes különleges településektől (Szentgotthárd, Lórév, Belsőannisz) eltekintve nincs meghatározó népeségarányuk. A román nemzetiség esetében 20%, a szlovákoknál 25%, míg a horvát, német kisebbségnél 50% feletti lakosságszámmal rendelkező település is található hazánkban, és ezen települések földrajzi koncentrációja is felfedezhető, ahogy az alábbi térképeken (1. ábra) is látható. Az, hogy ez a helyzet hogyan változott, nőtt-e az arányuk vagy csökkent, az az új adatfelvétel módszerén is múlik, de érdekes lesz megfigyelni, hogy a korábbi évtizedek – asszimilációval magyarázható – csökkenése, amit az ún. etnobiznisz sem tudott ellensúlyozni megállt-e, netán megfordult-e.

Hipotézisünk vizsgálatának eredményét előrevetíti, hogy a fenti népességi arányok „képviselő” elenyésző számban mutatható ki a HACs-ok tagszerkezeti között. Ahogy korábban jeleztük, a 96 magyar akciócsoportból 41-nek a taglistáival rendelkezünk, ezek közül mind-

⁶ Közvetve tehát a bennük tagsággal rendelkező nemzetiségi szervezeteknek is.

⁷ Létezik más, akár hazai támogatás is, ahonnan részesülhetnek támogatásból (például a Nemzeti Civil Alapból), de azok mindig csökkenő forrásokat jelentenek, erősödő versennyel a finanszírozásokért.

⁸ Nemzetiséghez tartozók adatai

1. ábra

A (1.) horvát, (2.) német, (3.) román, (4.) szlovák nemzetiségek aránya Magyarországon.

Forrás: KSH (2003)

össze 8 csoport⁹ esetében lehet nemzeti-ségi szervezetet találni. Ezek a szervezettek nemzetisége 4 helyen csak német, 2 helyen csak horvát, 2 helyen egy német és egy horvát. Román, szlovák kisebbségi szervezet nem jelentek meg a vizsgált adatok között, és a Dunától keletre egy olyan HACS sincs, ahol lenne nemzeti-ségi tagszervezet. Így nem csoda, hogy számos olyan akciócsoport is van, ahol egyes településen nagyarányú kisebbség

él és mégsem rendelkeznek tagsággal a LEADER szervezetben¹⁰

Azokról a HACS-okról, ahol találtunk nemzeti-ségi szereplőt a tagságban, elmondható, hogy hét esetében valóban a területileg „domináns” nemzetiség van képviseltetve az akciócsoportban, míg két esetben a népszámlálás más képet mutat. Az egyik esetben a német nemzetiségnek nincs kiugró értéke helyben, de van képviselete (nem kárhoztatva ezt az eljárást) a csoportban.

Az elnyert támogatások tekintetében is hasonló kép bontakozik ki. Mivel az ÚMVP „útközbeni”, adatokkal alátámasztott nyilvános monitoringjára két dokumentum vállalkozott, ezeket használtuk

⁹ Zengő-Duna Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület, Mecsekvidék Helyi Közösség Egyesület, Rinya-Dráva Szövetség Egyesület, A Bakonyért Vidékfejlesztési Egyesület, Éltesítő Balaton-felvidékért Egyesület, Somló-Marcalmunte-Bakonyalja LEADER Akciócsoport Közhasznú Egyesület, Alpokalja-Ikvamente LEADER Egyesület, UTIRO LEADER Egyesület.

¹⁰ vagy nincs róla adatunk

2. ábra

A vidéki örökség megőrzés jogcímében jóváhagyott támogatási kérelmek aránya szervezeti felbontásban. Forrás: Hungarikum Konzorcium (2010).

fel elemzésünknel. A két vizsgálat a vidéki örökség megőrzése jogcím esetében kettő, míg a LEADER támogatások esetében egy támogatási időszak eredményeit tudta értékelni. Az Állami Számvevőszék 2012-es jelentésében – a számtalan hasznos és fontos megállapítás mellett – nem található a kutatásunk számára hasznosítható adatok a tagszervezetek és a támogatásban részesülők háttéréről, a jelentés a támogatási rendszer (ÚMVP 3. és 4. teljes tengelyének) átfogó működését mutatja be.

Ezzel szemben a Hungarikum Konzorcium által a Vidékfejlesztési Minisztérium felkérésére végzett Mid-term értékelés már tartalmaz „célcsoport” elemzést is. Ennek általános tanulságai az alábbiakban foglalható össze:

1) vidéki örökség megőrzése jogcím

a) A támogatásban részesülők között mind kérelem számban, mind értékben az egyházi szervezetek nyerték a legtöbbet, az intézkedésre eddig lekötött források csaknem felét (2., 3. ábra).

b) A fentiek tudatában nem meglepő

módon a jogcím tipikus fejlesztési célja, a források hozzávetőlegesen 64%-ban a templomok, imaházak, haranglábak, parókiák, templomkertek és egyházi műemlékek felújítására irányul. A támogatások 29%-ból egyéb épített örökségek, pl. malmok, kúriák, pincesorok felújítása, közösségi házak, tájházak, múzeumok kialakítására, de akár önkormányzati vagy egyéb hivatali funkciónak otthont adó védett épületek (óvoda, rendőrség stb.) külső felújítására kerül(t) sor. Csupán 7%-ot tesznek ki azok a fejlesztések, amelyek természeti értékek bemutatását szolgálják, pl. tanösvények, kilátók, fasorok, kertek, vagy zöld területek rehabilitációját tartalmazzák.

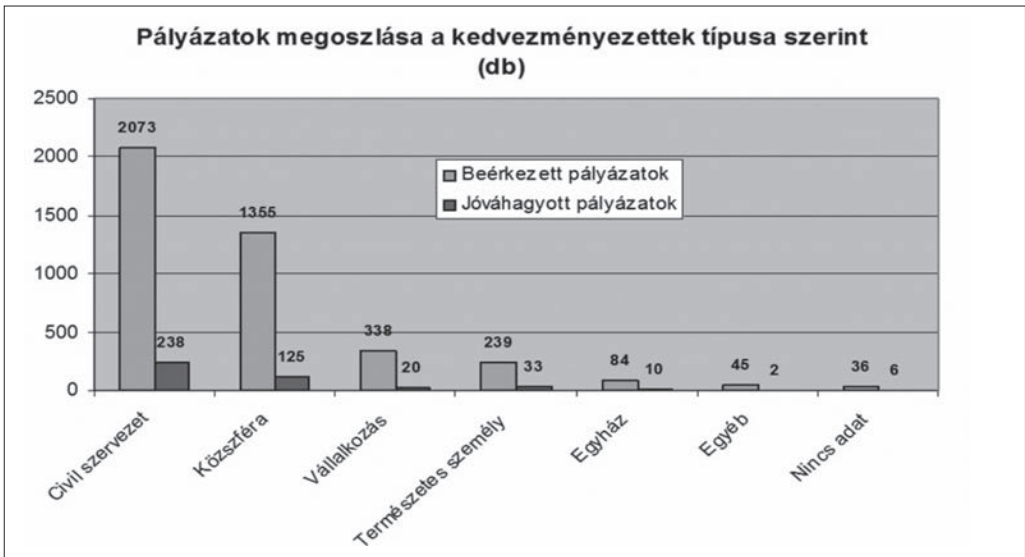
2) LEADER program forrásai

a) A támogatásban részesülők szervezeti megoszlása a LEADER jogcímek esetében eltér a vidéki örökség megőrzése jogcímtől. Ezeknek a támogatásoknak mind beadott kérelem számban, mind jóváhagyott támogatási összegben a civil szervezetek voltak a fő haszonélvezői. A közszféra, a vállalkozások és a természeti

3. ábra

A vidéki örökség megőrzés jogcímben jóváhagyott támogatási összegek szervezeti felbontásában. Forrás: Hungarikum Konzorcium (2010).

4. ábra

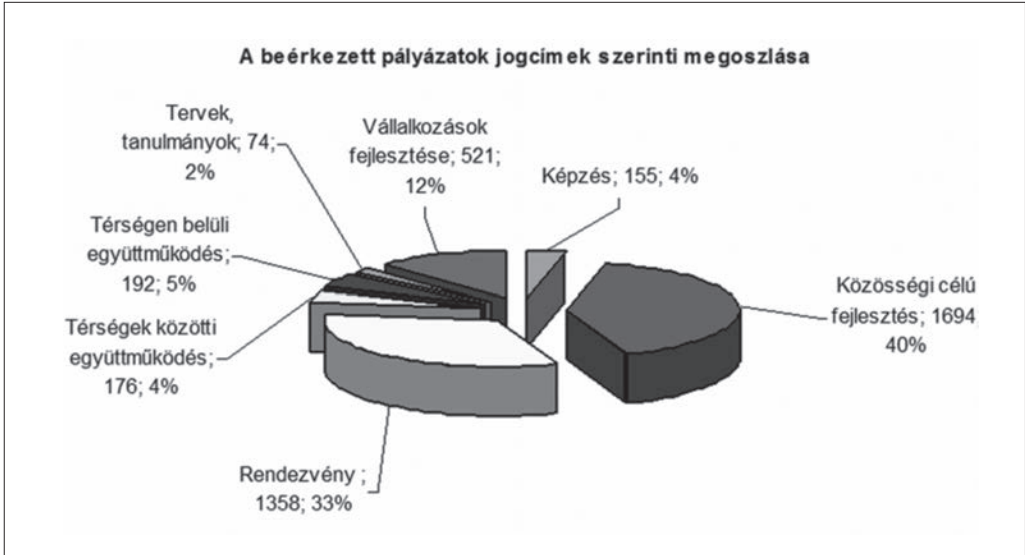
Az ÚMVP 4. tengelyében jóváhagyott kérelmek száma szervezeti felbontásban.

Forrás: Hungarikum Konzorcium (2010).

tes személyek is nagyobb mértékben voltak aktívabbak és eredményesebbek, mint az egyházak (4. ábra).

b) Tipikus fejlesztéseket a LEADER programban, annak kiegészítő jellege mi-

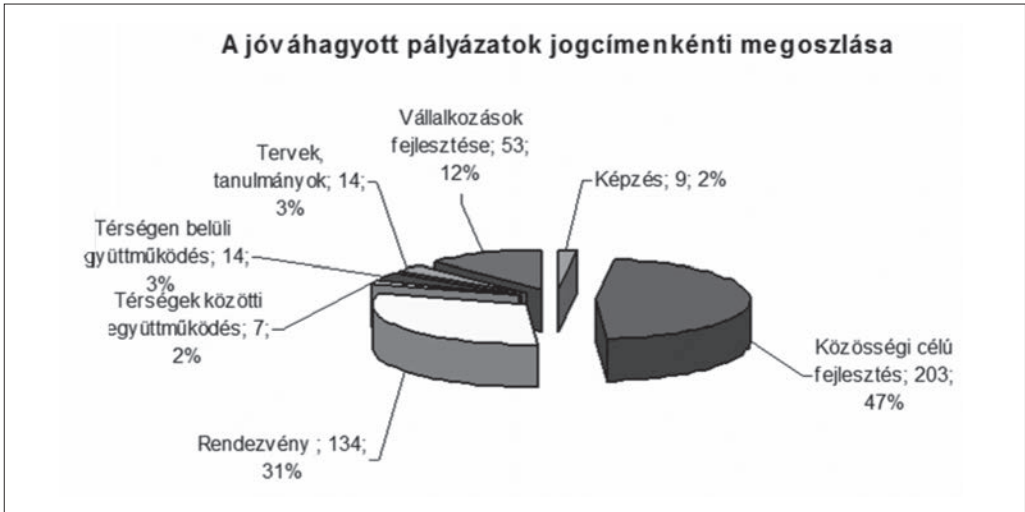
att nehezen lehet kimutatni, csupán egy előzetes, nagyon általánosító kategorizálást követően írható le, hogy a beérkezett és jóváhagyott pályázatok között darabszámában és forrásigényében is a közös-

5. ábra

Az ÚMVP 4. tengelyébe beérkezett fejlesztések típusai.

Forrás: Hungarikum Konzorcium (2010).

6. ábra

Az ÚMVP 4. tengelyébe jóváhagyott fejlesztések típusai.

Forrás: Hungarikum Konzorcium (2010).

ségi célú fejlesztéseknek, majd a rendezvényeknek és ezt követően a vállalkozások fejlesztésének van a legnagyobb súlya (5., 6. ábra).

Megvizsgálva a 41 HACS nyertesek listáit, a fenti általános struktúrák mellett is csupán 3 akciócsoportnál találtunk támogatott nemzetiségi projektet, mindegyik

csoportban egyet-egyed-egyed. Közös bennük, hogy mindhárom fejlesztés az első LEADER támogatási körben kapott támogatást, de mind más-más nemzetiségű szervezet kérelmére.

- A Dél-Dunántúli Régióban, a Szienergia Egyesület területén a Tschewinger Krónzele Egyesület kapott támogatást a sváb hagyományok és értékek bemutatására, egy „emlékpalota” épületének nyílászáró cseréjére került sor. Kutatásunk szempontjából érdekes, hogy a megvalósítás helye, Csebény település bár hivatalosan is viseli a német településnévét (Tschewing), a népszámlálás során a 102 lakosból egy sem lett német nemzetiségűként feltüntetve, bár a szomszédos falvak között számos helységben van sváb kisebbség.

- Az Észak-Magyarországi Régió, Bükk Térségi LEADER Egyesület (korábbi nevén Bükk-Makk LEADER Nonprofit Kft) területén, Bükkzentkeresztben, a Gyermekünkért a Bükkzentkereszt Szlovák Nemzetiségi Általános Iskolában és Óvodában Alapítvány pályázata kapott támogatást energiaudvar fejlesztésére. A falu életében meghatározó szlovák kisebbség aránya a census adatai szerint több, mint 20% (1274 lakos, 259 szlovák nemzetiségű).

- A Nyugat-Dunántúli Régióban található az egyetlen akciócsoport, ahol az érintett nemzetiség tagsággal és nyertes pályázattal is rendelkezik. Alpokalja-Ikvamente LEADER Egyesület területén a pályázó Horvát Kulturális Egyesület közösségi célú fejlesztésre nyújtott be kérelmet a horvát tájház pajtájában vendéglátóhely kialakításra. A megvalósítás helye Fertőhomok, ahol 28% körüli a horvát nemzetiség aránya (483 lakos, 136 horvát nemzetiségű).

A vizsgálatot összegezve látnunk kell, hogy a HACs-ok kevesebb mint felétől beérkezett adatai alapján csak óvatos megál-

lapításokat lehet tenni, de azok a kutatást végzők szerint helytállóak és a tendenciákat jól mutatják. Legfontosabb eredmény, ami megállapítható, hogy kijelenthetjük, a kutatás hipotézise nem tekinthető igaznak. A nemzetiségek nem vesznek részt sem az akciócsoportokban, sem a támogatásokban olyan arányban, amit a népesedési arányuk lehetővé tenné. A továbbiakban ennek lehetséges okait mutatjuk be, további kutatási témák felvillantásának céljával.

Az első, reményeink szerint inkább, elméleti ok kommunikációs eredetű. Ha ezek a szervezetek nem tudtak ezekről a lehetőségről, akkor nem is várható el, hogy számottevő számban jelenjenek meg a vidékfejlesztésben. Ismerve az akciócsoportok önkéntes és kötelező ismeretterjesztő tevékenységét, valószínűleg nem állja meg a helyét ez az alap, a hasznos információk helyben történő terjedése nem lehetett akadálya a részvételnek. Ugyanakkor a kommunikáció minőségére már visszavezethető az „elmaradás”. Amennyiben a hírcsatornákból nem szűrődik le megfelelően a részvétel fontossága, akkor még az ismeret birtokában sem feltétlenül aktivizálódik a célcsoport. Tehát ha azt gondoljuk, fontos célcsoport hiányzik a támogatásban részesülők közül, akkor nem csak az üzenetek számát, de minőségét, tartalmát is felül kell vizsgálnunk.

A másik nagy csoportja a probléma eredetének a szervezetek működési akadályaiban kereshető. Nem tudnak részt venni a vidékfejlesztésben, mert emberi, pénzügyi, infrastrukturális gátjai vannak. Az emberi tényezők között felsorolható a szervezetben résztvevők képzetlensége (pályázati szakterületen) és a támogatási rendszer bonyolultságából eredő problémák, illetve aktív, innovatív, kezdeményező vezető, szereplő létének a hiánya. Által-

lános tapasztalat szerint¹¹ a finanszírozás kérdése a legnagyobb akadálya a pályázási aktivitásnak. A civil – és köztük a nemzetiségi – szervezetek alacsony tőkeellátottsága miatt roppant kevés közösség tud önerőt felmutatni, előfinanszírozást biztosítani, amire esetükben a hitel lehetősége sem megoldás, mert a kereskedelmi bankok ritkán nyújtanak pénzügyi segítséget ennek a szektornak, még támogatási határozat mellett sem, esetleg nagy értékű (ingatlan) fedezet felajánlását követően. Az ingatlan fedezetkénti használata átvezet minket az infrastrukturális hiányosságokhoz. A nemzetiségi szervezetek ellátottsága ezen a téren is igen alacsony, általában nem rendelkeznek sem eszközzel, sem ingatlannal, így ezek fejlesztését sem tudják kezdeményezni. Ez lehet az egyik oka, hogy nem találunk a vidéki örökség megőrzése támogatások között egyetlen egy nemzetiségi projektet sem.

Az utolsó, már a felvezetőben is jelzett ok, a más szervezet égisze alatt, esetleg főpályázóval való partnerségben végzett tevékenységek túlsúlya. Ezek számát csak becsülni lehet, a céljuk a fenti akadályok megkerülése, jobb emberi, pénzügyi lehetőségek kihasználása. Tipikus példája ennek az önkormányzati tájház-beruházás, ahol a védelem alatt álló önkormányzati épületben nemzetiségi hagyományokat is bemutató fejlesztésre kerül sor. Az ilyen esetek kimutatására a kutatás nem terjedt ki.

Végezetül fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a kutatás eredményének tükrében a hazai ÚMVP vidékfejlesztési forrásaira elszalasztott lehetőségként kell tekintenünk, mert bár a támogatási rendszer alkalmas és hasznos lehetett volna a tradicionális, nemzetiségi tájértékek megör-

zésére, erre csak igen kevés helyen került sor. Ezzel együtt pozitívan nézünk a jövő elé, hiszen egyfelől lesz még támogatási kör ezekben a pályázatokban és – talán cikkünk hatására is – ezeken több kisebbségi szervezet vesz majd részt, másfelől a 2014 utáni vidékfejlesztésben is lesz mód a hagyományörzés támogatására.

Irodalom

1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, in: Magyar Közlöny, 100 szám. 1993.

2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól, in: Magyar Közlöny, 154.szám. 2011.

Állami Számvevőszék 2012. 1293 sz. Jelentés a vidékfejlesztési célkitűzések megvalósítására, a helyi közösségek szerepének megerősítésére fordított pénzeszközök felhasználása eredményességének és hatékonyságának, a vidéki életminőség javításában betöltött szerepének ellenőrzéséről.

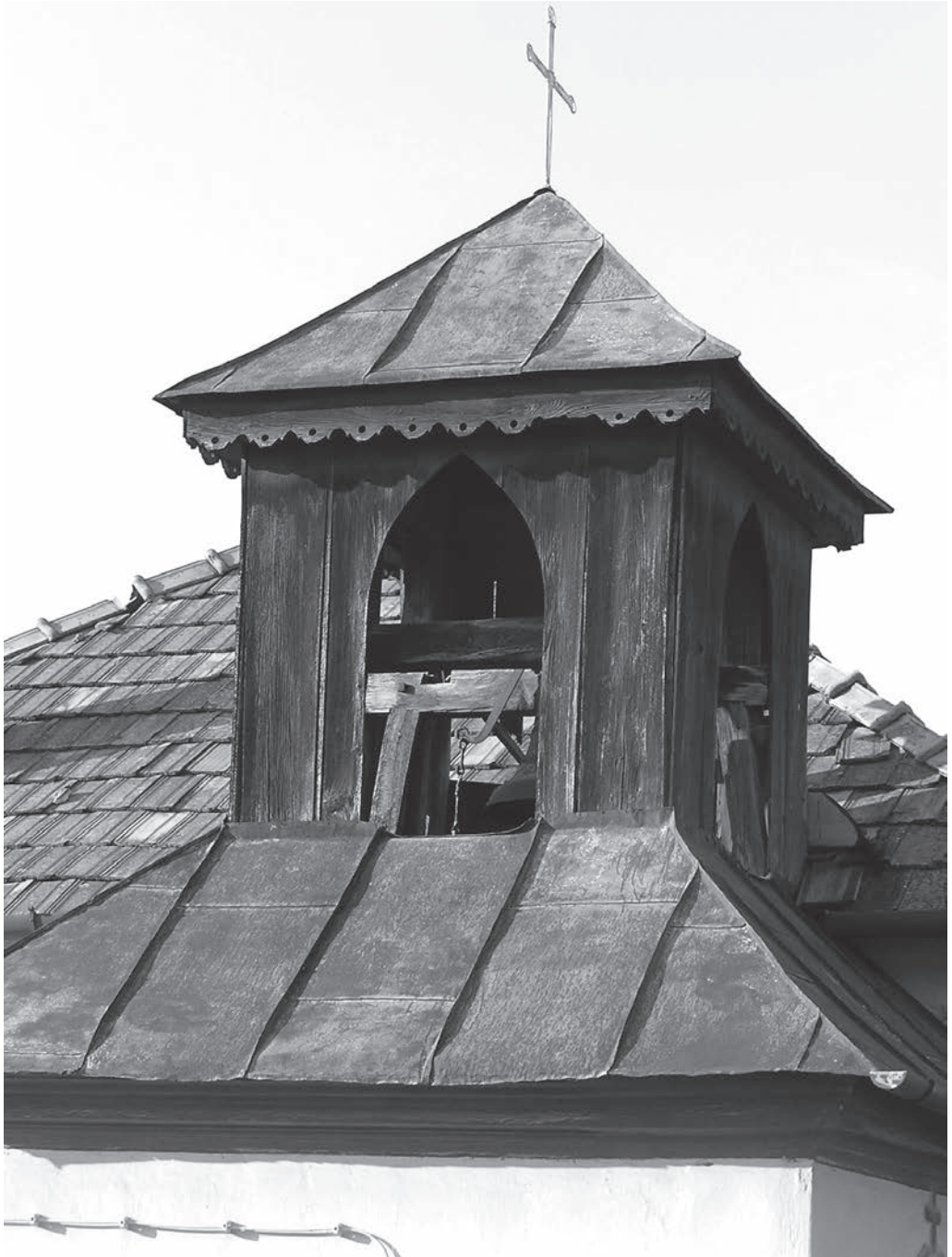
Hungarikum Konzorcium 2010. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2007-2013) félidei (mid-term) értékelése, 339, 370, 372. <http://umvp.kormany.hu/mid-term> (letöltés ideje: 2012.05.16.)

Központi Statisztikai Hivatal 2003. A horvát, német, román, szlovák nemzetiségek aránya Magyarországon, in: *Népszámlálás 2001, Nemzetiségi adatok- Az egyes nemzetiségekhez tartozók területi elhelyezkedése.* KSH, Budapest

Központi Statisztikai Hivatal 2004. *Népszámlálás 2001- 21. A kistérségek adatai- A népesség nemzetiségi hovatartozás szerint.* KSH, Budapest

Központi Statisztikai Hivatal 2005. *Népszámlálás 2001 - 24. A Magyarországon bejegyzett kisebbségek adatai.* KSH, Budapest

¹¹ Általában a civil szervezetek csekély aktivitásának egyik legfontosabb oka

A falusi magyar tannyelvű iskolák helyzete a Vajdaságban

Trombitás Tímea,
Szügyi Éva

Bevezetés

A tanulmányban bemutatjuk a Vajdaságban élő magyar kisebbség alapszintű oktatásának helyzetét, ahol a középpontba helyezzük a falusi magyar tannyelvű iskolák problémáinak feltárását, továbbá a jobb megértés érdekében ismertetjük az anyanyelven történő tanulás jelentőségét. Célunk, hogy a rendelkezésünkre álló adatok alapján minél átfogóbb képet adjunk a magyar tannyelvű általános iskolák helyzetéről. Főbb kérdéseink a következők: melyek a falusi iskolák legnagyobb problémái? Milyen helyzetben vannak a Vajdaságban a falusi magyar tannyelvű iskolák diákjai? A jövőben milyen tendenciák várhatók a falusi iskolákban? A téma fontosságát indokolja, hogy a városokban és a falvakban élő vajdasági magyarság megmaradása és érvényesülése szempontjából, egyaránt fontos a közösséget alkotó egyének képzettsége, oktatási szintje és tudásának versenyképessége.

A tanulmányban alapvetően a 2002-es statisztikai adatokra támaszkodtunk, mivel a kisebbségekkel kapcsolatos legfrissebb adatokat a Szerb Statisztikai Hivatal még nem dolgozta fel. A tanulmány a szakirodalmi feldolgozáson és statisztikai adatok

elemzésén kívül primer adatforrásokra is alapoz. A kutatás az MTA HTMTÖP kezei alatt belül valósult meg *Iskolaválasztási stratégiák szóróanyagban és többségben* címmel. A kutatás vajdasági vonatkozásban Zenta és Nagyikinda községben valósult meg, összesen nyolc általános iskola részvételével, amelyek közül három falusi iskola volt (Tornyos, Felsőhegy és Szaján), amelyekben összesen 18 szociológiai mélyinterjú készült az iskolaigazgatókkal, pedagógusokkal és szülőkkel, továbbá három fókuszcsoporthoz beszélgetés történt 7. illetve 6. osztályos gyerekekkel. Az interjúk során feltett kérdéseket három fő csoportra osztottuk: az intézmény felszereltsége, a gyerekek helyi beiskolázása és nyelvi kérdések. Bevezető kérdésként az igazgatók és a pedagógusok esetében is kitértünk a saját iskolai életútjukra, továbbá gyerekeik iskoláztatására is.

A térség általános jellemzői

Szerbiában a magyar kisebbség által lakott községek többnyire a Vajdaság északi részén helyezkednek el. A Vajdaság Autonóm Tartomány Szerbia viszonylag fejlett térsége és Európa egyik legkedvezőbb adottságú agrárvidéke. Területe 21.500 km²,

székhelye Újvidék (Novi Sad). Három nagy folyó, a Duna, a Tisza és a Száva három földrajzi tájegységre osztja a tartományt: Bácskára, Bánátra és a Szerémségre. Lakosainak száma a 2002. évi népszámlálási adatok szerint 2.031.992 fő, népsűrűsége 94,5 lakos/km² (Gábrity Molnár 2008). A Vajdaság igazi multi-etnikus régió: több mint húsz etnikai csoport él a területen. Közülük a legnagyobb – a tartomány mintegy kétharmados többségét alkotó – a szerb lakosság, valamint jelentős számban élnek itt magyarok, szlovákok, horvátok, montenegróiak és románok (Huszka 2008).

Közigazgatásilag a Vajdaságot hét körzetre (okrug) oszthatjuk. A körzeteket tovább „bonthatjuk” községekre (opština), amelyek sajátos területi igazgatási-önkormányzati egységek. A község fogalma Szerbiában tartalmában mást jelent, mint a magyarországi szóhasználatban, ugyanis a község több települést összefogó, legalacsonyabb szintű közigazgatási egység és jellemzően egy nagyobb települést (várost) és közvetlen vonzáskörzetét jelenti. A község székhelye – amiről általában az egész községet is elnevezik – a községközpont (1. ábra). Egemáshoz viszonyítva a községek terület és népesség szempontjából igen eltérőek, viszont közös tulajdonságuk, hogy városias és falusias tereket egyaránt magukba foglalnak (Kugler 2007).

Vajdasági magyarság

A 2002. évi népszámlálás szerint a Vajdaságban 290.207 magyar nemzetiségű élt,

1. ábra

A Vajdaság Autonóm Tartomány községei a községközpontokkal

Forrás: www.vmsz.org.rs

vagyis a magyar kisebbség számaránya a tartomány lakosságához képest 14,2% volt.¹ A Vajdaságban élő magyarok többsége a Magyarországgal határos régiókban és a Tisza-mentén él. A „leginkább magyaroknak” tekinthető települések tömbjét Bácska északkeleti részén, a Tisza jobb partjához tapadó Horgos – Bácsstopolya – Bácsföldvár háromszögben találjuk (Kocsis, Hodosi. 1991). A Bánátnban már jóval csekélyebb, a Szerémségben pedig elenyésző a magyar nyelvszigetek száma. Hat községben a magyarság abszolút többséget alkot: Zentán, Adán, Magyararkanizsán, Kishegyesen, Topolyán és Csókán; valamint relatív többségük figyelhető meg Óbecsén és Szabadkán. Mindemellett a települések alkotta községeken belül (elsősorban a Tisza melléken és a tartomány periférikus fekvésű, előre-

¹ Statistical Office of the Republic of Serbia 2002 <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/en/Zip/Census-Book1.pdf>, letöltve: 2011.11.10.

gedés és emigráció sújtotta területein) 81 olyan település lelhető fel, ahol a magyarok száma meghaladja a más nemzetiségűekét (Kocsis és mts 2006).

A 2002. évi népszámlálás alapján a magyar népesség 58,5 százaléka városi jellegű településeken élt, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy 2002-ben megváltozott a statisztikai feldolgozásban a falusi és egyes településekre vonatkozó osztályozás, és a két kategóriát összevonták, valamint néhány vegyes jellegű település városi besorolást kapott (Mirnics 2006). A vajdasági magyar lakosság alapvetően (néhány kivételtől eltekintve) nem a községi központokban él, hanem a környező kisebb településeken. Mindemellett vajdasági magyarokra is érvényesek a térségre jellemző demográfiai tendenciák, úgy mint az elöregedés, az alacsony születési szám, valamint az elvándorlás.² Szerbia területén a legnagyobb mértékű kivándorlás a Vajdaságban volt. A tartományon belül is a külföldre távozás tekintetében a legintenzívebb régió Dél-Bánát és Észak-Bácska.³

A magyar tannyelvű oktatás szervezése Szerbiában

A szerbiai közoktatási rendszert a 2004-ben meghozott közoktatási törvény, a *Törvény az oktatás és nevelés alaprendszeréről*⁴ (továbbiakban: Törvény), határozza meg. A közoktatásban alkalmazott nyelvhasználatról a Törvény kimondja, hogy az oktatás szerb nyelven, a kisebbségi nemzetekhez tartozók számára pedig anyanyelven valósuljon meg. A vajdasági általános iskolákban az oktatás és nevelés hat tannyelven folyik:

szerb, magyar, szlovák, román, ruszin és horvát nyelven, valamint kétnyelvű osztályokban, szerbül illetőleg valamelyik nemzeti kisebbségi nyelven.

A magyar nemzetiségűek általános iskolai végzettsége jobb, mint a többségi nemzeté, viszont a képzettség további szintjein lemaradások tapasztalhatók (Gábrity Molnár 2006). Szerbiában a magyar általános iskolát végzettek száma körülbelül 6%-kal magasabb, mint a többségi nemzeté, ami fejlett általános iskolai hálózatra enged következtetni (Gábrity Molnár 2006). Különösen a kistelepüléseken magas az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező lakosság aránya, vagyis gyakori eset, hogy az iskoláztatás megreked ezen a szinten. A 2. ábra szerint jóval magasabb a 15 évnél idősebbek részaránya a falusi alapszintű iskolákban, mint a városi környezetben, vagyis a gyerekek a normálistól hosszabb idő alatt fejezik be az oktatásnak ezt a szintjét (2. ábra).

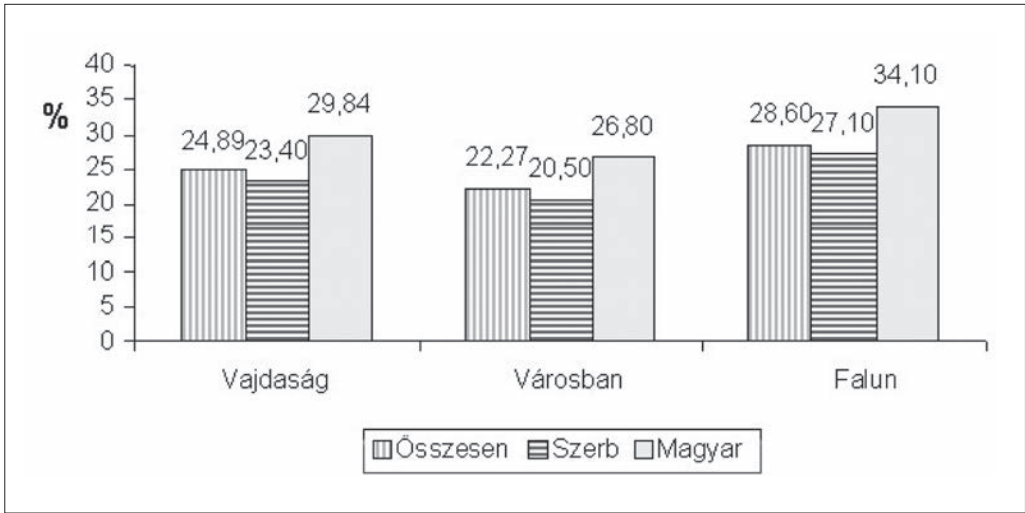
A Vajdaságban 78 általános iskolában több mint 900 iskolai tagozaton folyik magyar tannyelvű oktatás⁵. Szerbiában a jogi és az intézményes keretek keveset változtak az elmúlt évtizedekben. Ugyancsak stabil a kisebbségi oktatás jogi szabályozásának kerete is, hiszen változatlan maradt az a törvényes előírás, amely szerint 15 tanuló jelentkezése esetén az intézmény *köteles* magyar nyelvű osztályt nyitni, ennél kevesebb jelentkező esetén pedig *engedélyezhető* a magyar nyelvű tagozat megnyitása egy-egy iskolában. A kisebbségi tannyelven történő oktatás szervezésénél figyelembe veszik a gyereklétszámot és a szükséges tanerő meglétét. Abban az esetben, ha kellő számú diák van, viszont nem tudják biztosítani a szükséges számú oktatót, ideiglenesen csak államnyelven szervezik meg az oktatást, az ideiglenes állapot viszont könnyen állandósulhat.

² Vajdasági magyar kulturális stratégia 2012-2018, Magyar Nemzeti Tanács

³ Az Észak-bácskai körzetben él a vajdasági magyarság közel harmada

⁴ *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*

⁵ *Oktatásfejlesztési Stratégia 2010-2016, MNT*

2.ábra

A 15 évnél idősebbek aránya az alapfokú képzésben (%)

(Forrás: Gábriyné Molnár 2006)

A Vajdaságban az anyanyelvű oktatás minden olyan településen veszélyben van, ahol a magyar lakosság száma háromezer fő alá esik, és a népesség több mint 10 százalékkal csökken. Ezekben a településeken körültekintően kell tervezni a kisebbségi tannyelvű oktatást. A sziget szórvány településeken (Apatin, Kula, Hódság, Zombor, Verbász, Újvidék, Fehértemplom, Versec, Nagybecskerek, Antalfalva, Kikinda, Pancsova, Zichyfalva, Szécsány, Begaszentgyörgy, stb.) évről évre bizonytalan az osztályok megnyitása.

„A szórványosodás egyik legmegbízhatóbb mutatója, hogy a magyar általános iskolások hány százaléka tanul szerb tannyelven” (Gábrity Molnár 2002). Többnyire 20 százalékról beszélhetünk, azonban figyelembe véve a tendenciákat, átlagosan 30 százalékra is nőhet a szerb tannyelven tanuló magyar diákok száma. Ez a jelenség jellemző Újvidéken, Verbászon, Becskereken, Kikindán, Kevevárán és Pancsován. Ezekben a településeken a szerb tannyelven tanuló magyar diákok aránya az 50 százalékot is meghaladja.

Az anyanyelven tanulók aránya évtizedekre visszamenőleg a képzésnek ezen a szintjén is változatlanul 80 százalék körül mozog. A tömbben (Adán, Zentán, Kanizsán) a magyar gyerekek 99 százaléka tanul magyarul, a szórványban (Újvidék, Zombor, Nagyikinda) viszont csupán a fele.

A magyar közösségek általános iskolai oktatásának intézményrendszere, struktúrája és felépítése az utóbbi évtizedekben szintén keveset változott. Említésre méltó újítás az igazgatásban történt azzal, hogy az önkormányzatok szerepe megnőtt az iskolák irányításában, valamint, hogy lehetővé vált a magyar nyelvű tankönyvek Magyarországról történő behozatala. Ezzel némileg „ledolgozottá” vált a magyar nyelven tanuló alsó tagozatos diákok hátránya, hiszen a tankönyvbehozatal liberalizálása előtt a szerb nyelvű tankönyveket fordították magyarra, ezzel a magyar nyelvű tankönyvek sokszor hónapokat késtek.

A fent említettekhez viszonyítva ugyanakkor a magyar tanulók összlétszáma és a magyarul tanuló gyerekek száma változott, mégpedig folyamatos létszámcsökkenést

tapasztalhatunk. Az 1985–86-os tanévben 33 240 magyar gyermek járt általános iskolába (ebből 26 201 magyar tannyelvű osztályba), az 1995–96-os tanévben az általános iskolai magyar tanulók létszáma 29 ezer (a magyar tagozatokon tanulók száma 25 ezer) volt, 2005–2006-ban ez a szám mindössze 20 ezer körül mozgott, és 17 778 diák tanult magyar nyelven, 78 iskolában. A 2009–2010-es tanévben az anyanyelvükön tanuló magyar diákok száma már 16 168-ra csökkent a Tartományi Oktatási Titkárság adatai alapján.

A létszámfogyatkozás oka a magyar családokban születő gyerekek számának folyamatos csökkenése, valamint az egyes időszakokban bekövetkezett kivándorlási hullám.⁶ Ezekkel a folyamatokkal mindenképpen számolni kell továbbra is, noha megvan a remény arra, hogy a népességszám fogyása lelassul.⁷ 2016-ra az prognosztizálható, hogy kb. 15–17 ezer magyar gyerek jár majd általános iskolába, ebből 13–15 ezren tanulnak magyar tannyelven. Az is valószínűsíthető, hogy a szórvány sok településén *fenntarthatatlanná* válnak a ma is igen kis létszámú magyar tagozatok. Ez a folyamat várhatóan a magyar tannyelvű oktatást is folytató iskolák és tagozatok számának gazdaságilag és pedagógiaiilag

is indokolt csökkenését okozza majd.⁸ Ezzel a problémával évek óta folyamatosan szembesülniük kell az oktatási intézményeknek. A 2011–12-es tanév kezdetén többek közt a beodrai, az oroslámosi, a feketetői és kisoroszi általános iskolában is osztályösszevonásra került volna sor a magyar tannyelvű osztályok megőrzése érdekében, de végül mégis megérkezett a jóváhagyás a minisztérium részéről⁹, és megmaradtak a tanévkezdésre tervezett osztályok. Egyes iskolákban viszont már 2011-es tanévben sem indult magyar nyelvű első osztály, ilyen az újvidéki Nikola Tesla Általános Iskola, ahol a létszámcsökkenés miatt a harmadik és negyedik osztályt összevonták¹⁰.

A Vajdaságban a magyar tannyelvű oktatás aktuális problémája a csökkenő gyerek-létszámon kívül a tankönyvhiány (mivel a tankönyvbehozatal csak az alsó tagozatok számára engedélyezett) és a pedagógushiyány. Erre hivatkozva a tantárgyak egy részét államnyelven oktatják, vagy „ideiglenesen” nem nyitnak magyar osztályt. Mivel nem áll rendelkezésre megfelelő számú és végzettségű oktató, gyakran az osztálytanítók vállalják el bizonyos tantárgyak tanítását, vagy a tanárok saját tantárgyuk

⁶ A nyugat-bácskai magyarság fogyatkozásának egyik legbeszédesebb bizonyítéka a beiskolázási statisztika. Míg hetven évvel ezelőtt száz-százöt, ötven évvel ezelőtt ötven-hatvan, negyven éve huszonöt-harminc magyar elsős indult iskolába a városokban, az elmúlt tizenöt-húsz évben igen ritkán fordult elő, hogy a tanulók létszáma elérte a tízet. Szomorú, hogy falvainkban sem jobb a helyzet, s nyomós okunk van attól tartani, hogy gyerekek hiányában néhol egy-két even belül végképp megszűnik az anyanyelvű oktatás.

⁷ Oktatásfejlesztési Stratégia 2010-2016, MNT

⁸ A Magyar Nemzeti Tanács a vegyes tannyelvű közoktatási intézmények szétválasztását és a jogilag, pénzügyileg és fizikailag elkülönített magyar iskolák létrehozását általánosságban nem tartja célravezetőnek. Az MNT szerint ez a magyar diákok tanulási lehetőségeit csökkentené és ezáltal csökkenne a magyar nyelven tanuló diákok száma. Ezzel szemben az MNT arra törekszik, hogy a vegyes tannyelvű intézményeken belül a magyar oktatás szakmai igazgatása önállósuljon, magyar tantestület működjön. Ehhez azonban pénzügyi, jogi és szervezeti háttér szükséges.

⁹ Mégsem lett osztályösszevonás, Magyar Szó, 2011. október 11. www.magjarszo.com, Mégsem lett osztályösszevonás, www.mnt.org.rs, 2011. október 31.,

¹⁰ Osztályösszevonás? Jeges Zoltán nyilatkozata az RTV2-nek, Vajdaság Portál, 2011. augusztus 31. www.vojvodinaportal.com

mellett második tárgyat is vállalnak, amihez vagy nincs meg a végzettségük, vagy még nem szerezték meg a diplomát, vagy pedig vendégtanítók oktatnak.

A vajdasági falusi iskolák láttelele¹¹

A 2009–10-es tanévben a Vajdaság 27 községének 98 településén biztosították a magyar kisebbség számára az anyanyelvén történő alapszintű oktatásban való részvételt (a Vajdaság Autonóm Tartomány Oktatásügyi Titkárságának adatai alapján).

A 2011-es adatok szerint a legtöbb községben csökkent az anyanyelvükön tanuló magyar elsősök száma. Ez a tendencia jellemző a tömbben élő magyarokra és a szórványban élőkre egyaránt. Különösen a falvakban okoz problémát a tagozatok megnyitása. Egyes községekben lesújtó a helyzet: Nezsényben (Szécsány község) és Szilágyin (Apatin község) például annyira kevés tanulót írtak be első osztályba, hogy nem indulhatott tagozat magyar nyelven, míg Udvarnokon (Bégaszentgyörgy község) egyáltalán nem volt első beiratkozó. Muzslyán (Nagybecskerek község) bár szintén csökkent a diákok száma, mégis sikerült megnyitni három magyar osztályt.

A 2011–12-es tanévben 24 összevont osztály működik, kettővel több, mint egy évvel korábban, és 96 tanulót ölel fel. Ezekben az osztályokban az átlaglétszám négy fő. Az sem mellékes, hogy – az Oktatásügyi

Titkárság adatai szerint – a tanévben 29 osztályt nyitottak 15-nél kisebb létszámmal 23 önkormányzatban.

A kis létszám nem csupán a tagozatok megnyitásánál jelent gondot, hanem a falusi iskolák fenntartásánál is, hiszen felmerül a kérdés, hogy vajon gazdaságos-e csupán néhány gyerek miatt működtetni egy intézményt. Gyakran előfordul, hogy ezek az iskolák kevesebb támogatásban részesülnek, mint a városi intézmények, ez pedig könnyen vezethet a felszerelés elavulásához, a szemléltetőeszközök hiányához, s általában a kedvezőtlenebb feltételek kialakulásához: *„...javítások a padlótól a plafonig, a tetőszerkezettig, az ajtó-, ablakcsere – nagy szükség lenne rá. Eszközökből is hiány van, tanteremre is nagy szükség lenne...”* (Tornyos, igazgató). A felsőhegyi iskolában nincs tornaterem és ebédlő sem, továbbá a tantermek is elhanyagolt állapotban vannak. Az ott tanuló gyerekek tehát meg vannak fosztva többek közt a sportolás lehetőségétől: *„... Jó lenne, ha lenne háló a kapun (futball), meg lenne kézilabda, röplabda, vagy, mint Zentán szertorna hetente háromszor... Én régen jártam Zentára úszni, de abbahagytam, mert nem értem időben be az iskolába edzés után...”* (Felsőhegy, gyerekek). Faluról lévén szó, kevés a gyerekek szórakozási, kikapcsolódási lehetősége, főleg szervezett formában. A szajáni iskolában viszont a jól felszerelt tornateremnek és magának az intézménynek is közösségfejlesztő hatása van: *„... Szajánban az iskola a falu központja, ez az a hely, ahol történik valami...”* (Szaján, igazgató).

A megkérdezettek szerint a legnagyobb kihívás a jövőre nézve a gyerekhiány. Egyrészt a tagozatok megszűnése fenyeget, másrészt pedig az osztályösszevonás, ami olykor éppen az így keletkezett nagy létszám miatt okoz gondot: *„...a törvény úgy rendelkezik, hogy 35 gyereknek kell lenni egy osztályban ahhoz, hogy két tagozatra lehessen osztani. Az ötödikeseknél 28 gyerek van és a*

¹¹ A kutatás a MTA HTMTÖP keretein belül valósult meg Iskolaválasztási stratégiák szórványban és többségben címmel. A kutatás vajdasági vonatkozásban Zenta és Nagyikinda községben valósult meg, összesen 8 általános iskola részvételével, melyek közül 3 falusi iskola volt (Tornyos, Felsőhegy és Szaján), amelyekben összesen 18 mélyinterjú készült az iskolaigazgatókkal, pedagógusokkal és szülőkkel, továbbá 3 fókuszcsoporthos beszélgetés történt 7. illetve 6. osztályos gyerekekkel.

kollégák folyton panaszkodnak, hogy helyhiány van, illetve levegő sincs az osztályban...” (Tornyos, igazgató).

Hátrány a falusi iskolákban, hogy nincsenek helybeli tanárok, így a délutáni foglalkozások, különórák, csoporttevékenységek eleve kizártak. A pedagógusok utaztatása/utazása más problémát is hordoz magában, mivel egyes tanárok akár négy iskolában is taníthatnak. Az utazás sok időt vesz igénybe, fárasztó és komoly szervezést igényel. Pozitívum viszont, hogy a tanárok motiváltak, szeretnek a falusi iskolákban tanítani, és szívesen utaznak. Ezek a gyerekek elvileg nincsenek hátrányban semmilyen tekintetben a városi gyerekekhez viszonyítva, viszont a szülők elmondása szerint középiskolába kerülve azt érzékelik, hogy a tudásuk alacsonyabb szintű, mint a városi gyerekéké, és nagyobb erőfeszítések kellenek, hogy behozzák a lemaradást.

A bezárás veszélye nem csupán a magyar tannyelvű iskolákat fenyegeti, hiszen a csökkenő gyereklétszám nem etnikai specifikum, hanem általánosan érvényes Szerbia egészére. A jövőben elkerülhetetlen egyes intézmények összevonása, bezárása. Nem mindegy azonban, hogy olyan intézményről van-e szó, amelyben magyarul (is) folyik tanítás. Az iskoláztatás tannyelve alapvető szerepet játszik a későbbi kétnyelvűség, esetenként a nyelvcsere kialakulásában, a gyerek identitásának alakulásában, ami későbbi karrierjét, lehetőségeit nagyban befolyásolhatja. *„... ismerek egy olyan tanulót, aki saját maga gyűlöli a szüleit csak azért, mert szerb osztályba írtatták. Miközben ő szenved a szerb osztályban, nem tud elég jól szerbiül, nem fogadta be a szerb osztályközösség, viszont most már nem tud elég jól magyarul se...” (Szaján, pedagógus).*

Az anyanyelven megszerzett tudás a leghatékonyabb, ezért azok a magyar anyanyelvű gyerekek, akik szerb tannyelvű osztályba kényszerülnek, hátrányba kerülnek

társaikkal szemben. Ez a gyerekekben frusztrációt kelt, nem tud lépést tartani társaival a tanulásban, még ha anyanyelvén ez nem is okozna számára problémát. A közösségekben besorolódik egy olyan helyre, ahonnan később (a környezetnyelv, azaz a szerb elsajátítása után) sem tud már „elmozdulni” és ez hosszútávon meghatározza a gyerek fejlődését, a továbbtanulásról hozott döntését és önmagáról kialakított képét.

Az anyanyelven történő tanulás jelentősége

A nyelv nem egységes entitás, megtanulása feltételezi a sajátos hangmintázatok, a nyelvre jellemző morfológia, mondatstruktúra és szemantika elsajátítását (Polonyi, Kovács 2005). A kétnyelvűség számos helyen megszokott jelenség, és elfogadott az a nézet, hogy a kisgyermek nagyobb erőfeszítés nélkül tudnak elsajátítani két vagy több nyelvet (Bajmócy 2009, Petitto et al 2001). Ugyanakkor létezik egy másik, eléggé széles körben elterjedt meggyőződés is, miszerint a korai kétnyelvű elsajátítás valamilyen formában negatív hatással van a kisgyermek fejlődésére és a korai nyelvelsajátítás rendes módját megzavarja, ami így teljesen különbözni fog az egynyelvűek nyelvelsajátítási folyamatától (MacNamara 1967). A második nyelvben elérhető nyelvi felkészültség az első nyelvben kialakult kompetencia függvénye. Ha az első nyelvben a kompetenciaszint még alacsony, és beiktatjuk a második nyelv intenzív tanulását, ez károsítja az első nyelv későbbi fejlődését, ami viszont a második nyelvben való haladást is korlátozza (Göncz 2006). Ennek alapján elmondhatjuk, hogy az iskolai eredményességet, a tanulás hatékonyságát a kognitív nyelvi kompetencia határozza meg (Csernicskó, Göncz 2009).

A választott iskola, annak tannyelve és az oktatott tartalmak a tanuló identitásfor-

málásának meghatározó tényezői (Göncz 2006, Mészáros et al 2010). A szülő, amikor iskolát (ezzel együtt esetenként tannyelvet) választ gyerekének, döntően befolyásolja identitásának alakulását, a legtöbben azonban nincsenek tudatában döntésük lehetséges következményeivel. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt a tényt sem, hogy a magyar gyerekek jelentős része azért tanul szerb tagozaton, mert nincs a közelben lehetősége anyanyelvén tanulni.

A nyelvismeret fontossága – legyen szó bármilyen összetételű, vegyes, vagy etnikailag homogén környezetről – kiemelkedő. Az etnikai környezet sajátosságai, egyfelől megkövetelik az egyéntől a *környezet nyelvének ismeretét* a társadalmi kommunikáció megteremtése miatt, ahol maga az érdekérvényesítés, az egyén érvényesülése valósul meg ezáltal, másfelől a társadalom „nyitottsága” újabb és újabb lehetőségeket kínál az egyének számára az önmegvalósításra egy globális, „soknyelvű”, multi-etnikai szintéren.

Összegzés

Elmondhatjuk, hogy az egyik legnagyobb probléma a magyar tanulók folyamatos létszámfogyása a községközpontok és a közigazgatásilag hozzájuk tartozó falvak magyar tannyelvű iskoláiban. A létszámfogyás egyik fő oka a természetes népszaporulat csökkenése, ami már megfigyelhető az 1960-as évektől, másrészt az asszimiláció (különösen a szórvány magyarság körében), harmadsorban pedig a külföldre irányuló emigráció. Fontos viszont hozzátenni, hogy a csökkenő gyereklétszám nem etnikai specifikum, hanem általánosan érvényes.

Mindamellett problémát jelent a falvakban a jól képzett pedagógusok hiánya, valamint az iskolaépületek romló infrastrukturális állapota. A pedagógushiány

további gondokat idéz elő, hiszen abban az esetben, ha elegendő számú diák van, viszont hiányzik az kisebbségi nyelven oktató pedagógus, akkor a magyar nyelvű tanuló többségi oktatásban részesül, felgyorsítva ezzel az asszimilációs folyamatokat. Míg a 1960-as években a magyar tanulóknak csupán 13 százaléka járt szerb tagozatra (Göncz 2006), addig napjainkban már átlagosan 20 százalékról beszélhetünk. Az empirikus kutatás bizonyítja, hogy a falusi iskolákban az anyanyelvű oktatás minőségét veszélyezteti a didaktikai eszközök hiánya, valamint a középiskolába kerülve a „falusi” diákok tudás szintje gyengébb a „városi” diáktársaiknál.

Ugyanakkor pozitívként kell megemlítenünk, hogy az általános iskolákban anyanyelven tanulók aránya 80 százalék körül mozog. Ez az érték a tömb magyar területeken magasabb, a szórványokban alacsonyabb. A jövőre nézve prognosztizálható, hogy a szórvány sok településén fenntarthatatlanná válnak a ma is igen kis létszámú magyar tagozatok, és ez a magyar tannyelvű oktatást is folytató iskolák és tagozatok számának gazdaságilag és pedagógiaiailag is indokolt csökkenését okozza majd.

Irodalom

- Bajmócy P. 2009.** Általános etnikai és vallásföldrajz. JATEPress, Szeged, 118 p.
- Csernićskó I., Göncz L. 2009.** Tannyelv választás a kisebbségi régiókban: Útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak. Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, 2009. www.kmf.uz.ua. (letöltés dátuma: 2011.12.12.)
- Gábrity Molnár I. 2002.** A fiatal értelmiségképzés lehetőségei. In: Gábrityné Molnár I., Mirnics Zs. (szerk.): Holnaplátók. Magyarországi Tudományos Társaság, Szabadka, pp.13–39.

- Gábrity Molnár I.** 2006. Oktatásunk jövője. In: Gábrity Molnár I., Mirnics Zs. (szerk.): Oktatási oknyomozó. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, pp. 61–121.
- Gábrity Molnár I.** 2008. Tájidentitásunk a materiális és immateriális tényezők ölelésében. In: Gábrity Molnár I., Mirnics Zs. (szerk.): Regionális erőnlét. A humánerőforrás befolyása Vajdaságban. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, pp. 9–72.
- Göncz L.** 2006. Iskolaválasztás Vajdaságban. In: Gábrity Molnár I., Mirnics Zs. (szerk.): Oktatási oknyomozó. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, pp. 125–141.
- Huszka B.** 2008. Szerbia decentralizációja: a kisebbségi dimenzió. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, p.197.
- Kocsis K., Hodosi E.** 1991. Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében. Tankönyvkiadó, Budapest, p.179.
- Kocsis K., Bottlik Zs., Tátrai P.** 2006. Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régióiban (1989–2002). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 113.p.
- Kugler J.** 2007. Vajdaság településhálózatának sajátosságai. In: Nagy J. (szerk.): Vajdaság. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest, pp. 225–250.
- Macnamara, J.** 1967. The bilingual's performance: A psychological overview. *Journal of Social Issues*, 23, pp. 58–77.
- Mégsem lett osztályösszevonás, Magyar Szó, 2011. október 29. www.magvarszo.com, (letöltés dátuma: 2011.11.20.)
- Mégsem lett osztályösszevonás, MNT hivatalos honlapja, 2011. október 31., <http://www.mnt.org.rs> (letöltés dátuma: 2011.11.20.)
- Mészáros R., Boros L., Nagy E., Pál V., Nagy G.** 2010. A globális gazdaság földrajzi dimenziói. Akadémiai Kiadó, Budapest. 396 p.
- Mirnics K.** 2006. Az iskolaköteles kontingens alakulása. In: Gábrity Molnár I., Mirnics Zs. (szerk.): Oktatási oknyomozó. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, pp. 19–48.
- Oktatásfejlesztési Stratégia 2010, Magyar Nemzeti Tanács 2010, szeptember
- Osztályösszevonás? Jeges Zoltán nyilatkozata az RTV2 csatornának, Vajdaság Portál, 2011. augusztus 31. www.vojvodinaportal.com (letöltés dátuma: 2011.11.20.)
- Petitto L. A. et. al** 2001. Bilingual signed and spoken language acquisition from birth: implications for the mechanism underlying early bilingual language acquisition. *Journal of Child Language*, 28, pp. 453–496.
- Polonyi T. É., Kovács Á. M.** 2005. Kétnyelvűség. In: Gervain J., Kovács K., Lukács Á., Racsmány M. (szerk.): Az ezerarcú elme, Tanulmányok Pléh Csaba 60. születésnapjára. Akadémia Kiadó, Budapest, pp. 187–199.
- Vajdasági magyar kulturális stratégia 2012-2018, Magyar Nemzeti Tanács Közigazgatás Hivatala, 2011 <http://www.eugenonline.com/download/kulturalisstrategia.pdf> (letöltés dátuma: 2012.09.10)
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja=Sl. Gl. RS 62/03, 58/04, 58/04, i 62/04), Forrás: www.mp.gov.rs (letöltés dátuma: 2011.12.01.)

A Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület és a Rinya-Dráva Szövetség térségének településszociológiai összehasonlítása

Szijártó Attila,
Vidák Krisztina

Bevezetés

A tanulmány témája egy Baranya és egy Somogy megyében található LEADER Helyi Akciócsoport (a továbbiakban HACS) összevetése településszociológiai, demográfiai jellemzőik alapján. Munkánk célja, hogy rávilágítsunk arra, hogy a Dél-Dunántúl megyéiben a HACS-ok hasonló problémákkal, nehézségekkel küzdenek, hasonló megoldandó feladatok tornyosulnak a vidékfejlesztési szereplők előtt, így a megoldási lehetőségek is közel ugyanazok lehetnek. Természetesen a helyi adottságokból, a térségi specifikumból különbözőségek is adódnak, és inkább a főbb jellemzők mentén, illetve a vizsgált szempontok alapján képzeljük úgy, hogy a két vizsgált HACS hasonlóságokat mutat.

A Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület HACS (a továbbiakban MVHE) Baranyában a Mecsek keleti részén található, amelynek 46 település tartozik illetékességi körébe. A Rinya-Dráva Szövetség HACS (a továbbiakban RDSZ) Somogy megyében a Rinya patak és a Dráva mentén helyezkedik el, 41

településsel. A tanulmány a két LEADER csoport közötti három alapvető koherens hasonlóságból indul ki.

1. Mind a két akciócsoport területileg közel két teljes kistérséget fed le. Az MVHE a Komlói és a Sásdi kistérségeket teljes egészében, az RDSZ a Nagyatádi és a Barcsi kistérségek majdnem teljes területét.

2. A Központi Statisztikai Hivatal honlapján található adatok alapján a térségek fejlettsége gazdasági szempontból és társadalmi berendezkedés tekintetében is hasonlóságot mutat.

3. A vizsgált két HACS területén belül a Barcsi és a Sásdi a leghátrányosabb helyzetű kistérségek közé tartozik, míg a Nagyatádi és a Komlói „csak” hátrányos helyzetű kistérség.

A LEADER vidékfejlesztési egyesületek stratégiai célja a helyi lakosság életkörülményeinek javítása, az egész térség gazdasági, társadalmi életének fejlesztése. A célok elérése, elérhetősége, a LEADER program sikeressége szempontjából alapvető jelentőségű a helyi lakosság összetétele, képzettsége aktivitása, motiváltsága.

Enyedi (1996) szerint „a népesség az új térségformálódásban a legfontosabb fejlesztési tényezők egyike, nem hiába nevezik újabban 'humántőkének'. A népesség kora, képzettsége, kulturális értékei és hagyományai, vállalkozói hajlama, a piacgazdasághoz való alkalmazkodási képessége stb. jelentős földrajzi különbségeket mutat és ez a gazdaság területileg differenciált elhelyezkedését is befolyásolja”.

A vizsgált területek és társadalmi problémáik bemutatása, időszerűsége

Az MVHE a Dél-Dunántúl szívében elhelyezkedő három természetföldrajzi kistáj, az Észak-Zselic, a Baranyai-hegyhát és a Völgyesség találkozási pontjánál helyezkedik el mintegy belső perifériaként. Az RDSZ Somogy megye déli részén, a horvát határ mentén terül el, amely meghatározza perifériális jellegét. A településszerkezet mindkét térségben máig megtartotta aprófalvas jellegét, ami különösen a zsáktelepülések esetében nehezíti az infrastrukturális fejlesztések megvalósítását, a tömegközlekedés gazdaságos megszervezését, az oktatási és szociális alapellátások helyben történő biztosítását.

A HACS-ok területére jellemző a vegyes gazdasági struktúra, amelyben egyetlen gazdasági ágazat sem meghatározó szerepű. Az vizsgat nem hagyható figyelmen kívül, hogy – az MVHE területén – a rendszerváltás előtt működő nagy foglalkoztatók (bánya, könnyűipari vállalatok) úgy szűntek meg, hogy helyettük más munkahelyek nem jöttek létre.

A térség megyén belüli fejlettsége az infrastruktúra, a foglalkoztatás, a jövedelemtermelés és a fejlődési lehetőségek szempontjából alacsony szintűnek tekinthető.

Az MVHE területén található legnagyobb város, Komló 2010-ben 25 299 fővel,

míg a két másik város közül Sásd 3 329 fő és Mágocs 2 414 lakosságszámmal rendelkezik. Az RDSZ területének egyetlen városa Barcs 11 532 fővel, mivel Nagyatád az ÚMVP-ben nem jogosult település. Az előbbi négy adatból látszik, hogy a térségben igazi nagyváros nem található, míg a kisvárosok száma is csekély, sőt az MVHE területén Mágocs település csak pár éve veseli a megítélt városi rangot. A térségekben magas az 500 lakos alatti települések száma, akik számára még az alapszolgáltatások biztosítása is nehézségbe ütközik. A négy város közül Komló és Barcs gyakorlatilag minimális gazdasági hatást a környező településekre, de ezekben a városokban is magas a munkanélküliség. Az említett másik két városnak minimális gazdasági és társadalmi hatása van a térség településeire nézve, az is elhanyagolható.

A térségekben a legnagyobb problémát a magas munkanélküliség jelenti. Jelentős a hátrányos helyzetű lakosság aránya, ebből magas a roma kisebbséggel tartozók száma. A helyben található vállalkozások és a szolgáltatói szektor hozzáadott értéke alacsony. Az önkormányzatok és intézményeik a legnagyobb foglalkoztatók, azonban ők is, mint a gazdaság többi szereplője, finansziális problémákkal, valamint infrastrukturális, közlekedési, demográfiai és szociális gondokkal küzdenek.

Amint a fentiekben történt már utalás, a Komlói és a Sásdi Kistérségekben óriási problémát jelent a Komló és Pécs szénbányáinak és az uránbányának valamint a könnyűipar nagy részének megszűnése. Az elbocsátott dolgozók nagy része nem talált másik munkát, nyugdíjasokká, munkanélküliekké, vagy járadékos ellátásban részesülőkké váltak.

A négy kistérségben az utóbbi évtizedekben drámai mértékben csökkent a gazdaságilag aktív népesség, a leszakadás az országhoz képest tovább mélyült. A rossz

közlekedési helyzetű apró- és zsákfalvakban élők elhelyezkedési esélyei a helyi és a kistérségi munkaerőpiacon a nullával egyenlők, mert nem keletkeznek új munkahelyek, vagy ha netán mégis, oda biztosan nem több éve munkanélküli embereket vagy kisgyermekes anyákat keresnek. A diplomások helyben való elhelyezkedési lehetőségei is korlátozottak. A távolsági munkavállalást alapvetően nehezítik az ingázás jelentősen megemelkedett költségei, a tömegközlekedés romló feltételei. A munkanélküli, inaktív emberek, ha el is szeretnének helyezkedni, falujukban rekednek, immobilakká válnak. A tartós munkanélküliek általában előbb vagy utóbb a helyi önkormányzati rendszer szociális hálójába kerülnek be, ott lesznek ellátottak. Különösen nehéz helyzetben vannak a románok, akik alacsony iskolai végzettséggel, sokszor még 8 osztállyal sem rendelkeznek. Az idei, 2012-es évben indult START munkaprogram a munkanélküliek egy részét

felszívja, azonban ez a hatás még mindig nem elég ahhoz, hogy leszakadó térségeinket fel tudja zárkóztatni, illetve, hogy az itt élő munkanélküliek számára perspektívát és biztos megélhetést biztosítson. A különböző megélhetési, foglalkoztatási programok sem érik el céljukat, mert azok csak a program időszakára képesek az érintettek megélhetési biztonságán valamelyest javítani, akik később újra visszakerülnek a szociális ellátórendszerbe. (MVHE, HVS 2011)

A térségi vállalkozások döntő része mikro- és kisvállalkozás, valamint egyéni vállalkozás. Jellemző még a négy kistérségben a helyi termékek értékesítésére szakosodott őstermelő, azonban az ő megélhetési lehetőségeik is korlátozottak, a túlszabályozott jogszabályi környezet, illetve az értékesítési csatornák hiánya miatt. 100 fő feletti foglalkoztató a térségekben csak elvétve akad. „A vállalkozások tőkehiányban szenvednek, hiszen a korlátozott piaci lehetőségek miatt

1. táblázat

A lekötött támogatási összegek pályázati körönkénti jogcímeik közötti megoszlása (Ft)

LEADER Jogcímek	MVHE 2010	MVHE 2012	RDSZ 2010	RDSZ 2012
Közösségi célú fejlesztés	74 858 485 Ft	145 874 139 Ft	55 646 784 Ft	151 952 002 Ft
Vállalkozás alapú fejlesztés	2 182 939 Ft	63 165 865 Ft	57 855 498 Ft	252 057 024 Ft
Rendezvény	9 576 210 Ft	0 Ft	13 790 566 Ft	43 026 458 Ft
Térségen belüli együttműködés	2 481 166 Ft	10 432 860 Ft	0 Ft	0 Ft
Képzés	0 Ft	0 Ft	6 379 760 Ft	23 452 548 Ft
Összesen	89 098 800 Ft	219 472 864 Ft	133 672 608 Ft	470 488 032 Ft

ÚMVP III. jogcímeik	MVHE 2009	MVHE 2011	RDSZ 2009	RDSZ 2011
Falumegújítás- és fejl.	236 183 448 Ft	73 431 381 Ft	236 889 287 Ft	74 799 446 Ft
Vidéki örökség meg.	198 389 185 Ft	58 033 317 Ft	66 163 471 Ft	95 136 114 Ft
Mikrovállalkozás fejl.	132 790 581 Ft	103 894 453 Ft	206 070 606 Ft	135 719 121 Ft
Turisztikai tev.	38 955 866 Ft	35 217 503 Ft	77 436 099 Ft	188 291 534 Ft
Összesen	606 319 080 Ft	270 576 654 Ft	586 559 463 Ft	493 946 215 Ft

forrás: MVHE felkészülése a 2014-2020 közötti Európai Unió programozási időszakra, www.rinyadrava.hu

a fejlesztésre minimális pénz jut. A kistelepléseken lévő kereskedelmi vállalkozások a multinacionális cégek megtelepedésével párhuzamosan nehéz helyzetbe kerültek. Így több településen az alapvető élelmiszerek sem vásárolhatók meg helyben” (MVHE, HVS 2011).

A fent említett problémák egy részét a LEADER program is képes lehet(ne) kezelni, hiszen a LEADER megközelítés alapvető sajátossága, hogy a helyi szereplők bevonásával, a helyiek elképzeléseinek megvalósulása érdekében biztosít forrásokat és segíti elő a térség fejlődését. Az alábbi táblázatban (1. táblázat) azok a célok, illetőleg a célok elérést elősegítő forrásokról szóló adatok szerepelnek, amelyek a helyi fejlesztési elképzelések megvalósulását kívánják szolgálni.

Az adatok önmagukért beszélnek: egy 40-50 ezer fős közösség számára, 1,5 milliárd forintból a térséget kimozdító fejlesztés nem valósítható meg. Különösen igaz ez a vidék gazdaságára, ahol a rendelkezésre bocsátott források nem érik el azt a kritikus tömeget, amely szükséges a vidék gazdaságának növekedési pályára történő állítására. A LEADER csupán kiegészítő forrás az adott programozási időszakban más forrásokhoz, más alapokból megpályázott fejlesztésekhez. A kisebb közösségek, vállalkozások, magánszemélyek, kisteleplések számára ez az összeg azonban óriási lehetőséget jelent és rejt, a programban lévő opciókat ki kell használni, mivel a vidék számára szinte ez az egyedüli kiugrási illetve felzárkózási forrás. Ehhez szükséges, hogy az adott HACs-ok ismerjék és tudják saját térségük lehetőségeit, adottságait, amelyre épülve megalkothatják vidékfejlesztési stratégiájukat, hiszen ez a stratégia az alapja a majdani pályázati kiírásoknak, amelyekből később megvalósult beruházások, fejlesztések lesznek.

A 147/2007. (XII.04.) FVM rendelet alap-

ján az MVHE 818 466 euró LEADER forrás kipályáztatására vált jogosulttá. A HACs területére 2009-ben a célterület katalógusban szereplő öt pályázati kiírásra lehetett támogatási kérelmet benyújtani. Ezek közül egy célterület szolgálta a vállalkozások fejlesztését. A benyújtott 93 pályázatból 64 került ki győztesként. Az RDSZ 1 524 950 euró forrására 13 célterületet hirdetett meg, ezek közül 4 vállalkozás alapút. 65 pályázat érkezett be, amelyek közül 62 került támogatásra.

A 2011-es időszakban, a Darányi Ignác Terv EMVA társfinanszírozású intézkedései Irányító Hatóságának (továbbiakban IH) 98/2011 közleménye alapján az MVHE 146 624 188 Ft az RDSZ 154 653 398 Ft további kiegészítő forrásra vált jogosulttá. Így a „második LEADER körben” a megnövekedett fejlesztési forrás révén az MVHE 10 célterületet (pályázati kiírást) alakított ki, amelyben már nagyobb hangsúly került a vállalkozási alapú fejlesztések támogatására 4 célterület által, hiszen a HACs-oknak a 147/2007. (XII.04.) FVM rendelet értelmében a fejlesztési források 45%-át a helyi gazdaság fejlesztésére kell fordítaniuk. A beérkezett 132 támogatási kérelemből 105 nyertes pályázat született. Az RDSZ szintén a maximális 10 célterületet hirdette meg, ebből 4 vállalkozás alapút, a 303 beérkezett pályázatból azonban a források kimerülése miatt csak 224 került támogatásra.

Az ÚMVP III. tengelyére allokált forrás az MVHE területére a 2008. évben 3 757 905 euró volt, amelyet a 98/2011 IH közlemény 37 207 964 forinttal kiegészített, az RDSZ esetében az eredeti 4 435 576 euró keret 45 539 991 Ft-tal egészült ki. 2009 évben az MVHE területén a négy jogcímre vonatkozóan 60, míg 2011 évben már csak 33 nyertes pályázat született, az RDSZ területén az első körben 47, a második körben pedig 40 pályázat került támogatásra.

A két térség forrásbeli különbségét befo-

lyásolja, hogy Komló a LEADER-ben nem jogosult település, így az alacsonyabb népességhez viszonyítva került a forrásallokáció meghatározásra a LEADER-re, mint a III. tengelyre, illetve a Rinya-Dráva Szövetség a fejlettségi komplex mutató alapján valamivel hátrányosabb helyzetű, amit Nagyatád város hiánya indokol.

A kutatási cél, a hipotézisek, az alkalmazott módszerek bemutatása

A kutatás célja a két LEADER HACS területén található települések közötti összefüggések, hasonlóságok és különbségek feltárása. A két HACS összehasonlítását demográfiai mutatók alapján vizsgálja a tanulmány a 2000–2010 közötti időszakban. A vizsgált mutatók az alábbiak:

A Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztatási adatbázisának Területi statisztikájából az „Éves településstatisztikai adatok 2010-es településszerkezetben” elnevezésű adatbázisból származnak az alábbi településsoros adatok a 2000–2010-es évekre:

- lakónépesség száma az év végén (fő);
- elveszületések száma (fő);
- halálozások száma (fő);
- odavándorlások száma (eset);
- elvándorlások száma (eset);
- általános iskolai tanulók száma a napali oktatásban (fő);
- nyilvántartott álláskeresők száma összesen (fő).

A 2001-es népszámlálásból felhasznált adat:

- cigány nemzeti népesség száma településenként, nemzetiséghez tartozók (fő);

A fenti adatokból továbbszámítással nyert településsoros és településcsoportokra, térségre vetített adatok:

- a lakónépesség számának változása az előző évi adathoz viszonyítva 2001–2010 években (fő);
- a lakónépesség számának változása

az előző évi adathoz viszonyítva 2001–2010 években (%);

- a lakónépesség számának változása a 2000-es bázisévi adathoz viszonyítva a vizsgált időszak végén 2010-ben (fő);

- a lakónépesség számának változása a 2000-es bázisévi adathoz viszonyítva a vizsgált időszak végén 2010-ben (%);

- a lakónépesség természetes szaporodása/fogyása 2000–2010 években (fő), a tárgyévi elveszületések és halálozások számának összevonásával kapott adat;

- a lakónépesség természetes szaporodása/fogyása 2000–2010 években (%), a tárgyévi elveszületések és halálozások számának összevonásával kapott adat a tárgyévi lakónépesség %-ában;

- vándorlási különbség 2000–2010 években (eset), az odavándorlások és az elvándorlások tárgyévi adatának összevonásával kapott adat;

- vándorlási különbség 2000–2010 években (%), az odavándorlások és az elvándorlások tárgyévi adatának összevonásával kapott adat a tárgyévi népesség %-ában;

- a nyilvántartott álláskeresők aránya 2000–2010 években (%), a nyilvántartott álláskeresők számának aránya a tárgyévi lakónépességhez képest;

- a 2001-es cigány nemzetiséghez tartozók számának aránya településenként (%), a cigány nemzetiséghez tartozók számának és a tárgyévi lakónépesség aránya.

A tanulmányban szekunder adatbázisok feldolgozására került sor, illetve a rendelkezésre álló statisztikai táblákból újabbak készültek a vizsgált szempontok alapján.

A vizsgált konkrét társadalmi problémák, hipotézisek a térségben:

elvándorlás: a térségbe történő népesség bevándorlása alacsonyabb, mint a térségből történő elvándorlás. Sajnos elsősorban a képzett és munkaképes korú társadalmi rétegek hagyják el a térséget.

Elnéptelenedés: a térségekben a születés-

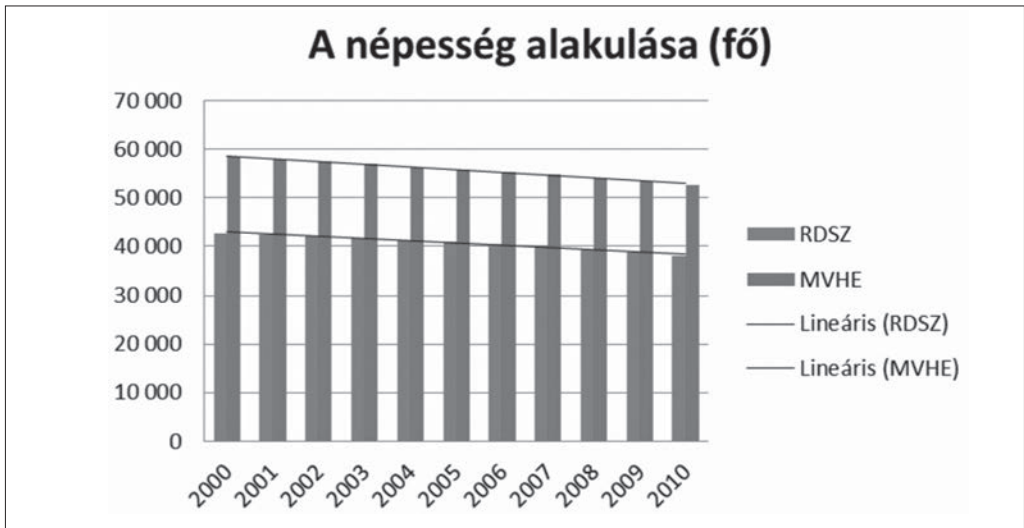
sek száma alacsonyabb, mint a halálozások száma. A negatív vándorlási különbözetet is figyelembe véve fennáll a veszélye egyes települések belátható időn belüli konkrét elnéptelenedésének. 50 fő alatti lélekszámú település is található ezekben az alapvetően aprófalvas térségekben. A térségek népsűrűsége jóval az országos átlag alatti.

Szegregáció: A térségben jelentős cigány kisebbség él. A probléma abból származik, hogy ezek a kisebbségek térben koncentrálnak, ami a szegregáció irányába hat és nem segíti elő a társadalmi integrációt. Nem csak, hogy országon belül figyelhető meg a cigányság térbeli koncentrációja, egyenlőtlen elhelyezkedése (a Dél-Dunántúlon és Észak-Magyarországon), de a régió, térségen, sőt településen belül is megfigyelhető a szegregáció.

Elszigeteltség: a térség egyrészt határmenti, másrészt délről víz által határolt, távol fekszik a fővárostól, a régió vagy megyeszékhelyektől, illetve a fő közlekedési útvonalaktól. A 87 település közül ráadásul 27 zsáktelepülés.

Elemzés

A két akciócsoport között a fenti mutatók tekintetében szignifikáns különbségek nincsenek. Mind két HACs területén népességcsökkenés történt a vizsgált 10 év során (1. ábra), növekedett az elvándorlások száma a településekről, főként az 500 fő alatti lélekszámú falvakból. Központi szerepet töltenek be a két HACs területén a városok és a mikrokörzetek. A kisebb falvakból elvándorlást figyelhetünk meg a nagyobb, központi, mikrotérségi településekre, valamint a városokba. „A születések száma Magyarországon először 1998-ban csökkent százezer alá, majd az ezredfordulót követően ingadozással tarkítva, de alapvetően alacsony szinten, 94,6 és 99,9 ezer között mozgott. 2010-ben jelentős visszaesés történt, amikor 6,3 százalékkal, mintegy 6100 újszülöttel kevesebb jött világra, mint az azt megelőző évben, és a születésszám csak kis mértékben haladta meg a 90 ezret” (Népmozgalom 2011. január-december). Ez a megállapítás a vizsgált két HACs területére is igaz.

1. ábra

A népesség alakulása a két HACs területén 2000-2010 között (KSH adatok alapján)

Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület

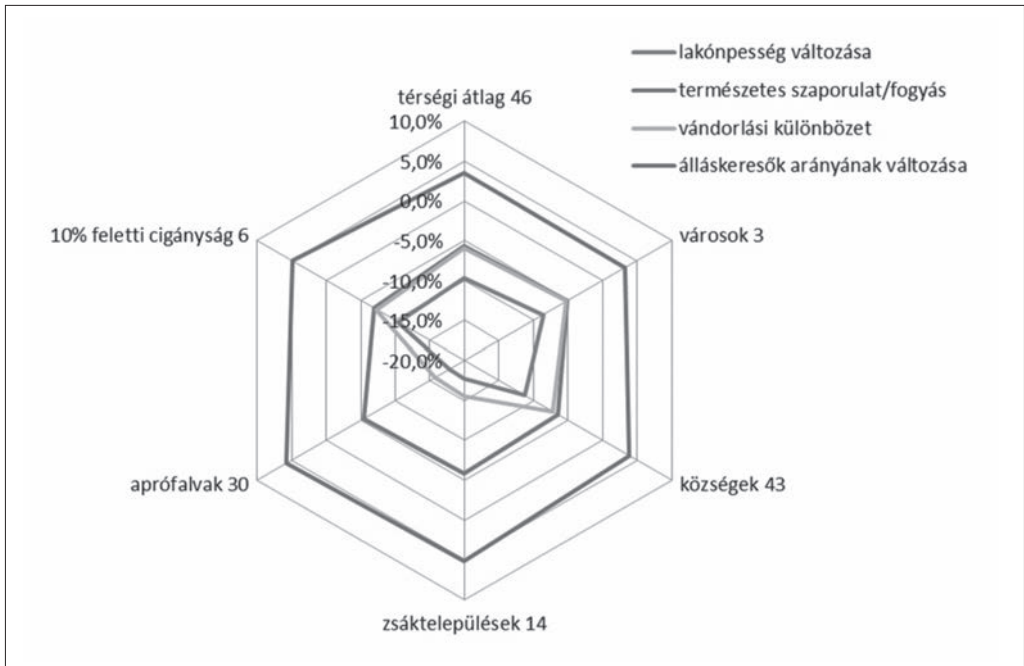
A térség lakosság száma a 2000 és 2010 közötti időszakban folyamatosan, évről évre csökkent. Ha a lakosságszámot minden évben az előző évhez viszonyítjuk, közel 1%-os népesség csökkenést diagnosztizálhatunk évenként. 2000 és 2010 között összesen 9,7%-kal csökkent a lakosságszám.

A természetes fogyás csaknem minden településen érzékelhető, kivéve Hosszúhetény esetében, ahol a vizsgált 10 év alatt a népesség 1,7%-kal növekedett. A HACS területén a népesség csökkenésének több oka van, egyrészt a születésszám kedvezőtlenül alakult, másrészt a halálozások száma növekedett, valamint az elvándorlás nagyobb mértékű, mint a településekre történő odavándorlás.

Az elveszületések száma a vizsgált időszak alatt változóan alakult. 2002-ben volt

a legmagasabb a születési szám a térségben, a legalacsonyabb pedig 2010-ben. A két kistérségben jellemzők azok a többnyire aprófalvas települések, amelyeken az adott évben nem is született gyermek. Egyházaskozáron 2000-ben 7, 2010-ben 13 gyerek született. Érdekes, hogy miközben Hosszúhetényben folyamatosan, évről évre növekedett a népesség, a születések száma inkább csökkent. Szárászon – az MVHE legalacsonyabb lakosságszámú településén – 2003-tól 2010-ig egyetlen egy gyerek sem jött a világra. A település lassan, elhal, megszűnik létezni. A születések száma a bázisévhez képest 2001-ben, 2002-ben, 2005-ben, 2006-ban és 2008-ban növekedett, a többi évben pedig csökkent.

A halálozások száma szintén változatos képet mutat, hasonlóképpen, mint a születések száma. A halálozások száma is 2002-ben volt a legmagasabb, 505 gyermek született

2. ábra

Településcsoportonkénti adatok a MVHE HACS területén 2000–2010 (KSH adatok alapján)

a térségben, és 818-an haltak meg. Tehát a mérleg nyelve a negatív tartományba billen, a természetes fogyás negatív.

A térségben az odavándorlás főként a nagyobb lélekszámú településekre jellemző, mint Komló, Hosszúhetény, Sásd és Szászvár, valamint Mágocs. Tehát elmondhatjuk, hogy a mikrotérségi központok húzó-vonzó erőként működnek, amelyek okai az intézményrendszerrel való ellátottság valamint az alapfokú szükségletek kielégítésének a lehetősége. Ezekben a településeken működik házi orvos, általános iskola, posta, takarékszövetkezet és bolthálózat. A települések nagyságából adódóan az elvándorlás is ezeken a településeken a legnagyobb. A vándorlási különbség 2010-ben volt a legmagasabb. Ez a térség munkanélküliségi adataival korrelál. A vándorlási különbséget a vizsgált időszakban, a térség településeinek csaknem kétharmadában negatív, amelyből az következik, hogy a térség népességmegtartó ereje megyei összehasonlításban is gyenge.

„A menekülésszerű elvándorlás nemcsak a népességszámot apasztotta, nem csak egyes aprófalvas rész jövőjét tette kétségessé, hanem mélyreható – és szemmel látható! – nyomokat hagyott a helyben maradók közösségén is; a szelektív elvándorlás nyomán a kistelepülések lakossága előregszik, jobbára a hátrányos helyzetűek (idősek, betegek, kiskeresetűek, iskolázatlanok) maradnak, arányuk növekszik. Megindul az emberkéz alkotásainak pusztulása (Beluszky 2003). A térség a vizsgált időszakra vonatkozó demográfiai jellemzőit a 2. ábra foglalja össze.

Mind 2000-ben és 2010-ben elmondható általánosságban, hogy az iskolai végzettség és a munkanélküliség között szignifikáns kapcsolat van. Az általános iskolai végzettséggel rendelkezők találnak legkevesebb munkát, míg az egyetemi végzettséggel rendelkezőknek csak töredéke nem dolgozik.

A korstruktúra egészségességének mérőszáma a fiatalodási index, amely jelenleg a térség lakosságának elöregedését jelzi. A 2002 és 2006 közötti változás a térségben csaknem 10%, amely jelentősen meghaladja a megyei (6,9%) és az országos (7%) átlagot. A mutatók következményeit kezelni hivatott intézményrendszer a térségben nem alakult ki vagy fejlesztésre szorul. A lakosság 2002-es végzettségi mutatóit vizsgálva megállapítható, hogy a térség mind a középfokú, mind a felsőfokú végzettségűek megfelelő népességen belüli aránya jelentősen alatta marad a Baranya megyei arányoknak. A magasabb képzettséget igénylő tevékenységek és munkahelyek száma nem bővült, sőt bizonyos esetekben csökkent.

Rinya-Dráva Szövetség

A térség népességcsökkenését településsorosán vizsgálva jelentős eltérést tapasztalhatunk az egyes települések között. Kastélyosdombon, Potonyban, Rinyabesenyőn és Rinyaújépen drasztikusan (30%-ot meghaladóan) csökkent a népesség, 3 településen Drávatamásin, Szabáson és Szentborbáson kis mértékben növekedett. Az elemzésben a népességcsökkenés okai, az arra ható tényezők kerültek a vizsgálat középpontjába. A lakónépesség számának változását két részre bonthatjuk, egyrészt származhat az odavándorlások és elvándorlások különbözetéből, másrészt a természetes szaporulat/fogyásból. Ezt a két tényezőt vizsgáltuk a település lélekszámának, az álláskereső arányának, a cigány népesség arányának és az elszigeteltség fokának függvényében, annak reményében, hogy összefüggéseket tapasztalhatunk az egyes tényezők között. Bár ez a feltevés egyes esetekben egyértelműen megfigyelhető, számos más esetben viszont nem követ analógiát, tehát sokkal összetettebb problémahalmazról van szó. A 3.

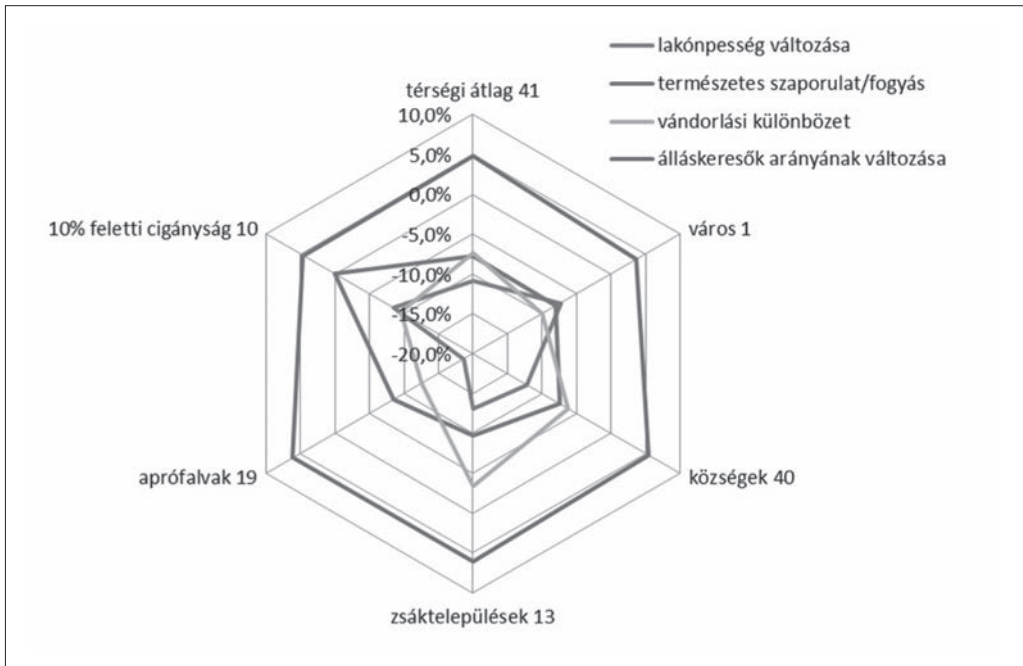

ábrán megfigyelhető, hogy a legmagasabb természetes szaporulattal rendelkező településeken (illetve ahol egyáltalán szaporulat van és nem fogyás) a legnagyobb a cigány kisebbség részaránya (Istvándi, Rinyabesenyő, Somogyaracs). Azt is megfigyelhetjük, hogy ugyanezen települések esetén csúcsosodik ki az álláskeresők magas aránya is.

A vándorlási különbséget vizsgálva azt látjuk, hogy leginkább az aprófalvakat hagyják el lakóik, illetve ahol a település alacsony lélekszáma mellett jelentős a kisebbség aránya. A pozitív vándorlási különbséget rendelkező települések között meglepő Kálmánca és Drávatamási, amelyek zsáktelepülések, Segesd helyzete érthető a térségben jónak mondható munkavállalási lehetőségek miatt. Az ábrák adatait számszakilag is összevetettük településcsoportonként.

A településeket mindkét HACS esetében öt csoportba osztottuk (2. táblázat). Külön vizsgáltuk a városok és a községek helyzetét, illetve külön megvizsgáltuk a zsáktelepülések, az aprófalvak és a 10% feletti cigány kisebbséggel rendelkező településeket. Az országos trendeknek megfelelően a városok adatai rendre jobbak a térségi átlagnál. Meglepő azonban, hogy a zsáktelepülésekről a legkisebb az elvándorlás, annak ellenére, hogy itt a legmagasabb az álláskeresők aránya. Ezen települések némelyike valószínűleg vonzó lehet a nyugodt életkörülmények miatt. Az előregedés viszont ezen településeket fenyegeti a leginkább.

Az aprófalvak viszont élehetetlennek tűnnek, társadalmuk előregedik, elvándorol. Az eredeti feltevésünk szerint a népesség a falvakból a kistérségi központokba vándorol, a térségközpontok népessége pedig

3. ábra

Településcsoportonkénti adatok a RDSZ HACS területén 2000–2010 (KSH adatok alapján)

2. táblázat

Településcsoportos demográfiai adatok az RDSZ és MVHE területén (KSH adatok alapján)

településcsoport	a lakónépesség változása (2000-2010)		természetes szaporulat/ fogyasztás (2000-2010)		vándorlási különbség (2000-2010)		álláskeresők arányának változása (2000-2010)	
	RDSZ	MVHE	RDSZ	MVHE	RDSZ	MVHE	RDSZ	MVHE
térségi átlag (41-46 település)	-10,8%	-9,7%	-7,7%	-5,7%	-7,4%	-6,0%	+4,8%	+3,5%
városok (1-3 település)	-7,3%	-8,6%	-8,0%	-5,1%	-9,9%	-5,2%	+3,7%	+3,3%
községek (40-43 település)	-12,2%	-11,3%	-7,5%	-6,4%	-6,3%	-7,2%	+5,4%	+3,9%
zsáktelepülések (13-14 település)	-13,1%	-17,7%	-9,7%	-5,9%	-3,4%	-15,5%	+6,1%	+5,2%
aprófalvak (19-30 település)	-18,7%	-17,8%	-8,5%	-5,5%	-12,6%	-15,8%	+6,1%	+5,7%
10% feletti cigányság (10-6 település)	-8,5%	-10,4%	0,0%	-7,0%	-9,5%	-7,3%	+4,6%	+4,9%

az ország más nagyvárosait veszik célba. Nos, úgy tűnik, hogy a kistelepülésekről már eleve a nagyobb központokat célozzák meg az elvándorlók, a térségközpontba való áttelepülés nem rendelkezik megfelelő vonzerővel, annak szolgáltatásai viszonylagos közelsége miatt valószínűleg helyből is elérhetők.

Külön érdemes beszélni arról, hogy vannak települések, amelyek a fenti elnéptelenedés felé ható tényezők közül többel is rendelkeznek, közülük nagyon sok zsáktelepülés és egyben aprófalva is. Azt is meg kell említenünk, hogy bár egyes települések nem zsáktelepülések, de jellegük mégis zsáktelepülés szerű, a határszél és a Dráva behatárolása miatt a Daránytól délre fekvő települések egy nagy zsákként is értelmezhetők (Kastélyosdombó, Potony, Tótújfalu, Szentborbás).

Következtetések

A két térség bár földrajzilag nem fekszik egymástól távol, mégis jelentősen más földrajzi adottságokkal rendelkezik. Az RDSZ

alapvetően síkvidéki, illetve dombság jellegű, az MVHE térségét pedig a Mecsek vonulatai határozzák meg. Mindkét térség perifériális jellegű, az RDSZ külső periferia a határ és a Dráva folyó miatt, az MVHE belső periferia a Mecsek miatt. Mindkét térség aprófalvas, sok zsáktelepüléssel, és hasonló demográfiai problémákkal kell megküzdeniük, úgy, mint az elöregedés, az elvándorlás, az elnéptelenedés, az elszegényedés és a társadalmi degradáció.

Az adatokból jól látszik, hogy a két térség gyakorlatilag párhuzamba állítható, népességük stabilan és egyenletesen csökken, a térségközpontok sem tudják a környező falvak népességét megtartani és foglalkoztatni. A jelentős aluliskolázottság és az értelmiség folyamatos elvándorlása nyomán a lecsúszott, elszegényedett társadalmi rétegek maradnak a kistelepüléseken, akik gyakran jó példa nélkül maradnak. Ma már nincs minden településen tanító, orvos vagy pap, aki életével és tevékenységével, jó példával szolgálhatna a helyieknek vagy a közösség motorja lenne.

Sajnos úgy látszik, hogy egyes települé-

Irodalom

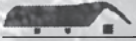
sek, amelyek bizonyos tényezők miatt vonzó, fennmaradhatnak, fejlődhetnek, míg más települések jövője az egyre nagyobb szegénység és elszigeteltség, megint mások pedig elnéptelenedhetnek.

A legnagyobb problémának mégsem a vidék kiürülése tűnik, ez világtrend és oka van. Az emberek mindig is ott éltek, ahol a megélhetésük biztosított, ez korábban a mezőgazdaság magasabb foglalkoztatási részarányával összefüggésben vidéken hangsúlyosabb volt, mint manapság. Tehát ha valaki elhagyja otthonát vagy vidékét a jobb boldogulás érdekében, az érthető és törvényszerű folyamat. Azonban nagyon komoly és súlyos problémákat vet fel az a társadalmi szegregáció, amit ez a népmozgalom maga mögött hagy. A városokból kiszorult és elszegényedett társadalmi rétegeknek bár lakóhelye a vidék, de azt az életteret nem adja meg, amire szükségük volna.

Elgondolkodtató az is, hogy a vidéki területeket jellemző általános problémákra (népességcsökkenés, elvándorlás, magas munkanélküliség, alacsony képzettség stb.) a magyar vidékfejlesztési program egésze úgy tűnik, nem képes, illetve nem volt képes megoldást nyújtani.

Bizonyára más vidéki térségekben is hasonló eredményeket kapnánk, ez az országos tendenciákból világosan látszik. A probléma ismert, a megoldás azonban várat magára.

- Beluszky P. 2003.** Magyarország település-földrajza, általános rész. Dialóg Campus Kiadó, 447 p.
- Earl, B. 2000.** A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Balassi Kiadó
- Enyedi Gy. 1996.** Regionális folyamatok Magyarországon. 43 p.
- Mecsek-Völgyesség-Hegyhát HACs, Helyi Vidékfejlesztési Stratégia, 2011.05.20. Szászvár
- Népmozgalom 2011. január-december, www.ksh.hu
- Rinya-Dráva Szövetség Helyi Vidékfejlesztési Stratégia, 2011.05.26. Barcs
- 147/2007. (XII. 4.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló 1698/2005/EK tanácsi rendelet 3. és 4. tengelyének keretében megalakuló helyi akciócsoportok elismerési rendjével kapcsolatos egyes kérdésekről szóló 93/2007. (VIII. 29.) FVM rendelet alapján előzetesen elismert helyi közösségek tervezési folyamatával, és a LEADER csoportok kiválasztásával kapcsolatos egyes kérdésekről.
- 98/2011. (VII.28.) IH közlemény A LEADER Helyi Akciócsoportok 2007-ben allokált forrásairól, illetve a III. és a IV. tengely kapcsán rendelkezésükre álló fejlesztési forrást kiegészítő forrásokról, valamint működési forrásairól.
- www.rinyadrava.hu

Törpefalvak helyzete a mai Magyarországon

Horváth Eszter

Bevezetés

A kistelepülések, és különösen az 500 léleknél is kevesebbet számláló községek – törpefalvak – az utóbbi évtizedekben a hazai társadalomkutatás kedvelt témái közé tartoztak. Pedig súlyuk az ország össznépességéhez képest az elmúlt száz évet tekintve is csekély, hiszen nem emelkedett 3% fölé (2010-ben a törpefalvak együttesen is mindössze 284 550 lakosa is a magyar lakosság csupán 2,85%-át tette ki). A községeken belüli népességarányuk sem mondható jelentősnek, hiszen az a 10%-ot sem éri el.

A fokozott érdeklődés mégsem teljesen indokolatlan. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy az ország területéből már jóval nagyobb a törpefalvak részesedése (2010-ben közel 14%), a települések számát tekintve ma már a településállománynak kerekén egyharmadát adják az 500 lakosnál kisebb települések. Továbbá tény az is, hogy az elmúlt évtizedekben egyre több község fogyott 500 lakosnál kisebb méretűvé, így a törpefalvak száma folyamatosan növekedett az országban.

Fontos azonban kiemelni, hogy a figyelem középpontjába elsősorban azért kerültek, mert a különböző vizsgálatok

ezen falvak nagy többségére általánosan jellemző problémahalmazt mutattak ki. Az alacsony lélekszámú törpetelepülések társadalma különösen sérülékeny, e községekben könnyebben válnak jellemzővé a kedvezőtlen demográfiai, társadalmi folyamatok, mint az elöregedés, a munkanélküliség, az elvándorlás, a vidékies szociális és etnikai szegregációk kialakulását kísérő egyéb kedvezőtlen társadalmi jelenségek. A törpefalvakból történő állandó elvándorlás következtében az átlagosnál jelentősen öregebb korstruktúra jött létre, aminek következtében a falvak természetes népmozgalmi mutatói rosszabbak a településekre jellemző átlagnál (Kovács 2004).

Kis (2008) kifejtette, hogy a legtöbb értekezés a törpefalvakról az 1980-as években keletkezett (Enyedi 1980, Nemes Nagy 1982, Vágvölgyi (szerk.) 1982, Vági 1984, 1985, 1986, Degré, Foki (szerk.) 1987, Kovács 1990). 1990 után is jelentős számú tanulmány foglalkozott ezen településtípus helyzetével (Bajmócy, Balogh 2002, Csatári 2000, G. Fekete 2004, Kovács 2003). Megfigyelhető azonban az is, hogy a 2000-es évek elejétől a törpefalvakkal foglalkozó tanulmányok száma valamelyest csökkenni kezdett. Ma már közel sem kapnak akkora kutatói

figyelmet, és csupán néhány mértékadó irodalom látott napvilágot (Balogh 2006, Kiss 2008, Ignits, Kapitány 2007, Beluszky, Sikos 2007, G. Fekete 2009).

A fenti kutatások nagy része a törpefalvakat jellemző negatív tendenciák bemutatását helyezte a középpontba, s azok demográfiai eróziójának, funkcióleépülésének, intézményi ellátatlanságának kialakulásának okaival és következményeivel foglalkozik.

E tanulmányban egy új nézőpont bemutatására helyezem a hangsúlyt, és a törpefalvak sikerességét kutatom. A hagyományos, korábbi vizsgálatokkal szemben, amelyek általában a törpefalvak hátrányos helyzetével és azok okaival foglalkoznak, én arra vagyok kíváncsi, hogy milyen új lehetőségek állnak előttük. Megfordítva az eddigi kutatásokat, én a kudarcok helyett a sikereket állítom kutatásaim középpontjába, s bár meglehetősen kevés a jó példák száma az összes létező törpetelepüléshez képest, ennek ellenére én azokat a törpefalvakat kívánom a későbbiekben vizsgálataim tárgyául választani, amelyek fejlődést, sikereket tudnak felmutatni.

E kérdés megválaszolására azonban alapvető fontosságú mindenekelőtt a törpefalvak fogalmának pontos definiálása. Ezt követően elvégzek egy állapotfelmérést, amely Magyarország összes törpefalvát (1095) elemzi 2006 és 2010 között, földrajzi elhelyezkedésük, számuk, népességszám változásuk, korstruktúrájuk, és vándorlási adataik tükrében. A tanulmány az ország összes törpefalvát figyelembe veszi, és azok helyzetét a legaktuálisabb adatokkal elemzi.

A törpefalu definíció meghatározása

A „törpefalu” kategória jelentéstartalma a szakirodalomban nem teljesen egyértelmű, hiszen a valóságban sokkal inkább

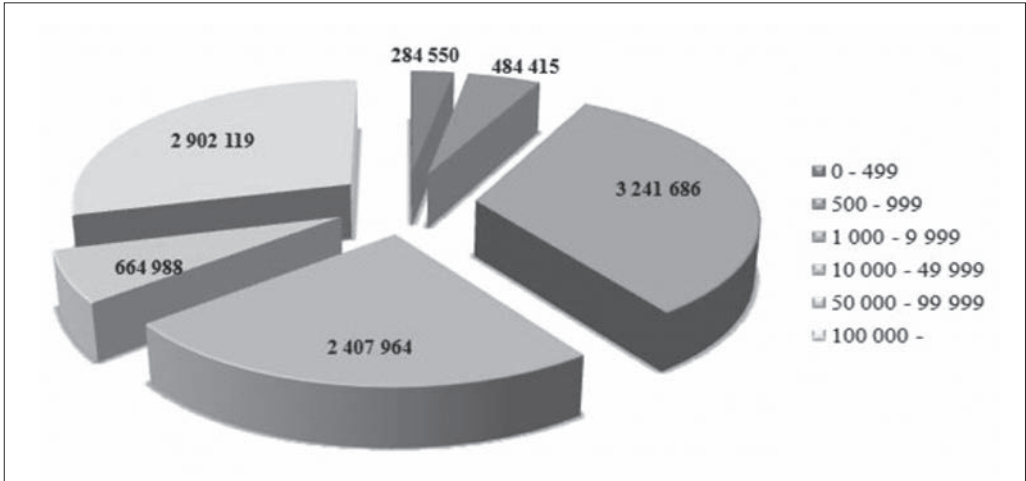
széles átmeneti sáv létezik a „törpefalvas” jellegzetességeket és folyamatokat mutató és nem mutató települések között, mintsem a pontosan meghatározható lakosságszám. Adott esetben egy ezerfős településre is igaz lehet a „törpefalvokról” megállapított tulajdonságok jó része, ugyanakkor léteznek csupán néhány száz lakosú, ám mégsem mindenben „törpefalvas” jellemzőkkel rendelkező községek is. Természetes továbbá, hogy egy 50 és egy 450 lakosú település között a lélekszám különbségének köszönhetően jelentős eltérések lehetnek.

Mégis, a statisztikai elemzés lehetősége, illetve a pontos összehasonlíthatóság kedvéért „törpefalu” alatt e tanulmányban egy konkrét lélekszámhatárt – mégpedig minden esetben az 500 lakost – el nem érő településeket fogom érteni, annak ellenére, hogy a vonatkozó hazai szakirodalom nagyobb részében aprófalunak nevezi ezt a településkategóriát (Enyedi 1985, Bajmócy, Balogh 2002 stb.), csakúgy, mint a jelenleg hatályos Országos Területfejlesztési Koncepció is. A KSH 2001. évi népszámlálási adatai az 500 főnél kevesebb, azaz a 0–499 fő lélekszámú (állandó lakossal rendelkező) falvakat viszont a törpefalvak kategóriájába sorolja, és mivel jelen dolgozat több ízben a KSH elemzési adataira támaszkodik, ezért indokoltnak látom a KSH által alkalmazott fogalomhasználat átvételét.

A törpefalvak helyzete a statisztikai adatok tükrében

Magyarországon a 2011. évi adatok alapján 3154 településen élnek emberek. Az 1. ábra Magyarország népességének településkategóriánkénti megoszlását mutatja.

A kördiagramból (1. ábra) és az 1. táblázatból jól látható, hogy az ország összesen 1770 aprótelepülésén – ahol a népesség 1000 fő alatt van – mintegy 768 965 ezer ember él.

1. ábra

Magyarország népességének településkategóriánkénti megoszlása, 2011 /fő/ (Magyar Statisztikai évkönyv adatai alapján)

Magyarország településszerkezetében a törpetelepülések (500 fő alatti községek) nagy súlyt képviselnek, 2011-ben mintegy 1095 települést érint közvetlenül a közel 1800-ból, azaz a települések mintegy harmadát teszik ki.

Ezen települések nagy aránya ellenére az össznépesség csupán 2,85 százaléka, azaz 284 550 fő él ilyen községekben, ahol rohamosan csökkenő népesség, demográfiai erózió, hátrányos helyzetű helyi társadalmak, rossz munkaerő-piaci helyzet, és az alapfokú intézményhálózat szinte teljes hiánya a jellemző, amit az ingázási

lehetőségek, a foglalkoztatási központok közelsége és a rekreációs, idegenforgalmi szerepkör ellensúlyozhatnak (Beluszky, Sikos 2007).

A Törpefalvak földrajzi elhelyezkedése

A történelem során földrajzi elhelyezkedésüket tekintve tipikus törpefalvas térségek alakultak ki Magyarországon. Az apró- és törpefalvak azonban nem arányosan oszlanak el hazánk területén, ezt hivatott szemléltetni a 2. ábra.

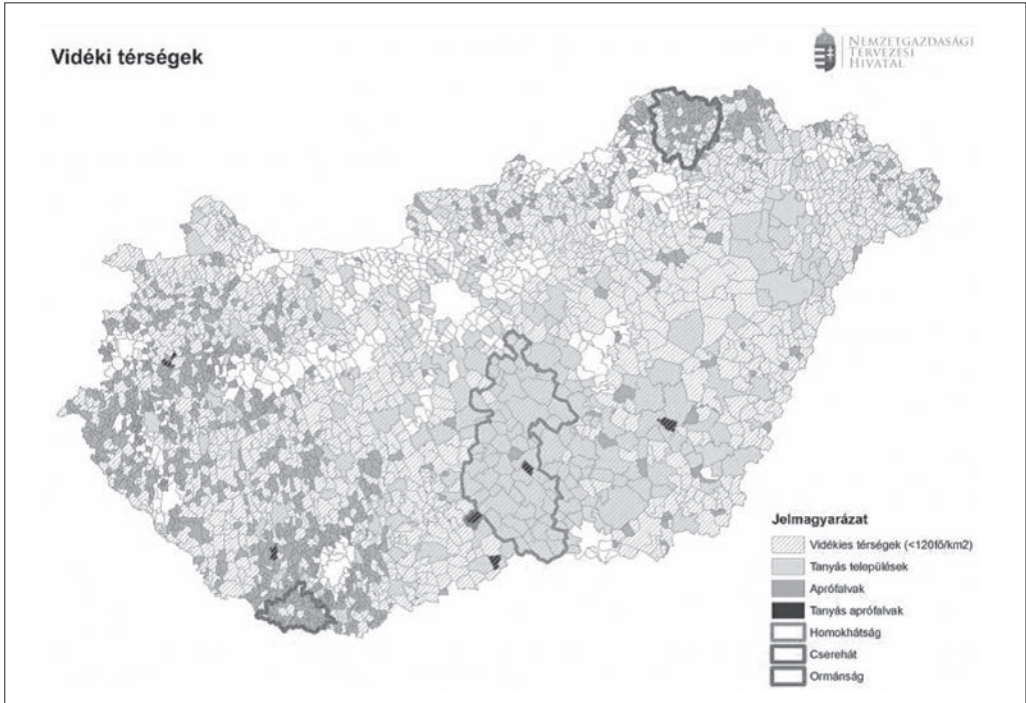
A törpefalvak hetven százaléka hat megye területén található, elsősorban Baranya (a települések 69,1%-a), Vas (62,0%) és Zala (61,5%) megyékben (3. ábra). De jelentős a számuk Veszprém (48,4%) és Somogy (47,8%) megyében, és a tipikus aprófalvas térségnek számító Borsod-Abaúj-Zemplén (40,8%) megye határ menti övezetében is. Mindössze harminc százalékuk szóródik a másik 13 megyében. Ezek közül is valamelyest nagyobb számban csak négy megyében találunk törpefalvakat, Győr-Moson-Sopron megyében 57, Jász-Nagykun-Szolnokban

1. táblázat

Magyarország népességének településkategóriánkénti megoszlása

Kategóriák	Településszám	Népesség
0 - 499	1 095	284 550
500 - 999	675	484 415
1 000 - 9 999	1 238	3 241 686
10 000 - 49 999	125	2 407 964
50 000 - 99 999	10	664 988
100 000 -	9	2 902 119

2011 KSH Magyar statisztikai évkönyv adatai alapján

2. ábra

Magyarország vidéki térségei, 2012 (Forrás: OTK 2012)

38, Nógrádban 34, Tolnában 31 községet. A többiekben megyénkénti számuk 3 (Fejér) és 15 (Heves) között van.

Területi elhelyezkedésük magyarázata egyrészt a földrajzi környezetben kereshető: jellemzően dombsági, középhegységi térszínek települései tartoznak ide. Zala és Baranya megye dombsági területei, völgyei nem segítették elő a nagy lakosságú és területű települések kialakulását. Ennek hátterében a kevés rendelkezésre álló hely, valamint a rossz minőségű termőföld állt (Horváth 2008). A törpetelepülések kialakulásának hátterében továbbá az ipari központok hiánya, valamint a kedvezőtlen közlekedési lehetőségek állnak.

A törpetelepülések száma 1990 óta jelentősen megnőtt (3. táblázat). Érdekes képet mutat, hogy a legkisebb törpetelepülések

(0–199 fő) száma gyorsabban nőtt, mint a nagyobb (200–499 fő) népességszámú törpetelepüléseké.

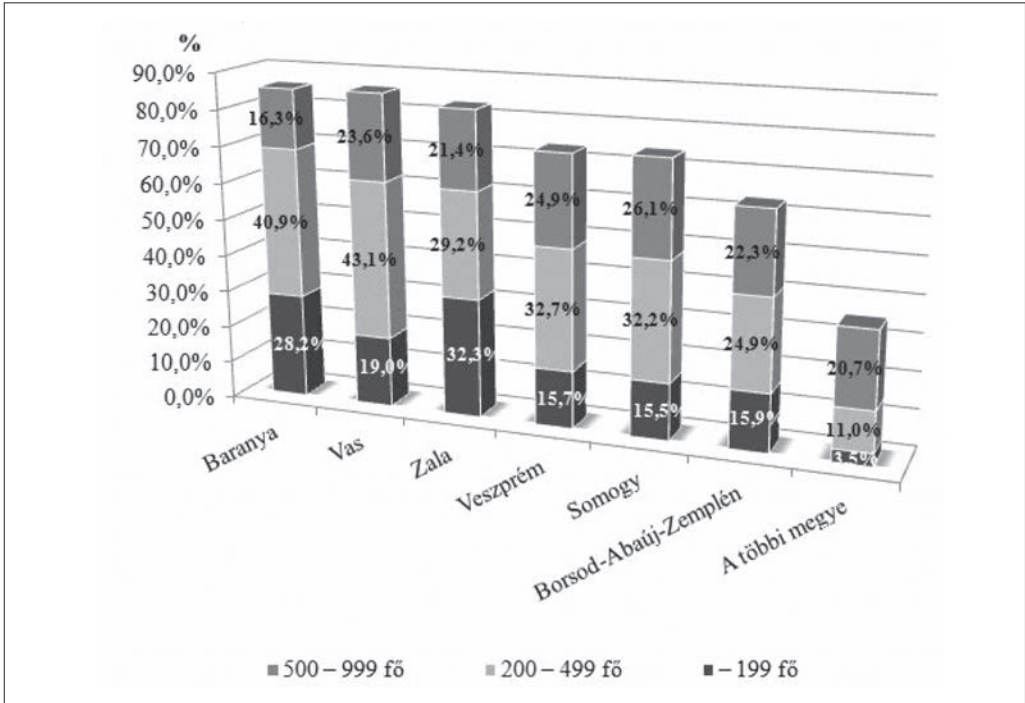
A fentiek alapján gyakorlatilag ma Magyarországon minden harmadik település törpefalunak minősül.

A Törpefalvak állapotfelmérése

Az törpefalvak problémáinak legmeghatározóbb összetevői a népesség fogyása és az elöregedés, de ezt erősíti az elmaradott életkörülmények rezervációja is.

Népességszám-változás

A hosszú időszakon át folyamatosan tartó elvándorlás, a természetes fogyás megjelenése és állandósulása következtében a törpefalvak száma egyre nő, bár számukat a

3. ábra

**A törpefalvak aránya a településekből /2010/
(2010 KSH megyei statisztikai évkönyvek adatai alapján)**

3. táblázat

A törpefalvak száma 1990-ben, 2005-ben és 2010-ben

Megyék	Törpefalvak / 0-199			Törpefalvak / 200-499			Törpefalvak	Osszes település	Törpefalvak aránya
	1990	2005	2010	1990	2005	2010	2010	2010	2010
Bács-Kiskun	1	2	2	3	6	7	9	119	7,6%
Baranya	63	71	85	136	134	123	208	301	69,1%
Békés	1	1	1	2	4	7	8	75	10,7%
Borsod-Abaúj-Zemplén	41	50	57	93	87	89	146	358	40,8%
Csongrád	0	0	0	1	4	9	9	60	15,0%
Fejér	1	1	1	6	5	2	3	108	2,8%
Győr-Moson-Sopron	16	17	18	31	36	39	57	182	31,3%
Hajdú-Bihar	0	1	2	4	4	4	6	82	7,3%
Heves	1	1	2	9	12	13	15	121	12,4%
Jász-Nagykun-Szolnok	0	0	9	2	5	29	38	229	16,6%
Komárom-Esztergom	0	0	0	6	6	6	6	76	7,9%
Nógrád	5	10	12	19	20	22	34	131	26,0%
Pest	1	1	1	5	6	5	6	188	3,2%
Somogy	22	30	38	73	81	79	117	245	47,8%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	9	8	1	27	27	4	5	78	6,4%
Tolna	1	6	6	27	24	25	31	109	28,4%
Vas	33	37	41	90	94	93	134	216	62,0%
Veszprém	29	32	34	61	69	71	105	217	48,4%
Zala	63	78	83	83	76	75	158	257	61,5%
Összesen	287	346	393	678	700	702	1095	3152	34,7%

1990, 2005, 2010 KSH Magyar Statisztikai Évkönyv adatai alapján

A törpefalvak száma és népességük számának változása (1960–2011)

Időpont	A települések száma	Időszak	A népesség számának változása az időszak eleji %-ában
1960. január 1.	601	1949-1959	-7,6
1970. január 1.	713	1960-1969	-16,4
1980. január 1.	831	1970-1979	-19
1990. január 1.	950	1980-1989	-17,9
2001. január 1.	1020	1990-2001	-7,1
2011. január 1.	1095	2001-2011	2,4

1960–2011 Magyar Statisztikai Évkönyv adatai alapján

természetes folyamatokon kívül egy időben a sorozatos településegysítések csökkentték (az 1970-es és az 1980-as évtizedben számos település jogi önállósága szűnt meg). Az 1990-es évtizedet ennek visszahatásaként az önállóság visszaszerzésére, az egyesítések, a csatolások megszüntetésére irányuló törekvés jellemezte, ez a folyamat és a népességszám csökkenése együttesen eredményezi a törpefalvak számának növekedését. Emellett a településcsoporton belül is tovább folytatódik az aprózódás, az 1990-es évtizedben valamelyest csökkent a 200 lakosnál nagyobb, és nőtt – az évtized elejéhez képest mintegy másfélszeresére – a 100 lakosnál is kisebb települések aránya (Kovács 2004).

A népességszökkenés 1998-tól nem csak a törpefalvakra jellemző, hiszen egyetlen régióban és településnagyság-kategóriában sem haladja meg az elveszületések száma a halálozásokét. Ezáltal a népességszökkenés, az elöregedés az ország egészét és már a fejlettebb és urbanizáltabb térségeket is érinti (4. táblázat).

A 2011-es KSH adatok 1095 törpefalut regisztráltak (ez 2001-hez képest 2,4%-os növekedést jelent), közülük 140 község népessége nem érte el a 100 főt, 100–199 lakosa volt 253 településnek, és 704 községben volt a népességszám 200–499 fő közötti. Ez a 2001-es népszámlálási adatokhoz képest

jelentős eltérést, több esetben kiugró növekedést jelent.

A törpefalvak népessége a 20. század elején megközelítette az 548 ezer főt, és lakóik száma 1930-ig még növekedett (4,6%-kal). Ezt követően az akkor még általánosan jellemző természetes szaporodás már nem tudta ellensúlyozni az elvándorlási többletet, az évszázad második felében – különösen pedig a természetes fogyás általánossá és tartóssá válása után – felgyorsult a falvak népességének fogyása. 1949. évi népességük több mint felét veszítették el öt évtized alatt, ezen belül a kisebb települések leépülése ezt az átlagot is jelentősen meghaladó volt. 2011-ben a törpefalvak együttes népessége 284 550 főre csökkent (Kovács 2004) (5. táblázat).

Az 1095 törpefalvú átlagos népességszáma az 1970. évi népszámláláskor mutatkozott először 500 alattinak. Az egyes népesség-kategóriák átlagos lélekszáma 1980-ban, illetve 1990-ben csökkent 500, 200, 100 alá (6. táblázat).

Teljesen egyértelmű a kapcsolat a településméret és a demográfiai folyamatok között. A népességszám hosszú távú változása egyrészt drasztikus méretű az aprófalvak körében, másrészt nagyon erőteljesen igazodott a településméretetekhez. A legkisebb 0–99 fős törpefalvak 1949 óta népességük négyötödét veszítették el 2011-ig. A ma

A törpefalvak népességszámának alakulása (1900–2011)

Év	A 199 fő alatti falvak népessége	A 200–499 fős falvak népessége	A törpefalvak együttes népessége
1900	108 677	439 166	547 843
1930	110 737	462 390	573 127
1949	107 202	458 386	565 588
1960	96 131	428 622	524 753
1970	76 953	364 210	441 163
1980	58 723	305 985	364 708
1990	44 451	254 689	299 140
2001	37 968	239 934	277 902
2011	47 342	237 208	284 550
<i>A 2011. évi népesség (az 1949. évi %-ában)</i>	44%	52%	50%

1900–2011 Magyar Statisztikai évkönyv adatai alapján

A törpefalvak népességszámának alakulása (1949–2011)

Népességnagyság-kategória	A települések száma 2011. január 1-jén	A megnevezett népességnagyság-kategóriába sorolt települések átlagos népességszáma						
		1949	1960	1970	1980	1990	2001	2011
– 99 fő	140	267	238	184	124	85	66	65
100–199 fő	253	378	339	275	218	169	148	151
200–499 fő	702	649	607	516	433	361	340	338
<i>Összesen</i>	<i>1095</i>	<i>555</i>	<i>514</i>	<i>432</i>	<i>358</i>	<i>293</i>	<i>272</i>	<i>260</i>

1949–2011 Magyar Statisztikai évkönyv adatai alapján

átlagosan 65 fős falvakban 1949-ben még 267-en éltek. A 100–199 fős törpefalvak népességvesztése ugyanezt az intervallumot figyelembe véve háromötöd volt (1949-ben átlagosan 378 fő élt bennük, míg ma csak 151 fő). A 200–499 fős községek népessége a felére csökkent 1949 és 2011 között, 705-ről 338-főre. Átlagosan az 500 lakosságszám alatti törpefalvak népessége 555-ről 260-ra, azaz a felére csökkent.

Magyarország urbanizációjának fejlődésével az *elváándorlás* is megnőtt ezekről a településekről. Magyarország első elnéptelenedett települése, a Baranya megyei Gyűrűfű után még számos törpetelepülés

jutott hasonló sorsra, mint Gorica, Kán, és Püspökszentlászló, amelyek az 1970-es évek városfejlesztési politika áldozataként elveszítették utolsó lakosaikat is. Az elmúlt évek adatait vizsgálva tapasztalhatjuk, hogy a falusi települések nagysága és az elvándorlás mértéke között szignifikáns, negatív korreláció áll fenn. A falvak nagysága és a munkaerő piaci helyzetük között szintén szoros összefüggés van (vállalkozások kedvezőtlen feltételei, az inaktív magas aránya, munkanélküliség). A településméret növekedésével nő a munkaalkalmak mennyisége, ebből adódik, hogy a legkisebb falvakból a legnagyobb arányú az ingázás.

Az elvándorlás következményeként *előregedő* *korstruktúra* jött létre a törpefalvakban (Kovács 2004). Az elvándorlás elsősorban a fiatalabb korosztályt érinti, ami a születések számának csökkenéséhez, így a természetes fogyás erősödéséhez vezet. A törpefalvakban a nyugdíjasok arányának átlaga az összes településből 2011-ben 32 százalék volt (KSH 2011).

A törpefalvak öregedési indexe sokkal rosszabb, mint más településkategóriáké, és emiatt magasabb a halandóság az átlagnál, aminek a relatíve gyorsabb ütemű természetes fogyás a következménye.

A 7. táblázat a fent kifejtésre került természetes fogyást és a belföldi vándorlási különbözet változását írja le a 2006 és 2010 közötti időintervallumban. A táblázat jól mutatja a törpefalvak számának és ezzel együtt népességének növekedésével együtt járó természetes szaporodás gyorsulását és az elvándorlás növekedésének mértékét. Az előregedés mellett ugyanakkor 1990 óta

a törpefalvak egy részében az előregedés ilyen formája nem tapasztalható. Ez elsősorban a roma népesség szegregációjának tudható be, ahol a legmagasabb születési mutatókat is kapjuk.

Kimutatható, hogy bizonyos törpetelepülések elcigányosodtak, ott ahol az elvándorlók helyére költöztek be roma lakosok. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a legmagasabb a cigányok aránya a törpefalvak lakosai között, őket követik az apró- és a kistalvok. Ezekben a településekben rendkívül magas a munkanélküliség, s halmozódnak a problémák. Ezek közé sorolhatjuk a dél-baranyai aprófalvas térséget, Borsod és Szabolcs egyes térségeit. (Horváth 2008).

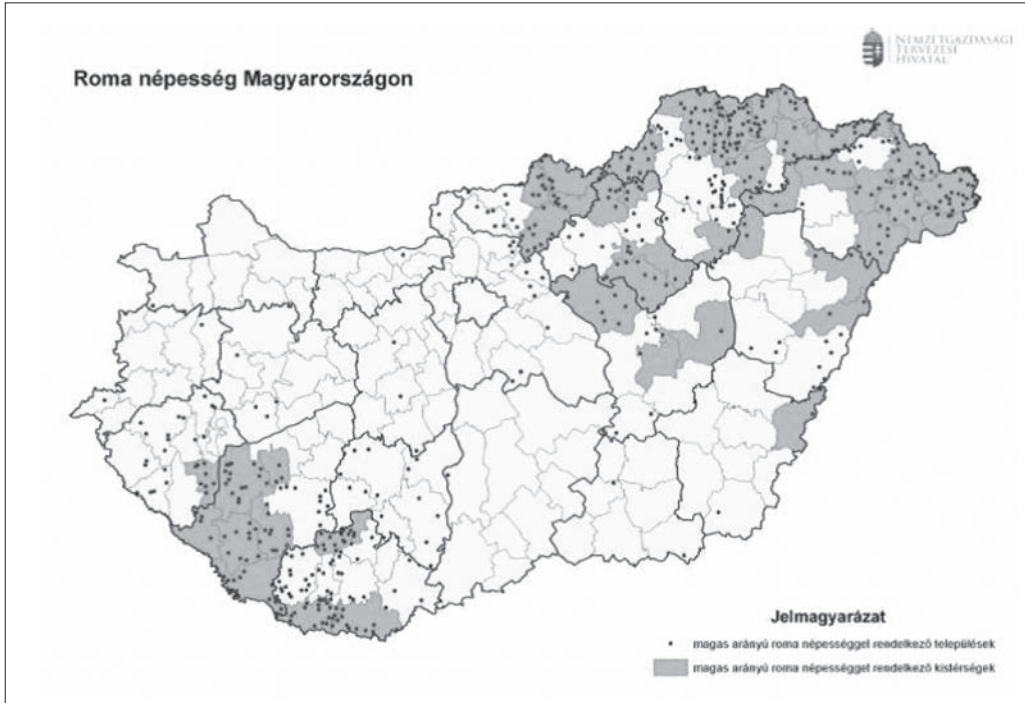
A 4. ábra a magyarországi magas arányú roma népességgel rendelkező térségeket és településeit mutatja. Ebből egyértelműen látszik, hogy a törpefalvak és a roma népesség földrajzi elhelyezkedését bemutató térképek nagymértékben fedik egymást.

7. táblázat

A természetes fogyás és a belföldi vándorlási különbözet a törpefalvakban (2006, 2010)

Régió	Megye	Települések száma		Népesség száma		Természetes szaporodás, fogyás (-)		Belföldi vándorlási különbözet	
		2006	2010	2006	2010	2006	2010	2006	2010
D-Alföld	Bács-Kiskun	8	9	2 830	3 027	-28	-58	-18	-56
D-Dunántúl	Baranya	204	208	51 105	50 117	-169	-220	-612	-652
D-Alföld	Békés	7	8	2 586	2 689	-17	-37	-28	-36
E-Magyarország	Borsod-Abaúj-Zemplén	136	146	33 329	35 223	-275	-175	-247	-279
D-Alföld	Csongrád	4	9	1 881	4 167	-39	-50	14	-38
K-Dunántúl	Fejér	6	3	2 168	786	1	1	4	26
Ny-Dunántúl	Győr-Ménfő-Sopron	54	57	15 019	15 780	-184	-174	-102	-83
E-Alföld	Hajdú-Bihar	6	6	1 809	1 682	-22	-25	-61	-37
E-Magyarország	Héves	13	15	4 551	5 206	-32	-64	-56	-80
E-Alföld	Jász-Nagykun-Szolnok	35	38	10 768	11 707	-82	-107	-32	-46
K-Dunántúl	Komárom-Esztergom	6	6	2 336	2 208	-24	-12	7	-41
E-Magyarország	Nógrád	31	34	8 892	9 727	-86	-89	-79	-136
K-Magyarország	Pest	6	6	2 087	2 002	-17	-13	1	22
D-Dunántúl	Somogy	111	117	31 218	31 952	-234	-361	-465	-220
E-Alföld	Szabolcs-Szatmár-Bereg	5	5	1 743	1 609	-9	-7	-18	-20
D-Dunántúl	Tolna	30	31	9 737	9 329	-73	-115	-175	-52
Ny-Dunántúl	Vas	130	134	34 861	34 820	-285	-390	-88	-406
K-Dunántúl	Veszprém	100	105	27 514	28 379	-202	-244	-69	-284
Ny-Dunántúl	Zala	155	158	34 402	34 140	-247	-342	-116	-142
Összesen		1 047	1 095	278 836	284 550	-2 024	-2 482	-2 140	-2 560

2006, 2010 Megyei Statisztikai évkönyvek adatai alapján

4. ábra

Magas arányú roma népességgel rendelkező térségek és települések (Forrás: NTH, KSH 2001-es népszámlálás adatai)

Következtetések

A fent bemutatott állapotfelmérés jól tükrözi a törpefalvak kedvezőtlen demográfiai és társadalmi helyzetét. Az előregedés, a munkanélküliség, az elvándorlás, a vidéki-es szociális és etnikai szegregációk, a hátrányos helyzetű rétegek megjelenése, és egyéb negatív folyamatok, mint a funkcióvesztés, az infrastruktúra és intézményi ellátottság leépülése különösen felerősödnek ezekben a kis lélekszámú falvakban.

Ennek ellenére léteznek Magyarországon olyan törpefalvak, amelyek az előző folyamatokkal szemben fejlődést mutatnak, ahol van munkalehetőség, a település népességmegtartó erővel rendelkezik, jó az életszínvonal, és ahol – nem utolsó sorban – szeretnek élni az emberek. Meghatározó lehet

ebben a törpetelepülések ökofaluvá válása, vagy az idegenforgalom. Továbbá az érintetlen táj, a szép természeti környezet, az ehhez járuló speciális adottságok jó lehetőséget teremtenek a falusi turizmus számára. Számos törpefalu számára adhat ezenkívül kedvező lehetőséget a fővárosi művészek, szabadfoglalkozású értelmiségiek kitelepülése, valamint a külföldiek ingatlanvásárlása.

Jövőbeli kutatásaimban ennek a folyamatnak, képződménynek kívánok utánajárni, és megfejtetni, hogy milyen tényezők állhatnak a sikeres kistelepülések háttérében, amelyek megfelelő értelmezésével irányt lehet mutatni a többi törpetelepülés fejlődéséhez. A jobb életkörülményekre, a jobb szolgáltatásokra és ellátásra való törekvés mindenki számára érthető, jogos igény.

Irodalom

- Balogh A. 2006.a.** Az aprófalvasodás folyamatának főbb jellemzői Magyarországon. Földrajzi Közlemények, 1–2. pp. 67–79.
- Balogh A. 2006.b.** Az aprófalvak pénzügyi helyzete. III. Magyar Földrajzi Konferencia, Budapest
- Bajmócy P., Balogh A. 2002.** Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. Földrajzi Értesítő, 3–4. pp. 385–405
- Beluszky P., Sikos T. 2007.** Változó falvaink. TÉT XXI. évf. 2007/3
- Csatári B. 2000.** A vidéki sokszínűség és a magyar területfejlesztési kistérségek. In: Kovács T. (szerk.): Integrált vidékfejlesztés. V. Falukonferencia. Pécs. MTA RKK., pp. 441–449.
- Degré L., Foki I. (szerk.) 1987.** A dél-dunántúli falvak és szórványok település-és társadalomtörténete. Zalaegerszeg.
- Enyedi Gy. 1980.** Falvaink sorsa. Magvető Kiadó, Budapest.
- Facilitátor, Szociológus és Mediátor Munkacsoport 2006.** Az aprófalvak népeségmegtartó képességének állapota, változásai, irányai, illetve javításának lehetőségei
- G. Fekete Éva 2004.** Munkanélküliség és foglalkoztatási viszonyok az aprófalvas térségekben. Van-e esély a megmaradásra? In: Pritz P. és mts (összeáll.): A tudomány a gyakorlat szolgálatában. A foglalkoztatási szint bővítésének korlátai és lehetőségei. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, pp. 55–85.
- G. Fekete É. 2009.** Perifériák és aprófalvak fejlesztése. Zalai Területfejlesztési Műhely 2009. 07.09. Zalaegerszeg, Zalai Falvak Egyesülete
- Horváth B. 2008.** Aprófalvas területek közfoglalmú közlekedésének innovatív szervezése
- Ignits Gy., Kapitány B. 2007.** „Elnéptelenedett” települések Baranyában. Területi Statisztika, 2.
- Kiss J. P. 2008.** Aprófalvasodás és aprófalvaink sorsa — történelmi metszetben. — Váradi M.M. (szerk.) Kistelepülések lépéskényszerben. Új Mandátum Kiadó, Budapest. Pp. 29–65.
- Kovács K. 1990.** Urbanizáció alulnézetből. Az utóbbi évtizedek társadalomszerkezeti változásai az aprófalvas régióban. In: Tóth J. (szerk.): Tér-Idő-Társadalom. Huszonegy tanulmány Enyedi Györgynek. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, pp. 272–303.
- Kovács K. 2003.** Vidéki kaleidoszkóp: eltérő esélyek, eltérő remények az uniós csatlakozás előtti falusi Magyarországon. In: Kovács T. szerk.): A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás előtt. VI. Falukonferencia. Pécs. MTA Regionális Kutatások Központja–Magyar Regionális Tudományi Társaság, pp. 53–66.
- Kovács T. 2004.** Aprófalvainkról – illúziók nélkül. Területi Statisztika 7. (44.) 2. (2004.) p.125-136.
- KSH: Magyar Statisztikai Évkönyv 2006,** Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH: Magyar Statisztikai Évkönyv 2010,** Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH: Magyar Statisztikai Évkönyv 2011,** Központi Statisztikai Hivatal.
- Nemes Nagy J. 1982.** Az iskolakörzetesítések hatása az aprófalvak népességfejlődésére. Területi Statisztika 1–2.
- OTK Nemzeti Fejlesztés 2020–** stratégiai vitanyag 2012. 07. 26.
- Vági G. 1984.** Ahol az engedélyezett demokrácia mit sem ér (vitaindító). Új Forrás, 2.
- Vági G. 1985.** Az aprófalvak társadalmi szerkezetének változásai. In: Aprófalvak közéleté és ifjúsága. KISZ Baranya megyei Bizottsága, pp. 72–84.
- Vági G. 1986.** Településfejlesztés és reform. In: Havas G., Kenedi J., Kozák Gy. (szerk.): Isten éltesen Pista! (Kemény István 60. születésnapjára). Budapest, AB Kiadó, pp. 140–167.
- Vágvölgyi András (szerk.) 1982.** A falu a mai magyar társadalomban. Budapest: Akadémiai Kiadó.

A közvetlen értékesítés módszerei a francia vidékfejlesztésben (Esettanulmány)

Kujáni Katalin

A rövid élelmiszerláncok érdekes és népszerű tudományterület az integrált vidékfejlesztésben. Ezt támasztja alá az Európai Bizottság 2011. október 11-én megjelentetett 2014 és 2020 közötti Közös Agrárpolitika változtatásaira vonatkozó javaslata is, amely egy tematikus alprogramba foglalja fejlesztésüket. A javaslat szerint a rövid élelmiszerláncoknak (továbbiakban RÉL) szerepük lehet a mezőgazdasági szektor szerkezeti átalakításában, és fontos tényezőivé válnak a vidéki területek fejlesztésének.

Jelen esettanulmány a francia rövid élelmiszerellátó modell elemzését és bemutatását tűzte ki célul. Ennek okán vizsgálataimban arra keresem a választ, hogy melyek a fő faktorai a közös értékesítésnek; milyen feltételeknek kell teljesülniük, hogy termelői piacok, a gazdaboltok és más kollektív termelői értékesítési módok, mind gazdaságilag, mind társadalmilag hasznosak és hosszútávon fenntartható legyenek. Mindemellett a tanulmány törekszik az eddigi tapasztalatok rendszerezésére.

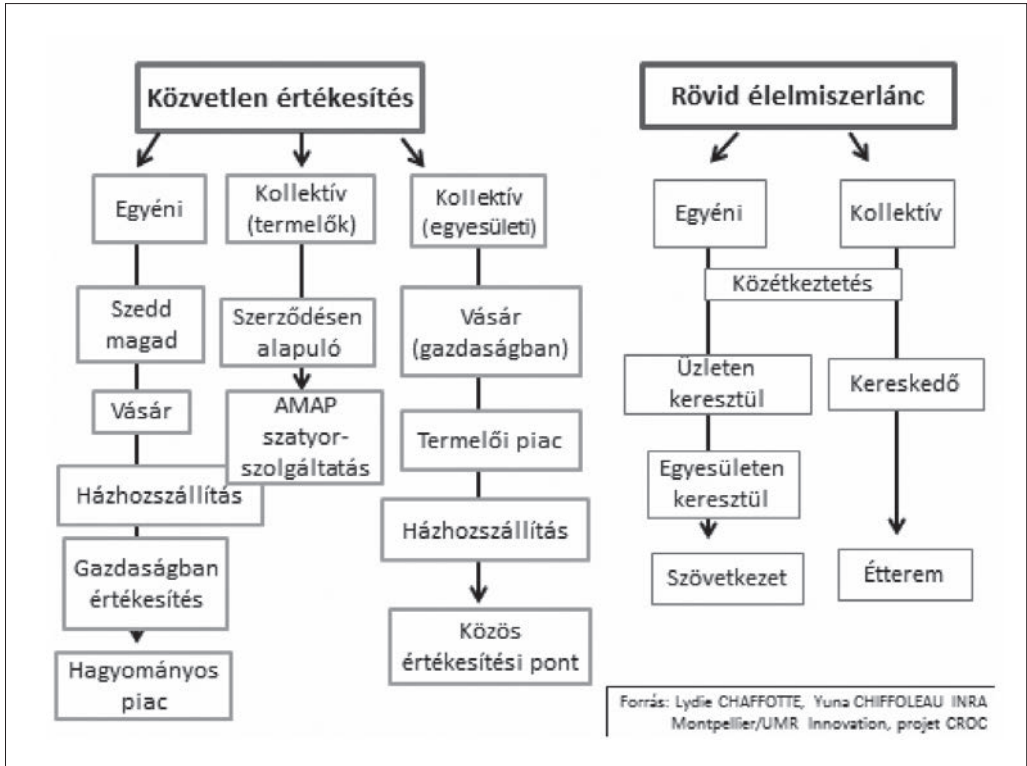
Az esettanulmányok a francia modell jelentősebb értékesítési csatornáit elemzik, amelyek a termelő és fogyasztók közvetlen kapcsolatán alapszanak. Ezek a termelői

piacok, a termelői boltok és a fogyasztói szerveződésre épülő kosárszolgáltatás. A tanulmány kritikát és javaslatokat fogalmaz meg a francia módszerek alapján és ajánlásokat tesz az élelmiszerellátó rendszer elemeinek magyarországi alkalmazására.

A rövid élelmiszerlánc működése Franciaországban

A francia szaktárca kezdeményezésére 2006 óta számos kutatási program zajlott le. Ezek egyrészt a megújuló fogyasztói igények és a termelői kapacitások azonosítására, valamint a rövid élelmiszerláncot befolyásoló tényezőkre helyezte a fő hangsúlyt. A Francia Agrárkutató Intézet által vezetett úgynevezett Katica – „Coxinel” projekt: *A mezőgazdasági termékek értékesítése a rövid élelmiszerláncban: innováció a regionális fejlődésér*”, valamint a Területi Élelmiszerrendszerek – SALT c. kutatás és számos más regionális program foglalkozott a már működő rövid élelmiszerellátó módszerek ökonómiai és társadalmi megközelítésű elemzésével.

A kutatások eredményei rámutattak, hogy a RÉL nagy jelentőségű a következő fejlesztési területeken :

1. ábra

A rövid élelmiszerlánc és a direkt értékesítés rendszere Franciaországban

- a vidéki területek fenntartásában,
- a város-vidék kapcsolat megújításában,
- a vidéki hozzáadott érték előállításában,
- ezáltal munkahelyek teremtésében,
- a családi kistermelői struktúra gazdasági fenntarthatóságában,
- a helyi értékek megismertetésében,
- az egészséges élelmiszer előállításában,
- és a környezettudatos termelés, kiemelten az ökológiai termelés fejlesztésében.

A fent említett következtetéseket felhasználva a Francia Mezőgazdasági és Halászati Minisztérium 2009-ben a RÉL politikai eszközökkel való támogatását tűzte ki célul. Az eddigi kutatási eredmények határozottan

kimondják, hogy a közvetlen értékesítés csak egy kicsi szelete a mezőgazdasági termékek kereskedelmének, ugyanakkor a megfelelő struktúra, a minimálisan megkívánt diverzifikáció és a kompetenciák meglétével jelentős eleme lehet egy fenntartható, sokszínű agrár-élelmiszerláncnak.

A francia szakirodalom élesen megkülönbözteti a közvetlen értékesítést (*la vente directe*) és a rövid élelmiszerellátó lánc (*les circuits courts*) fogalmát (1. ábra). Eszerint a direkt értékesítés személyes interakció a termelők és fogyasztók között. Chaffote és Chiffolleau hozzátesszik, hogy csak a nyolcvan kilométeren belül történő értékesítés tekinthető közvetlen értékesítésnek. A rövid élelmiszerellátó lánc pedig rövid értékesítési formája a termelők által előállított nyers és

feldolgozott mezőgazdasági termékeknek, amely kereskedelme (és a hozzáadott érték előállítás) történhet közvetlenül a termelő és a fogyasztó között, avagy közvetett módon legfeljebb egy köztes szereplő közbenjárásával. A RÉL fogalma a fizikai távolság meghatározását nem tartalmazza, mivel az is termelő-fogyasztó közti értékesítésnek, azaz rövid élelmiszerellátó láncnak számít, ha egy nizzai (Délkelet-Franciaország) gazda interneten keresztül egy párizsi fogyasztónak értékesíti és szállítja (megközelítőleg 700km) termékét.

Franciaországban az 1990-es évek elején kezdődött a mezőgazdasági termékek közvetlen értékesítésének átalakítása, amely Pacione (1997) és Chiffolleau (2007) szavaival élve minden esetben a termelők „láza-dása” volt a szövetkezetek és a kereskedők kedvezőtlen árpolitikája ellen. A kezdeti termelői piacok, a szedd magad akciók, a vidéki turizmus sikere, a fogyasztók visszatalálása a helyi termékek irányába lavinaként indította el a gazdaságok átállását saját termékek feldolgozására. Franciaországban az alulról jövő kezdeményezések és a termelői összefogások elindítása az 1980-as évek elejére tehető, amely kezdeményezések a mai napig léteznek, illetve átalakulva folytatódtak.

Ennek a sikeresnek ítéltető vidéki mozgalomnak a háttérben egyrészt az állatbetegségek (BSE, méhpusztulás, madárinfluenza stb.), az időnként felerősödő élelmiszerbotrányok, illetve a növényvédőszerrel szemben kialakult bizonytalanság állnak. Másrészt változó élelmiszerfogyasztási trendek, és megújuló fogyasztói igények is felismerhetők.

Esettanulmányok Dél-Franciaországban

A tanulmány egy Dél-Franciaországban végzett két éves doktori kutatásra épül, amelynek egyik célja volt a közvetlen ér-

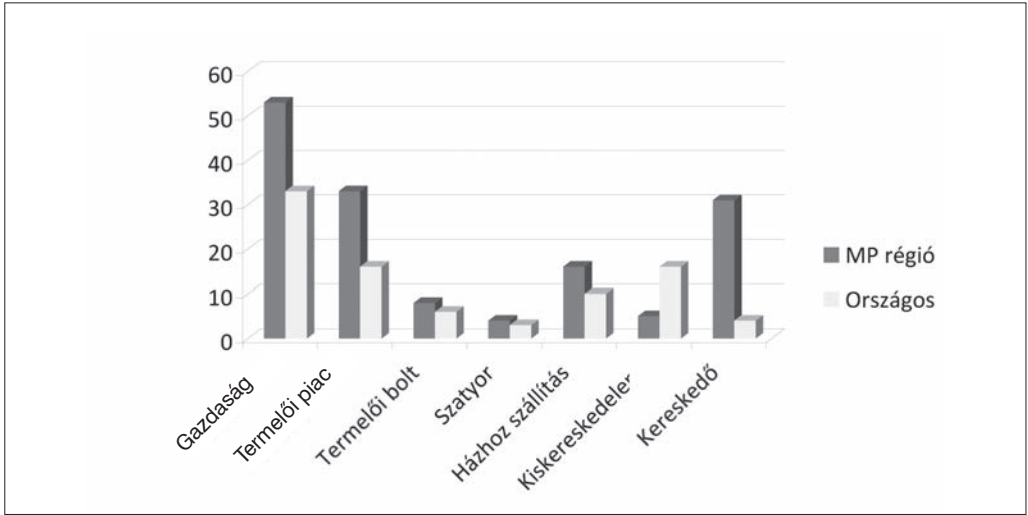
tékesítési modellt befolyásoló gazdasági és társadalmi faktorok meghatározása. Várhatóan a kutatás eredményei hasznosíthatóak lesznek a magyar tanyás és kistermelői struktúra és a helyi termelői piacok fejlesztésében is.

A francia termelők 21%-a vesz részt a RÉL-ben, akik többségében borászok, illetve feldolgozott tej-, húskészítmények és friss zöldség-gyümölcs előállító termelők. Ennek egyik feltétele a multifunkcionális tevékenység, azaz például a feldolgozás, a turizmus és az értékesítés. A borászatok esetében akár a 100%-ot is elérheti rövid marketing-csatornákból származó jövedelem, míg az állattenyésztők, növénytermesztők 50–75 %-ban képesek ezeket a piacokat kihasználni.

Az értékesítés leggyakrabban a gazdaságban történik, de egyre jellemzőbbek a termelői piacok, a termelői kisboltok, a házhozszállítás a szatyorszolgáltatás is. Jelentős segítséget jelent – főleg a családi munkaerővel nem rendelkező gazdaságokban – a közétkeztetésbe való beszállítás, illetve a nagyvárosi kereskedők szervezési tevékenysége. A 2. számú ábra az országosan és a vizsgált régióban jellemző marketing-csatornák gyakoriságát mutatja.

A vidékturizmus is jelentős szerepet tölt be a turistafrekventált régiókban, ahol a sokszínűséget jelentheti a fogadó, kemping vagy termelői vendégszta. A kis- és közepes termelők nagy arányban választják a feldolgozást, amellyel növelhetik termékeik hozzáadott értékét. Ezt elsősorban a baromfi és nyúltenyésztők, gyümölcs-, olajzöldségfeldolgozók saját, a szarvasmarha-, kecske-, juh- és sertésenyésztők inkább összefogás révén valósították meg.

A következő esettanulmányokban három különböző csoportos értékesítési modell kerül bemutatásra: a kistermelői piacok, a fogyasztói oldalról kezdeményezett kosárszolgáltatás és a termelői boltok.

2. ábra

A közvetlen értékesítés kedveltebb formái a Midi-Pyrénées (MP) régióban és országosan

Forrás: Aymard 2012

Kistermelői piacok

Az első modern kori termelői piacok (*marché des paysans* vagy *marché des producteurs*) a nyolcvanas évek végén jöttek létre elsősorban a kereskedelmi árrés ugrásszerű növekedése miatt. A piacok szervezését általában az agrárkamarak vagy civil szervezetek vállalják fel, mint például a „Paraszti Termelői Egyesület” (APF – *Association des Paysans Fermiers*). A feladatuk ebben a struktúrában, hogy az önkormányzat által biztosított területen irányítsák és szervezzék a piacokat és a tagok részvételét, továbbá biztosítsák a kommunikációt a szereplők között.

Az egyesület közös célja a piac zártságának fenntartása, illetve a termelők megkülönböztetése a kereskedőktől. A gazda egy megyei kirendeltségű hivataltól, a Mezőgazdaságból Élők Társadalombiztosítójától kapott igazolással tanúsítja az egyesület felé, hogy főoglalkozású gazdálkodó.

Emellett az adott civil szervezet végzi

a termelők belső kontrolját. Ez azt jelenti, hogy minden piaci napon fénykép készül szűrőpróbaszerűen a termelők standjáról, majd két nap múlva ellenőrzik, hogy valóban léteznek-e az értékesítésre szánt kultúrák, fajták a termelő gazdaságában. A szervezet tagjai piachelyet és tanúsító táblát kapnak (3. ábra), amely tartalmazza a nevüket, címüket és a biotermék logót, ha ökológiai gazdálkodást folytatnak. Az évi regisztrációs költség 40 – 400 euró között változik, amely függ a stand méretétől és elhelyezkedésétől. Ezekből a bevételekből a civil szervezet finanszírozza az ellenőrzéseket és a marketinget.

A civil szervezet képviseli a termelők érdekeit a döntéshozók felé, ugyanakkor a termelők egyénileg felelősek a piacon értékesített termékekért, az európai és nemzeti irányelvekben meghatározott higiéniai és adózási szabályok betartásáért.

Az önkormányzatok sok esetben anyagiilag és a városfejlesztési terven keresztül is támogatják a termelői kezdeményezéseket. Ez megjelenhet a kedvezményes piachely

3. ábra

A termelőt tanúsító tábla: „*Produits de mon exploitation*”, azaz „*Termékek a saját gazdaságból*” felirattal (a szerző felvétele)

biztosításában, az infrastrukturális fejlesztésekben, az ingyenes parkolókat esetében és a kommunikációs tevékenységekben.

A piac identitásképző szereppel is bír. A csoporthoz való tartozás tudata motivációt jelent a termelők számára. A közvetlen fogyasztói interakciók, a kommunikáció más termelőkkel újabb kompetenciák megszerzését segítik. Így a közös fellépés mellett az egyéni adottságok, döntések is nagy szerepet játszanak a direkt értékesítés jóvedelmezőségében.

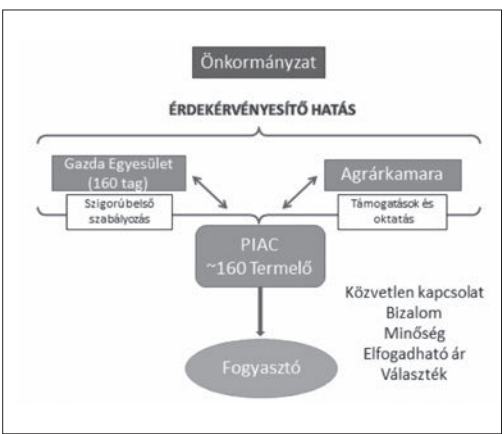
A piacokon gyakran jelennek meg kézműves termékek, amelyek sokszínűvé és vonzóbbá teszik a vásárokat. Illetve gyakran lehet találkozni helyi gasztronómiai szervezetekkel (a jelentősebb helyi éttermek és szállodák mesterszakácsainak egyesülete), akik minden piac alkalmával rögtönzött bemutatót és kóstolót tartanak

a piacon található nyers, szezonális termékek felhasználásával. Ez utóbbi különösen jó hatású kezdeményezés a gasztronómiai tudás fejlesztésére.

Összefoglalva a kistermelői piacok valódi termelő-fogyasztó közvetlen találkozási pontot teremtenek, amely számos előnyt biztosít mind a két fél számára. A közösségi, alulról jövő szerveződés nagy előnye, hogy a termelők érdekei hangsúlyosabbá válnak. A széles élelmiszerválaszték, a helyi produktumok és tradicionális vidéki értékek bemutatása egyrészt képes a fogyasztókat széles körben megérinteni, másrészt felhívja a figyelmet a vidéki örökségek megőrzésére (4. ábra).

Kistermelői boltok és értékesítő pontok

A francia típusú értékesítési pontoknak három formája különböztető meg: a helyi tanyasi termékek közvetlen értékesítő helye; a közösen működtetett eladási pont vagy pontok; és a gazdabolt vagy bolthálózat a régióhoz köthető termékből, de nem közvetlen termelői értékesítés – legfeljebb

4. ábra

Az esettanulmányban szereplő montaubani termelői piac szereplőinek struktúrája (Saját szerkesztés, 2010-2012 között végzett dél-franciaországi kutatások alapján)

egy köztes szereplővel) (Sylvia, 1995, Mondy et al 2008). Fontos megemlíteni, hogy ez a fajta termelői csoportosulás nem azonos az európai szövetkezeti együttműködésben kialakult PO-kkal (Producers Organisation), azaz termelői szerveződésekkel.

Az első típusba azok az értékesítési pontok tartoznak, amelyek közvetlen termelői csoportosulásból jönnek létre, jogi formáját tekintve szövetkezetek vagy egyesületek, ahol minden egyes tag maga felelős a termékeiért és az értékesített termékek ára a tagot illeti, amelyből százalékos arányban tagsági díjat fizet (az értékesítési pont infrastrukturális fenntartására, és ha vannak az eladó személyzet bérezésére). A termelők egyenlők és ugyanakkora arányban járulnak hozzá a fenntartási költségekhez. A termékek közletről (10–20 kilométeres távolságból) közvetlenül a gazdaságból érkeznek. Általában friss zöldség-gyümölcs, friss hús, tej vagy azok feldolgozott készítményei. Nagy választék nem jellemző és mindig csak az adott szezon produktumai találhatóak meg (így sokszor télen zárva tartanak). Sok esetben a termelők maguk végzik az értékesítést saját időbeosztást szervezve. Ők maguk magyarázzák el a bolt lényegét és a zöldség-gyümölcs, húskészítmények elkészítési eljárásait a fogyasztóknak. Az üzlet városban, faluban, vagy külvárosban esetleg egy tanya/farmon található, amelyeknél megközelítése könnyű.

A második típusba tartozó üzletek esetében nagyobb termelői összefogás tapasztalható, és sok esetben egy vezetőt, ügyintézőt igényel. Jogi formája lehet egyesület vagy korlátolt felelősségű társaság (francia rövidítésben GIE, SARL), amelyet a termelők együtt működtetnek. Sok esetben ő maguk is részt vesznek az értékesítésben (ez esetben hivatalosan a bolt fizetett alkalmazottai), illetve a boltban tartózkodnak

a fogyasztókkal való közvetlen kapcsolat miatt. Ezek az üzletek gyakran alkalmaznak eladót, aki felügyeli a termékek minőségét, mennyiségét, intézi a rendelést és tartja a kapcsolatot a fogyasztókkal, termelőkkel. Fontos hangsúlyozni, hogy szigorúan véve közvetlen értékesítésről beszélhetünk, mivel nincs köztes szereplő, aki árrést alkalmazna. Jellemző rájuk a szélesebb termékválaszték, sok esetben ökológiai és eredetvédett termékek, amely mellett feltüntetik a termelőt névvel, fotóval. A bolt elhelyezkedését tekintve szinte csak külterületen találhatóak meg, egy gazdaságban vagy egy út menti vidéki épületben. A gazdák részesedése és költségvállalása megegyezik az első típuséval.

A harmadik csoport erősen eltér az előző kettőtől, de mivel köztes szereplőként működik így a francia definíció szerint a RÉL-ek közé sorolható. Formáját tekintve lehet „franchise” illetve bármilyen kereskedelmi tevékenységet folytató vállalkozás. A termelők itt már beszállítókként jelennek meg és nem vesznek részt az értékesítésben. Viszont gyakori, hogy a termékeken feltüntetik az előállító pontos nevét, címét, esetleg a gazdaságról, termelőről fotó is található. A termékválaszték nagyon széles, sok esetben nem csak élelmiszer, hanem más jellegű vidéken, helyben előállított termékek (például vetőmag, mezőgazdasági eszközök) is megtalálhatók. A termékek helyi vagy regionális, illetve tradicionális címkével vannak ellátva, vagyis a fogyasztó a területhez köthető jellegzetességeket találja meg. Az üzlet sok esetben nagyvárosok külvárosi részén, az elkerülő utakhoz közel helyezkedik el.

Mind a három esetben az alapvető motíváció a kereskedők kihagyása, a közvetlen kapcsolat a fogyasztóval vagyis a termelői bevételeik növelése. Mindehhez hozzájárul, hogy a közvetlen értékesítés egyfajta kiegészítő tevékenységnek, mondhatnánk

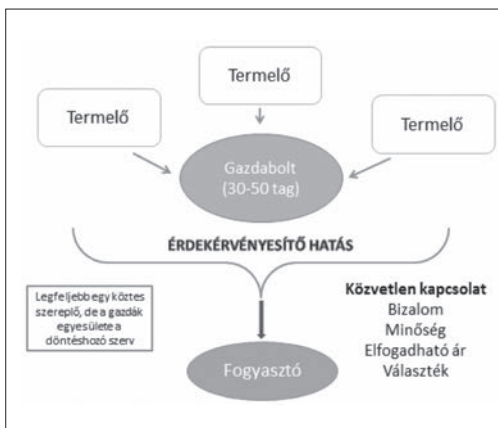

kedvtelésnek is nevezhető a mezőgazdasági munka mellett.

A kistermelői boltokban vásárló fogyasztók általában hűségesekek, mivel ismerik a gazdákat, a termékeket, a minőséget, az árat. A gazdaboltok látogatottsága nagyon eltérő, amit befolyásol a nagyvárostól való távolságuk, a helyi turizmus és a helyi termékek (főleg feldolgozott termékek) választéka.

Releváns tényező, hogy a kliensek számára a bolt az „ő tanyájuk”, ahova hazamennek és szüretelnek a „nagy mama kertjében”. Az üzletek pedig igyekeznek megőrizni ezt az imázst, miközben a bolt eszközeinek fejlesztése révén az európai uniós egészségügyi határozatokat és irányelveket szigorúan betartják.

A termelői boltok egyik nagy hátránya ép a lényegében található, az árszínvonal egyéni kialakítása. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a termelők nem befolyásolhatják egymás árait vagy minőségét. Ez az önállósági-tényező egyes esetekben negatív hatással lehet a bolt vezetésére, belső kapcsolatrendszerére, kialakult imázsára.

5. ábra

A termelői boltban kialakult szereplők közötti kapcsolati struktúra

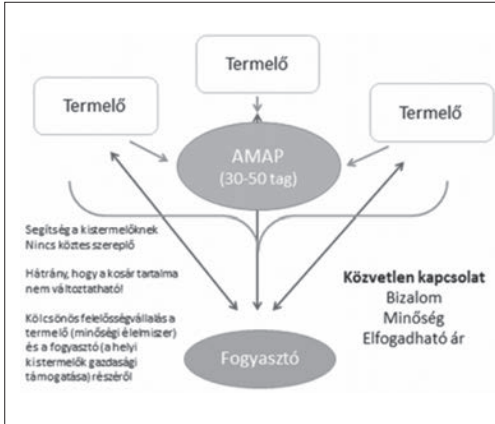
(Saját szerkesztés, 2010 és 2012 között végzett dél-franciaországi kutatások alapján)

AMAP, Szövetség a Paraszti Mezőgazdaság Fenntartásáért

A japán (ún. teiki) módszer európai meghonosítása az AMAP (továbbiakban a francia rövidítést használva AMAP), Magyarországon szatyor- vagy kosárszolgáltatásként ismert fogyasztói mozgalom. A mára országosan működő szervezet gyakorlatilag egy kétoldalú szerződés a gazdák és fogyasztói közösség között, amelyben egyrészlől a termelő vállalja a fogyasztók ellátását jó minőségű élelmiszerekkel, a fogyasztó pedig az éves tagdíj befizetésével részt vállal a kisgazdaságok fenntartásában. A módszer szellemiségét a két fél közötti kölcsönös bizalom és elismerés biztosítja.

A kosárszolgáltatás lényege a fogyasztói kezdeményezés a jó minőségű élelmiszerek beszerzésére kis- és mikrogazdálkodóktól (6. ábra). A szervezetbe meghívott gazdák egy gyűjtőpontra viszik a szezonnak megfelelő termékeiket, amit szétszortírozva kosárban, szatyorban kapnak meg a befizető vásárlók. Köztes szereplő nincs, hisz az elosztást végző szervezet non-profit kezdeményezésen alapszik. A termékek minőségének, eredetének kommunikálását a szervezet vállalja magára, amely mellett sok esetben egyes zöldség-gyümölcs dömpingje során a feldolgozást is vállalják az összefogásban résztvevők. Emellett számos nagyvárosban tartanak „AMAP találkozót”, amelynek keretein belül a termelők vagy más előadók ismertetik a mezőgazdaság szezonálisából eredő ellátási ciklusokat, a védjegyeket, az alapfogalmakat és a legjobb recepteket a városi lakosság számára.

A kosárközösséget alkotó fogyasztók sokat változtak a megalapulás óta. Kezdetben idősebbek vásároltak, mára őket felváltották a városi, értelmiségi fiatalok, akik előtérbe helyezik az élelmiszer minőségét az árhoz képest. Érdekes és új fenomén, hogy a gyerekek és a fiatal közönség körében divatos

6. ábra

Az AMAP kapcsolati struktúrája

(Saját szerkesztés, 2010 és 2012 között végzett dél-franciaországi kutatások alapján)

a tanyáról származó ételeket fogyasztani. (Valószínűleg ez a hosszú múltra visszatekintő országos agrármarketing kampánynak köszönhető.)

Az *AMAP-étudiant*, azaz a Diák-AMAP az egyetemi városok diákközössége, akik szintén maguknak egy-egy kollégiumban oldják meg a termékek beszerzését saját pénztárcájukhoz mérten. A kosárközösség fejlődő, sikeres tevékenység lett, amelyet számos más európai és észak-afrikai országban is sikerült meghonosítani.

A módszer számos pozitív tulajdonsága mellett problémákat vet fel, hogy a kosár tartalma és mérete nem módosítható, kötött a kínálat és a mennyiség. A megrendelő nem tudja kiszámítani, hogy miből mennyit fog kapni az adott héten.

A francia modell adaptálható elemei és azok kritikája

Az esettanulmányban ismertetett értékesítési módszerek a helyi körülmények között több mint húsz éve léteznek és fejlődnek. A modell egyes elemeinek adaptálásához szükséges megnevezni a fonto-

sabb gazdasági és társadalmi tényezőket, amelyek további elemzése segíthet a hazai kezdeményezések támogatásában.

Az első faktor a *beruházási hajlandóság*. A francia modellben fontos szerepe van a mezőgazdasági jellegű fejlesztéseknek, mint például a házi feldolgozókból, szállításra alkalmas eszközökbe vagy értékesítésre használható helyiségekbe való beruházásoknak. Azoknak a kisvállalkozásoknak a hatékonysága kiemelkedő, amelyek multifunkcionális tevékenységi körrel rendelkeznek (például feldolgozás, helyi értékesítés, vidékturizmus stb.). Gyakran az ehhez szükséges beruházásokat állami vagy európai uniós forrásokból finanszírozzák, aminek feltétele az átláthatóság. A kollektív értékesítési formákba bekapcsolódó gazdaságok nyolcvanöt százaléka másfajta mezőgazdasághoz kapcsolódó tevékenységet is végez. A jövedelmük jelentős része a mezőgazdaságból és az ahhoz kapcsolódó tevékenységekből származik.

A második kiemelendő tényező a *hálózatban gondolkodás (együttműködési képesség)*. A francia termelők együttműködési hajlandósága magas. Egy-egy gazda három-négy termelői csoportosulásnak is lehet a tagja attól függően, hogy milyen volumenű a termelése. Gyakoriak a gépkörök, de a közös értékesítési pontok üzemeltetése is. Sok esetben a gazdák, szaktanácsadók, animátorok és kézművesek között kialakult helyi hálózatokról is beszélhetünk. Ezek a hálózatok kiegészítő tevékenységeket is képesek ellátni, mint például a térség imázs-építése, közös kommunikációs projektek stb. Hazai viszonylatban is nagy jelentőségű az együttműködésre való hajlam, mivel számos módszer csak termelői együttműködésben képes funkcióját betölteni. Miképp Csatári (2010) is hangsúlyozza tanulmányában a hazai vidékfejlesztés alapját „csak az erős autonóm helyi (civil) közösségeink adhatják”.

A francia modellben gyakran megjelen-

nek a hagyományos és a területhez köthető ízek, gasztronómiai különlegességek. A piacon, a boltokban és a termelői kosár által kínált termékek között rendszeresen megtalálhatjuk azokat a készítményeket, amelyek a „nagy mama konyháját” idézik pl.: pl.: gascogne-i fekete tyúk ragu, a *cassoulet*, a libamájpástétom (*fois gras*), a citromos csirkepástétom, borsos fűszeres szalámi, aligot stb.. Sok esetben ezek a termékek védettséget élveznek, amely megkülönbözteti őket a tömegtermékektől.

Végezetül szükséges megemlíteni az első belső kontrollt, amely szerepet játszik a kereskedők kiszorításában a belső termelői piacokról és a fogyasztói bizalom megerősítésében. A termelői piac esettanulmányában említett önkontroll is jól példázza a minőségbe és a termelők érdekeinek védelmébe fektetett erőfeszítéseket. A termelők folyamatos ellenőrzése és a viszonteladók kiszűrése segíti a termelői érdekek érvényesítését.

Ugyanakkor a francia modell vizsgálata során az egyik legnagyobb problémának bizonyult a védjegyek kezelése. Az eltérő földrajzi kötődést, minőséget, származást stb. jelölő logók tömege elbizonytalanítja a fogyasztókat. A francia vásárlóknak csupán 30%-a képes felismerni a helyi csoportosulásokat vagy földrajzi területet szimbolizáló képeket. Az ismeretlenség mellett megjelenő negatív attitűd a drágaság. Számos védjegy, mint például az eredeti francia minőséget biztosító *Label Rouge* (állami kezdeményezésű minőséget és francia származást igazoló védjegy) a termékek magas árát szimbolizálják. Érdekes összefüggés (a saját nem reprezentatív felmérés szerint), hogy a megkérdézett francia fogyasztók a házi jellegű élelmiszereket tartják a megbízhatóbbnak.

A másik hangsúlyozandó kritikája a francia modellnek a szervezeten fejlesztés. Számos régió támogatja a közösségi szintű beruházásokat, amely jelenthet inf-

rastrukturális fejlesztést, eszközberuházást vagy marketinget. Ugyanakkor egyes területeken a helyi fejlesztési törekvések nem foglalkoznak kellőképpen a rövid élelmiszerellátási rendszerek stratégiába helyezésével, amely egyrészt a támogatások rossz költség-haszon hatását eredményezi. Másrészt az ebből adódó átfedések túlkínálatot, konkurenciát és logisztikai problémákat szülhetnek.

Végezetül fontos megemlíteni a RÉL népszerűségével kapcsolatos visszaéléseket. A helyi termékek divatossá válása és a termelők kereskedelmi kompetenciájának hiánya számos köztes szereplőt vonz be az élelmiszerláncba. Néhány esetben ezek a kereskedők, szervezetek indokolatlanul nagy árréssel dolgoznak megfelelő szabályozás és ellenőrzés hiányában. Ezen okból a francia kutatók, vidékfejlesztők, döntéshozók egyetértenek abban, hogy egy átfogó, éles határokat megszabó, de ugyanakkor kellőképpen rugalmas nemzeti szabályozás szükséges a rövid élelmiszerlánc működtetésére. Az új előírás célja, hogy ellenőrizhetővé és átláthatóvá váljanak az egyéni és kollektív kezdeményezések.

Következtetésképpen megállapítható, hogy a vidékfejlesztés eszközei között fontos a szerepe a rövid élelmiszerláncnak, mivel a közvetlen értékesítést kiegészítve számos innovatív marketing csatornát képes alkalmazni. Az esettanulmányok alátámasztják gazdasági és társadalmi hasznosságát mind üzemi, mind területfejlesztési szinten. Ezenfelül rámutattak azokra a tényezőkre, amelyek meglete elengedhetetlen a RÉL fejlesztéséhez:

- multifunkcionális gazdaságok megléte - feldolgozott termékek, farmturizmus és közösségi munkavégzés
- termelői kompetenciák (feldolgozás, marketing, kommunikáció stb.), amely az önálló és a kollektív értékesítéshez szükségesek

- gyors reakciókészség a fogyasztói igényekre
 - készségek és nyitottság csoportos munkavégzéshez
 - képzett szaktanácsadói és technikus rendszer
 - az önkormányzatok pénzügyi és morális támogatása
 - a közös kommunikáció pénzügyi támogatása az önkormányzatok és a termelői, fogyasztói egyesületek, érdekvédő szervezetek segítségével.
- Magyarországon fejlesztési törekvések és támogatások ellenére a közvetlen marketing csatornák nagyon lassan fejlődnek, ezért javasolt a többi európai innovatív modell tanulmányozása.

- Nihous, F. 2008.** „La diversification et la valorisation des activités agricoles au travers des services participant au développement rural.”, <http://agriculture.gouv.fr/la-diversification-et-la>,
- Pacione, M. 1997.** Local exchange trading systems- A rural response to the globalization of capitalism ?. *Journal of Rural Studies*, 13(4). pp. 415–427.
- Renting, H., Marsden, T., Banks, J., 2003.** Undersanding alternative food networks. *Environnement and planning, Environment and Planning*, Vol 35. pp. 393–411.
- Sylviaander, B. 1995.** Convention de qualité, concurrence et coopération. In: *La grande transformation de l'agriculture*. Toulouse: INRA Economica.

Irodalom

- Aymard, D. 2012.** Recensement Agricole - Les circuits courts de commercialisation, Toulouse: Direction régionale de l'alimentation, de l'agriculture et de la forêt de Midi-Pyrénées.
- Chafotte, L., Chiffolleau, Y. 2007.** Vente directe et circuits courts : évaluations, définitions et typologie, Cahier de l'Observatoire n°1, Montpellier: INRA.
- Csatári B. 2010.** Jövőkép vázlatok a Duna-Tisza közéről FORRÁS 42:(7-8) 138 p.
- Fehér I. 2007.** A közvetlen élelmiszer értékesítés marketing-lehetőségei és vidékfejlesztési sajátosságai. *A Falu*, XXII. évf. 1. sz., pp. 55-62. pp.
- Herault-Fournier, C., Merle, A., Prigent Simonin, A. H., Amil, C. 2009.** Les points de vente collectifs de produits alimentaire: au croisement de différentes formes de proximité. *Poitiers*, 14, 15, 16 octobre 2009
- Mondy, B; Vincq, J.L.; Fontorbes, J.P. 2008.** La construction économique et symbolique de la qualité dans les réseaux alimentaires de proximité. Lille, France,

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni a Francia Intézet ösztöndíjas támogatását, amely lehetővé tette, hogy 2010 és 2012 között Franciaországban végezhettem doktori kutatásaimat. A Nemzeti Területfejlesztési Intézetnél (*Institut National du Développement Local*), François Pin igazgatónak, az Agrártudományok Missziójánál (*Mission Agrobiosciences*), Jean-Claude Flamant nyugalmazott INRA igazgatónak, Jean-Marie Guilloux igazgatónak, Jacques Rochefort lektornak, és a tarn és garonne megyei gazdasági és mezőgazdasági szaktanácsadó intézetnél (*CER France Tarn-et-Garonne*) Claude Laverge gazdasági és jogi szaktanácsadási igazgatónak.

Végezetül köszönetemet fejezem ki konzulenseimnek és témavezetőmnek. Dr. Fehér Istvánnak, a SZIE egyetemi tanárának, hogy támogatott a franciaországi Ph.D ösztöndíjak lefolytatásában, és folyamatos segítséget nyújtott a kutatómunkámban, valamint Dr. Csatári Bálintnak, a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat (MNVH) elnökének, témavezetőmnek támogató konzulensi munkáját és iránymutatását a kutatási témámban.

A táji örökség szerepe a turizmusban

Kiss Gábor

Bevezetés

A természetvédelemben az elmúlt évtizedek során már több kísérlet történt arra, hogy – az etikai szempontokon túlmenően – meghatározzák a természeti örökség gazdasági életben játszott szerepét. A természetvédelmi értékelés (angol kifejezéssel: Conservation Evaluation) ezen szakterületének időről időre csökkenő lendülete általában egyes kutatók szerint egyazon okra vezethető vissza: ha kizárólag gazdasági alapon történne az értékelés, nem lenne ésszerű érv a természeti örökség megőrzése mellett (Livingstone 1986). A természetvédelmi értékelések számos eredményének egyes elemeit azonban napjainkban is széleskörűen alkalmazzák: a növény- és állatfajok eszmei értékének meghatározása több országban ilyen jellegű számításokon alapul (Helliwell 1974).

A táji örökség megőrzésének gazdasági érveit, közvetlen és valószínűsíthetően kiemelkedő szerepe miatt a turizmusban játszott szerepét szintén több esetben próbálták kutatók feltárni (Vecchiato 2011). Ezek a kísérletek azonban nem minden esetben hoztak eredményeket, aminek

feltételezésünk szerint módszertani okai vannak.

Tanulmányunkban áttekintjük a táji örökség és a turizmus kapcsolódási területeit, amelyek közül kiemelten vizsgáljuk a tájértékek és a táj esztétikai adottságainak turizmusban játszott szerepét. Feldolgozzuk az általunk ismert eddigi hazai felmérések eredményeit. Elemezzük a tanösvények tervezésének módszertani megalapozását célzó, a hazai nemzetipark-igazgatóságok szakembereinek közreműködésével, nagyjából védett természeti területeken végzett kérdőíves felmérés (Kiss 2007) eredményeit. Szintén elemezzük a Magyar Turizmus Zrt. (a továbbiakban: MT Zrt.) 2006-ban, a Zöld út 2007 tematikus év megalapozását célzó kutatásának eredményeit. A tanulmány utolsó fejezetében módszertani jellegű észrevételekkel igyekszünk megalapozni a jövőbeni ilyen jellegű kutatásokat.

A tájak esztétikai adottságainak szerepe a turizmusban

A táji örökség összetevői közül a turizmusban kiemelkedő szerepet játszanak a tájak esztétikai adottságai. Ezt a szem-

pontot tekinthetjük a legáltalánosabban elfogadottnak, így a turizmus tervezése során és a turisztikai marketingben általánosan alkalmazzák is. Kétségtelen például, hogy a Dunakanyar –, amelyet felmérések szerint mi, magyarok hazánk legszebb tájának tartunk – turizmusának fejlődését jelentős mértékben a táj szépsége alapozta, alapozza meg.

A tájak esztétikai adottságának szerepét mindkét általunk elemzett kérdőíves felmérés egyértelműen feltárta.

A védett természeti területeken a kirándulási célpontok megválasztásakor a *tájéki szépséget* a megkérdezettek 64,7%-a említette (mintaszám: 468) (Kiss 2007). E felmérés szerint ennél magasabb vonzereje csak a természeti értékeknek van (69,9%), miközben a más jellegű területeken általában magasra értékelt építészeti értékek vonzereje jóval kisebbnek bizonyult (10,5%). A tájak esztétikai adottságainak szerepére vonatkozóan a felmérés azon része is fontos adalékot tartalmaz, amelynek során arra kérdeztek rá, hogy milyen látnivalók érdeklik a látogatókat. A felmérés tapasztalata szerint a látnivalók közül a legnagyobb vonzereje a *kilátópontoknak* van, amelyek 4,3 pontot kaptak az ötös skálán, megelőzve a felszíni vizeket (4,2) és az állatokat (4,2) (mintaszám: 357–386).

A nemzeti parkok vonzó tényezőit rangsorolva a táj szépsége – az ötös skálán, ahol az 5-ös érték jelentése: nagyon fontos) – 4,63 pontot kapott (mintaszám: 1000) (MT Zrt. 2006). A természeti értékek szerepe itt is csak kevéssel haladta meg a táj esztétikai adottságainak szerepét (4,67). Ugyanakkor olyan fontos tényezők, mint például a csendes környezet (4,6) és a jól kiépített turistautak (4,18) alacsonyabb pontot kapott. Tanulságos, hogy a turisztikai szolgáltatások közül a szálláshelyek, mint vonzó tényező szerepét – amelyet

sokan kiemelten fontosnak tartanak – ez a felmérés nem igazolta: az egyszerű, olcsó szálláshelyek (4,02), illetve kifejezetten igényes szálláshelyek (3,07) pontszáma jelentősen elmaradt a fenti tényezőkétől.

A tájak esztétikai adottságainak kiemelkedő szerepe egyben arra is felhívja a figyelmet, hogy a turizmus – és az egyéb beépítéssel járó tevékenységek – tervezése során kiemelten szükséges kezelni a tájképvédelmi szempontokat. A túlzott mértékű, a tájhoz való illeszkedés szabályait figyelmen kívül hagyó építkezések ugyanis csökkenthetik a táj szépségét, mint kiemelkedő turisztikai vonzerőt. Egy új szálloda-komplexum építése például így járulhat hozzá az adott táj turisztikai vonzerő csökkenéséhez, idővel akár turizmusának összeomlásához. A térségi szinten gondolkodó döntéshozóknak a turisztikai fejlesztéseket komplexen, a táji szempontokat is figyelembe véve szükséges megítélniük.

A tájértékek szerepe a turizmusban

A táji örökség összetevői közül gyakran említik a tájértékeket, mint turisztikai vonzerőt is. A táj értékes elemeinek turizmusban játszott szerepe összetett.

A tájértékek a *tájak arculatának fontos összetevői*, így a tájesztétikai adottságok jelentős befolyásoló tényezői. A Felső-Hegyköz tájképi szépségét például döntően meghatározza a füzéri Várhegy vulkáni kürtőkitöltésének látványa, a függőleges sziklafalakkal, a hegytetőn a romjaiban is fontos középkeri eredetű várral.

A tájértékek ugyanakkor *önmagukban is képviselhetnek turisztikai vonzerőt*. A természeti jellegű tájértékek között hazánkban kétségkívül kevés az olyan tájérték, amely nagyszámú látogató szemében képvisel önállóan utazási szándékot meghatározó vonzerőt. Egy-egy különleges képződ-

mény – mint például a Tihanyi-félsziget hévforráskúpjai vagy a Tokaj-Zempléni-hegyvidék vulkáni eredetű ásványainak (különböző opálváltozatok, kalcedon, jaspis, hegyikristály stb.) előfordulási helyei – elsősorban szűkebb szakmai réteget vonzanak. Az ember által létrehozott tájelemek nagyobb részének jellemzően szintén „csak” helyi szinten van jelentősége, mint például a népi vallásosság táji megjelenéseként egy-egy fészületnek, „képes fának”, kápolnának, a korábbi tájhasználat emlékeként egy-egy gémeskút-nak, az állatok vagy az ember számára menedéket biztosító facsoportoknak, idős faegyedeknek. A táj ember által létrehozott elemei között azonban már vannak olyanok, amelyek szépségüknek vagy történelmünkben játszott szerepüknek köszönhetően kiemelkedő vonzerőt jelentenek. Ilyennek tekinthetjük például a jáki templomot, a magyarországi román stílusú építészeti kiemelkedő alkotását vagy a sárospataki Rákóczi várat.

A tájelemek vonzerejében területi jellegű különbségek vannak. Értelemszerűen a *védett természeti területek fő vonzerejét a természeti jellegű értékes tájelemek jelentik*: a kirándulási célpontok megválasztásakor a megkérdezettek 69,9%-a említette (minta-szám: 468) (Kiss 2007). A védett természeti területeken általában kisebb vonzerőt jelentenek a kultúrtörténeti jellegű táji emlékek (23,1%) és az épített tájelemek (10,5%). Ugyanezt az eredményt hozta a nemzeti turisztikai marketingszervezet felmérése a nemzeti parkok vezetőnyezőire vonatkozóan (MT Zrt. 2006; mintaszám: 1000): a természeti értékek – a táj szépségét és a jó levegőt (4,63–4,63), valamint a csendes környezetet (4,6) megelőzve – 4,67 ponttal végeztek az élen. A kultúrtörténeti jellegű táji értékek 4,34 ponttal ezen felmérések szerint is másodlagos szerepet kapnak az értékes természeti tájelemekkel szemben,

legalábbis a védett természeti területeken. Más jellegű területeken hasonló felmérésről nincs tudomásunk.

Sok kicsi sokra megy – tartja a mondás. Ez az összefüggés igaz a tájértékek turisztikai jelentősége kapcsán is. Tokaj-Hegyalja történelmi borvidéke bővelkedik a szőlőtermesztéshez és borászathoz kapcsolódó tájértékekben. Ilyenek például a még napjainkban is többfelé fellelhető szárazon rakott kőgátak, a hegyoldalokban, illetve a településeken szórványosan vagy csoportosan előforduló pincék, pincesorok. Mindezek az UNESCO által elismerten a világ kulturális örökségének részét képezik, s összességében jelentős turisztikai potenciállal rendelkeznek. A tájértékek turisztikai jelentősége ebben az esetben –, s ezt tartjuk a legjellemzőbb esetnek – az *értékes tájelemekben bővelkedő tájak változatosságából* adódik. A tájértékekben gazdag tájak önmagukban kisebb „attrakciói” különösen egyes turisztikai termékek, így például az ökoturizmus, a természetjárás, a kerékpáros turizmus és a falusi turizmus esetében elégíthetik ki a látogatói igényeket. Ezen turizmusfajták esetében a tájértékek közötti kapcsolatok megteremtésének – például jelzett turistaút és/vagy kerékpárút formájában – van kiemelt jelentősége.

A tájelemek turisztikai vonzerejét nagymértékben növelhetik a *hozzájuk kötődő hagyományok*. Egy-egy tájelemhez fűződő hagyomány, monda – például a kővé változás motívuma – többet jelent a forma keltette képzetnél, keletkezésük mélyebb okokra vezethető vissza. Ennek a rejtegettebb hatásnak a megnyilvánulása az ún. *genius loci*, azaz a *hely szelleme* (Baráz, Kiss 2007/a). A néphagyományokban vagy az irodalomban megjelenő jeles földrajzi helyek, az eredetmondával bíró földtani képződmények, felszínformák, idős faegyedek és a bizonyos szertartásokra, kultikus

gyakorlatra, egyfajta szentségre utaló helynevek tulajdonképpen a táj szakrális jellegét erősítik. A hazánk több vidékére jellemző eleven vallásosság sokszor a földrajzi népregék, eredetmondák nagy számában is megmutatkozik. A turisztikai vonzereje különösen nagy a gazdag hagyományt őrző és több néphagyomány, látomás, Mária-jelenés, csodás esemény és gyógyulás szentesítette földrajzi helyeknek, amelyek gyakran zarándokhelyekké, búcsújáró helyekké váltak. A hazai búcsújáró helyek közül gazdag hagyománykinccsével kiemelkedik hazánk egyik szentségi tájközpontja, esszenciális jeles helye, a Cserhát keleti részén, a Zagyva völgye közelében elhelyezkedő Mátraverebély, Szentkút, Palócföld „szent világközepe” (Baráz, Kiss 2007/a).

A tájértékek kapcsán fontos megemlíteni, hogy a *bemutató* révén lehetőség van azok *jelentőségének, különlegességének feltárására*, s ezzel vonzerejük növelhető (Kiss 2007).

A tájvédelem fontos tevékenységi területe a tájak hagyományos arculatának és az értékes tájelemeknek a megőrzése. A hagyományait őrző, s ezzel egyedi jellegüket megteremtő tájak napjaink globalizálódó világában egyre inkább felértékelődnek, különlegességük miatt egyre vonzóbbak lesznek a turizmus piacán. Ezzel szemben egy egyedi arculatát, sokszínűségét elvesztő táj csak egy lesz a sok közül, s így turisztikai vonzereje is csökken. A tájvédelem a táj teljesítőképességének (potenciáljának) optimális hasznosítását kívánja biztosítani, s ily módon társadalmi-gazdasági szerepe is kiemelkedő.

Néhány szempont a táji örökség turizmusban játszott szerepét vizsgáló kutatásokhoz

Fontos lenne, hogy hazánkban is végezzenek olyan kutatásokat, amelyek a tá-

jak minőségének közvetlenül, rövid távon is érvényesülő hatásait tárják fel. Például már több országban folytak olyan felmérések, amelyekben bebizonyosodott, hogy bizonyos élelmiszertermékek, így a borok esetében a tájat fontos minőségi indikátornak tekintik a fogyasztók. Vecchiato és munkatársainak (2011) felmérése azt mutatta ki, hogy ugyanazt a bort a „vakkóstoláson” résztvevő fogyasztók finomabbnak érzékelték, ha termőterületként egy jó állapotban lévő „történeti táj” társult hozzá képzetükben, mint ha ugyanahhoz a borhoz a felmérés során egy degradált állapotú szőlőtermő-területet rendeltek. Ez az összefüggés az értékesítési árakban is kimutatható volt, ami már közvetlen, rövid távú gazdasági haszonnak tekinthető.

A táji örökség szerepe legközvetlenebbül az utazási döntések meghozatala során játszik szerepet. A táj szerepének számszerűsítésére vonatkozó felmérések azonban eddig nem hoztak értékelhető eredményt (Vecchiato 2011). Ennek véleményünk szerint módszertani oka volt. Az utazási döntések meghozatalát többlépcsős folyamatként szükséges értelmezni. A nyaralások és a hétvégi vagy egynapos kirándulások tervezésénél *elsőként általában táji szinten születik meg a döntés*. Legtöbbször csak az úti cél kiválasztása után keresnek az adott térségben szállást és éttermet, nézik meg részletesen a látnivalókat. S hogy miért éppen az Őrséget vagy a Dunakanyart választják? A táji szintű döntésben meghatározó szerepet tölt be az adott táj kedvező állapota, vonzó tájképi megjelenése, gazdag természeti és kulturális öröksége. A táj esztétikai értékét csökkentő, a környezet állapotában kedvezőtlen változást eredményező fejlesztések a térség turisztikai vonzerejét csökkenthetik, így hiába gazdagodik a kínálat új szállásférőhelyekkel, idővel a nyaralásukat, kirándulásukat tervezők más célpontot fognak választani.

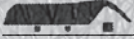

Ennek elkerülésében van fontos szerepe a tájvédelemnek.

Remélhetően a közeljövőben hazánkban is sor kerül olyan kutatásokra, amelyek a tájak minőségének közvetlenül, rövid távon is érvényesülő hatásait tárják fel, felhívva ezzel a figyelmet a tájvédelem fontosságára!

Irodalom

- Baráz Cs., Kiss G. (szerk.) 2007a.** Az ördög-tornyoktól a patkányomos kövekig. Jeles kövek, regélő helyek a Mátraerdő területén. Bükki Nemzeti Park Igazgatóság. Eger.
- Baráz Cs., Kiss G. (szerk.) 2007b.** A Kőaszszonytól a patkányomos szikláig – jeles kövek, regélő helyek a Tokaj-Zempléni-hegyvidék területén. In: Frisnyák S. – Gál A. (szerk.): Szerencs, Dél-Zemplén központja. A IV. Tájéldrzejai Konferencia előadásai (Szerencs, 2007. április 19-20.). Nyíregyháza - Szerencs, pp. 117-139.
- Helliwell, D. R. 1974.** The Value of Vegetation for Conservation. *Journal of Environmental Management*, No. 2., pp. 51–74.
- Kiss G. 1999.** Talajok és morfológiai formák természetvédelmi értékének meghatározása Tokaj-zempléni-hegyvidéki példákon. Doktori (PhD) értekezés. Debrecen.
- Kiss G. (szerk.) 2007.** Tanösvények tervezése. Módszertani útmutató. Bükki Nemzeti Park Igazgatóság. Eger.
- Kiss G. (szerk.) 2011.** Mindennapi kisemlékeink megőrzéséért. Útmutató az egyedi tájértékek katasztterezéséhez. Vidékfejlesztési Minisztérium. Budapest.
- Magyar Turizmus Zrt. 2006.** A nemzeti parkok ismertsége és imázsa a magyar lakosság körében. Tanulmány a Zöld Út 2007 tematikus év megalapozására.
- Smith, P. G. R., Theberge, J. B. 1986.** A Review of Criteria for Evaluating Natural Areas. *Environmental Management*. Vol. 10, No. 6, pp. 715–734.
- Vecchiato, D., Tempesta, T., Djumboung, D. A., Arboretti Giancristofaro, R., Corain, L., Salmaso, L., Tomasi, D., Boatto, V. 2011.** Food quality perception: does landscape matter? An investigation with Choice Experiments. Paper of 2nd International Conference On Landscape Economics (july 4-6, 2011, Padua/Italy).

Könyvismertetés

Füzi László: *Világok határán – ikerkönyv*
Kalligram Kiadó, Pozsony, 2010

Csatári Bálint

Amikor az egyetemen a mai huszonéveseknek mi, hatvanasok az előadásunkban valami olyan dolgot mondunk, hogy tévesztés, falusi kockaházépítés, kalács, csettegő vagy háztáji, akkor gyorsan részletes magyarázatokat kell a fogalmak után tenni, mert ők bizony azokat nem értik. Részben természetes ez, hiszen ők nem élték meg azokat az éveket, amikor ezek a kifejezések általános érvennyel megjelentek, s viszonylag sokáig jelen is voltak a magyar közbeszédben. Sokszor azon is gondolkodom, hogy a korban egymás után következő magyar generációk ösztönös módon, a családban megszerezhető tudásának, a közvetlenül átadható „tanmeséknek” mennyi jellemző töréspontja volt a mi múlt századi történelmünkben. Mert nagyapám még szívesen mesélt a Monarchiában töltött (Eisenerc, Stájerország) katonaidejéről, apámék már kevésbé szívesen az ötvenes évek elejéről, a kisgazdaságok és tanyáik pusztulásáról, vagy a falusi padlássöprésről, mint-hogy úgy tűnik, mi sem nagyon szeretünk anekdotázni az 1970-es években jellemzővé vált – fentebb már sorolt vidéki – dolgokról. A puhuló diktatúráról, a gulyáskommunizmusról, vagy a legvidámabb barakkokról, mert ez legalább annyira nehezen feldol-

gozható a mi számunkra, mint szüleinké lehetett. Pedig fel kellene végre mindezeket dolgozni, mert e nélkül a folyamat nélkül sohasem áll helyre a nemzet „normális” emlékezete. Rendkívül szellemesen fogalmazta meg egyik leghíresebb kortársunk Presser Gábor a minap: „Mi akkor másként gondolkodók voltunk, most meg másképp emlékezők vagyunk.”

Nos, ezek a bevezető mondatok fogalmazódtak meg bennem, amikor Füzi László: *Világok határán* c. könyvéről szóló ismertetés megírásához hozzáfogtam. A neves irodalomtörténész, a Kecskeméten megjelenő *Forrás* c. irodalmi, szociográfiai folyóirat főszerkesztője hosszú ideig dédelgethette ennek a könyvnek tervét. Egy egészen különleges szerkesztésű és gondolatvilágú ikerkönyvet készített, amelyben saját falusi életének tapasztalásaira és emlékeire építkezve megírta, hova született, hol nőtt fel, hogyan éltek, gondolkodtak, milyen értékeket követtek ők, Füziék és rokonaik, szomszédjaik hazánk egyik különös pontján, „két világ határán”, Fertőszentmiklóson.

Rögtön tisztázandó a recenziens és az olvasó számára is például az „ikerkönyv” kifejezés. A szerző a ma már szinte párta-

lanul gazdag olvasottságának az élményeit építi be a könyvébe, s a vidék történelmét, néprajzát, életmódját, szellemi világát feltáró irodalmat is közöl a saját gondolatai és állításai alátámasztására, vagy éppen cáfolatára. Bravúrosan egybeszerkesztve, pontosan lábjegyzetelve, vagy éppen csak „egyszerűen hivatkozva”. Ettől a textus szinte megkettőződik. Úgy írja tehát le a saját faluja, családja és a maga történetét, hogy közben a mai ismeretekkel azokat kiegészíti, árnyalja, sőt képekkel, eredeti fényképekkel még illusztrálja is.

Pontosan az a szükséges és hiteles emlékezet áll tehát előttünk egy nagyszerű könyvben megírva, amit az iménti bevezető gondolataimra is visszahivatkozva nagyon sok kortársam hiányolhatott eddig a könyvespolcáról. Egy teljes történet arról, hogy milyen volt felnőni a Kisalföldön, egy ma is jelentős méretű faluban, az évtizedekig igen szigorúan őrzött osztrák-magyar határ mentén. A „világok határán”, amely a címben is jelzett többes szám alapján nemcsak a két világrendszer elválasztó határt jelöli, hanem az iparos Petőháza és a nagybirtokos kisparaszti Miklós határát. Vagy akár az évszázadokra visszavezethető paraszti ősök hagyományos életformájának az egykor igen pontosan kijelölt határait átlépő két generáció életformaváltásának a sajátos, mély és erőteljes belső összefüggésrendszerét is.

A könyv néhány számomra, s talán mások számára is fontos értékét külön is szeretném kiemelni. A nemrég elhunyt Enyedi György akadémikus írta valahol, hogy a települések egyszerre színterei, keretei és eredményei is a teljes gazdasági társadalmi átalakulásnak. Füzi László kötete pontosan ennek a dinamikus definíciónak a rendkívül élvezetes, olvasmányos testet öltése. S nemcsak azért, mert a szintér – keret – eredmény hármas egységének a leírt, sajátosan számokkal jelölt, egymásba

fűződő történetei (szösszenetei) mindig megfelelnek. De vette a fáradtságot arra is, hogy utánajárjon újra a történeti forrásoknak, a megváltozó helyszíneknek, a friss népesedési adatoknak. Nekem, mint településkutatással foglalkozó geográfusnak ez a látásmód és a megjelenítése is valóságos kincs. Amit tulajdonképpen a középiskolákban irodalomból, földrajzból, történelemből „egyszerre” kellene valahogy megtanítani a következő generációnak. Mert nekik is nagyon nagy szükségük lenne az efféle tudásra, amely a hely szellemét ezzel a különösen tiszta logikával és olvasmányosan megírt „Füzi módszerrel” építi, gondolozza.

A másik különös érték számomra – amelynek egyféle művelésében közösen dolgoztunk egykor – az a szerző térlátása, térérzékelése, de nyugodtan ideírhatnánk a tájleírást is, ha az nem lenne erősen foglalt szakszó. Az egész könyvet átfogja a kisgyermeki emlékképekből kiinduló és egyre bővülő térrészleteknek a világa, azok hiteles, érdekes, néha szikár, néha színes leírása. Ezen a folyamaton – így tudatosan visszagondolva és visszanezve persze valamennyien átestünk – de még soha nem olvastam ilyen pontosan leírva. S a tér mellett, „ahogy kell”, mindig ott van az idő is. Egyrészt úgy is, hogy mennyi idő alatt értek az iskolába, biciklivel a nagymamához, vagy Sopronba, Győrbe vonaton. De úgy is, hogy: *„Egészen más viszonyban voltunk az idővel akkor, mint amilyenben ma vagyunk”* (111. oldal).

Végül a harmadik sugárzó eleme e könyvnek az egyszerű embersége, a megélhető emberi világ teljességébe vetett mély hite és meggyőződése. Talán túlzás, de számomra minden mondatából ez sugárzott. S tudjuk, amúgy ez manapság ritka tünemény. Nagy dolognak, sőt nemes cselekedetnek tartom, hogy valaki ennyire merje vállalni annak a leírását, amit me-

gélt. Hogy honnan indult, hogyan nőtt fel, hogyan lépte át a határokat, s hogyan vált, az egész könyvet többször átolvastva szinte erkölcsi kötelességgé a maga számára, hogy ezt könyvet megírja. Biztosan pontosan érezte és tudta, miért írja: *„Az a világ alatti világ, amelyikben éltem, alapvetően közösségi volt. Közösen dolgoztunk, közös családi céljaink voltak, a család, a nagycsalád gondjait megbeszéltük.”* Amely először a hitről, majd házépítésről szólt, később a munkáról, vagy abban az apró egyén számára a focicsapat győzelméről, a tanulásról, még később a „világok határai” átlépésének a lehetőségeiről.

Talán lehet, hogy túl személyesre sikeredett ez az ismertetés, aminek legkevésbé az az oka, hogy a könyv szerzőjét valóban három évtizede személyesen ismerem. Sokkal inkább az, hogy magam is egy ekkora faluban nőttem fel, a román határ mentén. Annak a falusi világnak a rezdüléseit éppúgy átéltem, mint Füzi László az övéét. Ezért persze személyes örömet, gyönyörűséget okozott az elolvasása. De ezen túl ezért

is örültem e könyvnek, mert generációm egy kiváló szépíró képviselője vállalta, hogy úgy írja le a maga valóságában az elmúlt évszázad második felének magyar falusi világát és annak változásait, hogy az minden mondatában vállalható más számára is. Nem kell tehát megtagadunk a múltat, meg azt végképp eltörölni, mert attól csak frusztráltabb, gyökérvesszettebb világ jön ránk. Valóban az a falusi világ, mezőgazdaság, társadalom, közösség „többszörösen” elmúlt. De az emberi léptékű értékei térről, időről, humánumról, kultúráról, lokalitásról, amelyek a sorok közt megörökítették örök értékek. Ezért teszem ezt a könyvet Gárdonyi Géza: *Az én falum*, no meg Szabó Zoltán könyvei, leginkább a *Cifra nyomorúság* és a *Szerelmes földrajz* mellé a polcomra. Ennél erősebb ajánlást az elolvasására talán nem is tudnék írni. Legfeljebb azt, hogy két évvel később *Kötődések és szakadások – hármaskönyv* címmel a következő évtizedekkel is bővült a mű. De az már egy másik olvasmány.

Ló a tanyán

(Lótartás, -tenyésztés és hasznosítás a bio-ökológiai gazdaságban)

Györffy Sándor Péter

*Lovamra patkót senki nem veret,
Be szerencse, hogy senki nem szeret:
Kocogok, lógok követlen úton
S hogy merre megyek, nem nagyon tudom.*

*S a rossz úton, mert minden ellovan,
Feliüti néha fejét a lovam
És megkérdi, míg szép feje kigyúl:
Hát mi lesz ebből, tekintetes úr?*

Ady Endre: A ló kérdez

Rendhagyó tanulmány zárja az *A falu* 2012-es évfolyamát. A lovak megfelelő tartásáról, tenyésztéséről és a mai igényeket (is) figyelembe vevő használatáról szóló részletekbe menő útmutató tartalmilag nem kimondottan igazodik folyóiratunkhoz. Ugyanakkor az az örvendetes tény, hogy az 1990-es évektől kezdve – az előtte való évtizedekben a magyarországi lovak szinte teljes eltűnését követően – egyre több lóval találkozhatunk a magyar vidéket járva, egyre több településen, köztük sok tanyán kínálnak például a turistáknak is különféle lovas-programokat, valamint a versenylovak tartása és futtatása is egyre népszerűbb hazánkban, arra készítetett minket, hogy megje-

lentessük Györffy S. Péter írását. A szöveget olvasva egy, a vidéki életet, annak minden szépségét és nehézségét kiválóan ismerő, országos hírű mezőgazdász sok tízedezes bölcsessége és tapasztalata tárul elénk, amely találkozik a jelenkor kihívásaival. A dolgozat mindenkinek szól, akit érdekelnek a lovak és a lótartás (az ezzel foglalkozó gazdáknak különösen), s amiben az akár négy vagy öt évtizedes vagy még régebbi megállapítások ma is megszívlelendők – *a szerk.*

Bevezetés

„Hogy kerül a csizma az asztalra?” – mondják, ha valami eltér a megszokottól.

Kertész létemre úgy írhatok a lovakról, hogy a lovaglócsizmát már tíz esztendő koromban felhúztam és Édesapám Furioso tenyészetében minden nyáron a csikók belovaglása volt a feladatomban. Az ifjúság részére kötelező levettefoglalkozásokat a túrkevei lovas-levente szakaszban teljesíttem. Az üzemegységek vezetőjeként – már állami vonalon – voltak még lovaink, a kertészetben a vetés, ekekapálás, a termés összegyűjtő szállítása, a trágyakiherdés feladatában jól szolgáltak. Később lovastúrákat vezettem Taljándörög, Sarlóspusztá, Bódvaszilás, Sárospatak környékén.

A bio-ökológiai gazdálkodás – bár ezzel az elnevezéssel az 1983-ban induló mozgalomban a Biokultúra Egyesület felkérésére, mint szaktanácsadó, majd a termelést ellenőrző-felkészítő foglalkozásokat vezető és szakíró tevékenykedtem – a tanyasi gazdálkodás természeti törvényeit tiszteletben tartó teljes körű szemléletre vezethető vissza.

Ezzel az ismertetővel az ökológiai gazdálkodásban kezdő lótarló-tenyésztő gazdáknak kívánunk segítséget adni munkájukhoz. Az ellenőrzésre a Biokontroll Hungáriánál /Bp. 1535 Pf. 800/ bejelentkezett gazdálkodók a 140/99. sz. Korm. rendelet az EU .../91. sz. rendelet, valamint a 2/2000 FVM-KÖM rendeletre alapozott alapfeltétel rendszert kézhez kapják. Ennek figyelembevételével készült ez az írás is.

Állattartás az ökológiai gazdaságban

Az ökológiai gazdaság a természet törvényeinek tiszteletben tartásával egyensúly kialakítására törekszik. A talaj táperezését szervestrágyával, vetésforgóval, okszerű műveléssel tartja fent.

A növénytermesztés vetésforgójában termelt takarmányokon tartott állatok, a melléktermékként adódó szalmával almözva szolgáltatták az istállótrágyát. Az állatvilág

haszonállatai részére biztosítva a szabadban való mozgás lehetőségét közelítjük a természetes életmódot. (hoz?) A legeltetés, a lovak karámban való tartása, a takarmány és ivóvíz könnyű elérhetősége alapkövetelmény az ökológiai gazdaságban.

Az állatok számát hektáronként a 170 kg N/ha/év egyenérték szerint számítjuk ki az ökológiai gazdaságban. A 6 hónaposnál idősebb lovakból két-két állat tartható hektáronként.

Az istálló épületének elegendő természetes légcserét és fényt kell biztosítani. Az épület szigetelésének, fűtésének és szellőzésének biztosítani kell, hogy a légcseré, a porszenyezettség, a hőmérséklet, a relatív páratartalom és a különböző gázok koncentrációja az állatok egészségét nem veszélyeztető szinten belül maradjon.

Az istállótrágya tárolását úgy kell megoldani, hogy közvetlenül, csurgalékként vagy a talajba szivároghva szennyezést ne okozzon.

A ló tartása

Elhelyezés. Az épület a tájhoz, lakóházhhoz külsejében is tetszetősen illeszkedő, tágas, levegős, világos és száraz legyen, minimum: 3,1–3,2 méteres belmagassággal.

A lovat az istállóban jászolhoz kötjük. Helyüket „állásnak” nevezzük. A jászol készülhet fából vagy tartósabb, könnyebben tisztán tartható betonból. A jászol fenekének magassága a padozattól mintegy 25 centire legyen. A jászol felett elhelyezett szénarácsot se helyezzük túl magasra, mert a ló szemébe por és szemét hullhat. A lovak részére 1,4 méter széles és 2,8 méter hosszú állást alakítsunk ki – ez a 3,92 m² alapterület az ökológiai gazdálkodás előírásai szerinti 1 m²/100 kg testsúly – igények szerint növelhető, hogy természetes helyen álljanak, könnyedén lefeküdjenek, megforduljanak, tisztogassák magukat, számukra bármely

természetes testhelyzetet felvehessenek és számukra természetes mozdulatokat tegyenek. Ezért ajánlott a karámban való tartás, időjárás ellen védelmet nyújtó fedeles színnel, szélfogó kerítés-résszel.

Az istálló padozatának simának, de nem csúszósnak kell lennie. A teljes padlófelszín legalább felének szilárd aljzatúnak kell lennie, azaz nem lehet rudazott, illetve rácsozott. A lóállás eleje készülhet döngölt agyagból, a hátsó fele cementbe élére rakott téglából készíthető. Az állás kissé hátrafelé lejtjen. Mögéje a trágyalé elvezetésére kis csatornát készítsünk. A csatorna a trágyalevet a trágyalékútba vezesse. Ha a trágyalé nem tud gyorsan lefolyni, bűzével megfertőzi az istálló levegőjét, s emellett a benne lévő értékes növényi tápanyagok is kárba vesznek. Az állásra naponta jó vastagon tiszta almot terítsünk. A szalma, különösen, ha szecskavágóval kb 15 centis darabokra vagdaljuk, jól magába szívja a híg ürüléket. Az ürüléket, a beszennyezett alommal együtt naponta többször hordjuk ki a trágyatelepre, hogy az állatok fekhegye mindig puha, száraz és meleg, tiszta legyen.

A lóállások közé választórudakat tegyünk, hogy a lovak össze ne rúghassanak. Ez szalmakötéllal betekerve csökkenti a sérülés veszélyét és tetszetős is. A csikókat az istálló sarkában, deszkával elkerített rekeszben tartsuk.

Takarmányozás. Az ökológiai gazdaságban a lovaknál is a legeltetés lehetőségeivel a legmesszebbmenőkig élve kell alapozni a takarmányozást, a legelőterületek különböző évszakokban való elérhetőségétől függően. A napi takarmányadagra szárazanyagban számított legalább 60 %-ának szálatakarmányból, friss vagy szárított tömegtakarmányból vagy silózott takarmányból kell állnia. A takarmány-nak ökológiai gazdaságból kell származni.

A szokványosan termesztett takarmány éves átlagban legfeljebb 10%-os arányban engedélyezett. Az átállásból származó takarmány részaránya 30-, a saját átállási területről 60% lehet.

A takarmánykiegészítők közül használhatókat az ökológiai gazdálkodást ellenőrző szervezet kiadványának melléklete tartalmazza, amit a gazdaság vezetője az ellenőrzés megkezdésekor megkap és a változásokról folyamatosan értesül.

Az istállótrágya kezelése. Az ökológiai gazdálkodásban – ahol vendégekre is számítunk –, külön figyelmet kell fordítani a tisztaságra, rendre, a környezet kellemessé tételére.

A trágyatelepet az udvar magasabb fekvésű helyén kell készíteni, hogy a csapadék oda ne folyjon. Árnyéket adó fákkal óvjuk a szárító széltől, napsütéstől. A trágyatelep feneke, oldala vízhatlan legyen, hogy a trágyalé el ne szivároghasson. Lovanként 4 m² alapterülettel számolhatunk. A kiszámított alapterületet kijelölve 80 centi mélységre kiássuk. Az egyik sarka felé lejtjen, ahová a trágyalékutat szánjuk. A trágyatelep fenekét jó arasznyi vastagon kidöngöljük szívós agyaggal, a rézsútosra kialakított oldalfalait is betapasztjuk tenyérvnyi vastagon agyaggal. Betonból készítve drágább, de tartósabb trágyatelep létesíthető. Trágyalékút kisebb telepen két egymásra helyezett hordóból is készülhet. Nagyobb telepen cement kútgyűrűkből, szivárgásmentesen alakítjuk ki. Felső nyílásánál rosta védi a darabos anyagoktól. A bomlást és bűz kiáramlást a levegőtől való elzárással a két-három havonként a felületre öntött, fél liter olajjal, ami lehet használt étolaj is – akadályozhatjuk meg.

Nagyon ajánlható a trágyatelep köré korlátot készíteni és még télen is ráereszteni az állatokat pár órára, hogy kiszorítsák a levegőt a jobb beérés érdekében.

A két-három hónap alatt féléretté vált trá-

gyát a szántófield szélére, „szarvasba” hordjuk ki, amit felhasználásig leföldelünk.

Betegségmegelőzés és állatorvosi kezelés. A ló természetes igényeit kielégítő tartásmóddal, takarmányozással a megfelelő fajta kiválasztásával alapozunk az ökológiai gazdaságban.

Az istállók, berendezések és eszközök tisztítására és fertőtlenítésére az ellenőrző szervezet által tételesen felsorolt készítmények használhatók. Ilyenek például a méz, a méztej, a víz és gőz, a kálium- és nátriums-zappan, a nátrium-kálium-hidroxid, természetes növényi kivonatok, az alkohol, a formaldehid stb.

Minden állategészségügyi beavatkozást, készítmény-használatot, részletes diagnózist, dózist, az alkalmazás módját, a kezelés időtartalmát nyilván kell tartani és az ellenőrző szervezetnek bejelenteni.

Szállítás. Szállításkor törekedni kell az állatokat ért stresszhatások csökkentésére, összhangban a hatályos állatvédelmi jogszabályokkal. Elektromos terelőeszköz, allopatikus nyugtatószer használata tilos. (Az allopatia a betegség természetével ellentétes hatású gyógyszerek alkalmazása.)

A ló tenyésztése

Fajta. A világon előforduló mintegy háromnegyedszáz fajta közül elsősorban a magyarországi körülményekhez szokott hazai fajtákat érdemes tenyészteni. Ezek közül a lovogoltatásra is alkalmas könnyű, keleti, melegvérű fajtákból választhatunk. Furioso, Gidrán, Kisbéri félvér, Nonius, Lipicai tenyésztése folyik hazánkban. Napjainkban a kistermetű fajták, a pónik iránt is növekszik az érdeklődés. Bár a magyar ló tulajdonképpen már legnagyobb részben félvér, az arabs és angol telivér tenyésztésében is szereztünk hírnevet. A hidegvérű

lovak közül a muraközi ló a magyar és stajer lónak a kereszteződéséből Zala megyében keletkezett.

Csikóztatás. Csak jó és arravaló kancát tartassunk csikónevelésre és származási lappal rendelkező, ellenőrzött ménnel fedeztessünk. Akkor vigyük a kancát a ménhez, amikor kb. 18–20 naponként sárlik, a tavaszi és nyári hónapokban, amikor a melegező nappalok, a növekvő fű érzete és látványa indítja el agyában az ivarzást (sárlást) kiváltó hormonok termelését.

Ha párosodás után „fogott a kanca”, elmarad a következő ivari ciklus és kezdetét veszi a 11 hónapig tartó vemhesség. Az utolsó négy hónapban a kancát ne lovogoljuk, takarmánya legyen bőséges, kevesebb rostra, több fehérjére alapozva. A szabad mozgást biztosítva, nyugodt, békés körülmények között, de nem elszigetelve várja az ellés időpontját.

Az ellésre tiszta alommal elrekesztett területet készítsünk elő az istállóban. Ha az ellés 1 vagy másfél óra alatt nem fejeződik be, hívjunk állatorvost. Ha a csikó köldökzsinórja nem szakad el, fertőtlenített ollóval elvágva, jódintinktúrával fertőtlenítve, erős vérzés esetén egy-két ujjnyi széles fertőtlenített vászonszalaggal kössük el.

A lelelt kanca első teje tisztítja ki a csikó beleiből a bélszurkot. Az első három hónapban a kanca 8–14 liter tejet termel, majd a rákövetkező két hónapban ez 4 literig csökken.

A ló haszna, használata

A saját takarmányra alapozott állattartás az ökológiai gazdaságban szinte teljesen azonos az alföldi tanyásgazdálkodással, aminek körülményeit – mivel ott nőttek fel – ismerem. Mint mezőgazdasági mérnök – állami alkalmazásban – végigéltem a hazai lóállomány folyamatos és drasztikus

csökkenését. 1990-től a lótenyésztés biztatást kapott a jó sportlovak iránti keresletből, a lóhúst fogyasztó államok igényéből és a magánosítást következtében kialakuló gazdaságok lehetőségéből kifolyólag. A lótejgyógyító értéke is számításba jöhet.

Hasznosítás a falusi vendéglátás keretében. A teljeskörű ökológiai gazdaságot folytató tanyán meghatározott helye van a ló tartásnak. Az istálló, a trágyatelep, a csikókarám nem csak élményt adó látvány, de a közlekedésben, szállításban, mezei munkában is egyre jelentősebb szerepet kap a ló. A több helyen csak lovagoltatásra berendezkedő idegenforgalmi látványosságokat szolgáló helyek azonban nehezen sorolhatók az ökológiai gazdálkodás követelményeit kielégítő gazdaságok közé.

Lovagoltatás. Már a fajtaválasztás is alapozza a tanyai lovaglás lehetőségeit. Ahol gyermekes családok vendéglátására számítanak, ott a kistermetű fajták tenyésztése mellett döntenek.

A csikó nevelése a szopástól való elválasztással kezdődik, amikor négy hónapos korában puha kötőféket teszünk rá, és fokozatosan átszoktatjuk az abrakra 5 hónapos koráig, amikor véglegesen elválasztjuk az anyjától. A csikókarám és a legeltetés lehetőségei között bíráljuk el, hogy mire lesz alkalmas a csikó: enyészállatként, sportlóként, ígás állatként vagy végső esetben pecsenye-csikóként értékesül.

A sportcélra szánt csikók edzését, felkészítését tudatosan kell végezni, hogy engedelmes, tanulékony, jó erőben lévő és fordulékony legyen. A legelőn való tartás, mozgatás, ha egy gazdaságban nem megoldható, úgy érdemes a közeli lópartókkal, tenyésztőkkel összefogva „csikó-iskolát” kialakítani.

Három éves kora körül kezdtem a csikókat nyereg alá szoktatni. A karámban,

megszokott helyén naponta többször felkeresve, répával kedveskedve ismerkedtünk egymással, majd a már elválasztási korától megszokott kötőfékre illesztve, zablához szoktattam a kiválasztott csikót. Ezután következett a futószárazás, a szóra való hallgatás kialakítása. Az „állj” – „indulj” után a mozgásmódok – lépés, ügetés, vágta – betanítása. A heveder, majd a nyereghez való szoktatás, zsákba töltött földdel terhelve – hogy a súlyhoz is szokjon – következett.

Amikor már megszokta a nyeret, nyeregbe lehetett ülni – lehetőleg segítséget is igénybe véve, hogy a terhelésen kívül a kengyelhez, a combbal-térddel és sarokkal való irányításhoz is megfelelően igazodjon.

A jól belovagolt, idegenekhez is szokott lovat lehet a vendégnek – először felügyelettel – rendelkezésre bocsátani. A vendég saját felelősségére veszi igénybe a lovat hátsásként, de a gazdának saját érdekében mindent meg kell tenni, hogy ne legyen baj.

A vendéglovas a ló által már megszokott útvonalon lovagoljon. Ezen az útvonalon már előzőleg minden, esetleges balesetforrást, tövises ágakat, földre szórt szemetet, tárgyakat eltávolítottunk. Nincs olyan forgalom, ami a lovat és lovasát zavarná. A környezetben sem leselkedik veszély, váratlanul támadó házőrző kutya vagy settenkedő, kóbor eb. Nem telepedett az útvonal mellé vándorméhész, mert a méheket vonzza a ló illata és a méhcsípésre még érzékenyebbek, mint a lovasa. Ezért érdemes a szomszédokkal a „jószomszédi” viszony fenntartása. A vendéglovas vegyen részt a ló ápolásában, lecsutakolva a hazatérés után, az etetésben, itatásban szakszerű ellátásban, a nyereg és kantár tisztán való elhelyezésében.

A jó lovas vendég – különösen, ha visszatérő – már messzebb utakra is mehet, de ezen az útvonalon is szükséges az előzetes bejárás.

A vendéglovas ruházata alkalmazkodjon a lovagláshoz és az időjáráshoz. Hosszabb utaknál legyen kéznél esőkabát vagy köpeny.

Fogatolás. A belovagolt csikókat kocsihúzásra „csúztató” segítségével szoktatjuk. Első alkalommal kézzel toljuk indulásnál a csúztatót, hogy ne ijedjen meg a szokatlan súlytól.

A sima, egyszerű, feketeveretű hámok használata ajánlható a tanyára. Díszítésül sima, egyszerű, vágott sallangokat magunk is készíthetünk.

A lószerszámok (kantár, hám) csatokkal a ló méretéhez igazíthatók. Befogásnál ügyeljünk a „húzóvonal” kialakítására, ami a ló szügyétől a hámfáig vezet. Rossz beállításnál a kápa nyomja, feltöri a lovat. A kápara cserélhető „izzasztó” nemezből, szivacsanyagból védi a kápatöréstől a ló marját. A kápa lószőr párnázata hivatott erre, ha jó állapotban van az izzasztó használata nem indokolt.

Az istráng a magyar hámokon kötélből készült. A hámfára hurokkal csatlakozik, a bőrrrel bevont vagy bőrből készült lapos istrángokkal is fogatolhatunk. A lapos istrángnál különösen figyeljünk a csavarodás mentességre.

A hajtószárok, gyeplők lapos szíjból készülnek, csatokkal csatlakoztatva a zablához, átvezetve a hám karikáin. Kettős fogatnál a keresztzsárok helyes csatolása biztosítja a húzóerő egyenlő megosztását. Helyes szárcsatlakozásnál a lovak feszített keresztzsárokkal, egymástól megfelelő távolsággal, egyenesen és kissé kifelé tartott fejállással egyenlő támasztékkal haladnak.

A hajtó az ülésen biztonsággal, szilárdan üljön, úgy tudja a szarát kézben tartani, hogy akarata szerint irányítani tudja a lovakat. A balkéz kisujja és gyűrűsujja között fogja a „nyerges” ló felőli baloldali szarát, a „rudas” ló felőli jobb szár a hüvelykujj és mutatóujj között helyezkedik el. Jobb kézben az ostor – alapállásnál. Indításnál – használati tartásban a jobb kéz középső és gyűrűsujja között fogjuk a jobbszarát, marokban az ostor nyelét. A lovainkat a betanításkor használt szavakkal is irányítsuk, indulásnál, mozgásmód váltásnál, megállásnál. Kellemetlen, ha a ló farka alá kapja a gyeplőt. A farokcsapkodás kiváltói, a legyek ellen illóanyagos vízzel töröljük át a ló farát. A szegfűszegolajat régebben eredményesen használták.

A koci irányítását a lovak a rúddal végzik. A hám szügykarikáján (hámgakamó) átvezetett tartószíj csatlakozik a rúd végén lévő „pápaszemhez” vagy a szügyellő lánc a rúdvégzáró vasaláshoz. A kocsi rudat szeggel rögzítsük, melynek biztonságáról a befogás előtt győződjünk meg.

A koci elé foghatunk egy lovat – két rúddal ellátott kocsiba-taligába, egy rúddal fogatva, két lóval fogatolva általában három lóval, amikor a jobbszélső „lógós” ló hámfája rúddal vagy láncsal a hátsó tengely mögé a nyújtóhoz csatlakozik, a gyeplőszárat pedig a koci oldalához akasztják.

A hagyományos szekerek, kocsik mellett egyre inkább a gumikerekes, lapos kocsik kerültek használatba nem csak teher, de személyszállításra is. Ezeknél a fel- és leszállításra, az egyenletes súlyelosztásra fokozott figyelmet kell fordítani.

Egy évtizeddel később – életminőség a 2001-es beregi árvíz által érintett településeken

Nagy Gyula, Boros Lajos

A klímaváltozással egyre gyakoribbá váló extrém időjárási események jelentős mértékben befolyásolják (rontják) az érintett területek lakóinak életminőségét. Ezek a negatív hatások akár évekkel később is jelen vannak az egészségügyi, pszichológiai vagy anyagi károk továbbélése révén. Tanulmányunkban megvizsgáljuk a 2001-es beregi árvíz által sújtott területeken élők életminőségét. Vizsgálatunk a statisztikai adatok elemzésén és egy, az árvíz által leginkább érintett településeken végzett kérdőíves felmérésen alapul. Az árvíz komoly károkat okozott az épített környezetben, amelyeket a kormány illetve egyéb külső és belső szereplők által segített újjáépítéssel igyekeztek csökkenteni, felszámolni. Felmérésünk alapján kiderült, hogy a vizsgált településeken szinte mindenkit érintettek az árvíz hatásai. A beszámoló alapján a katasztrófa migrációt is kiváltott, aminek mértéke részben az ingatlanpiaci csapdahelyzet miatt nem túl magas.

Vidékfejlesztési támogatás, a hagyományörzés eszköze?

Szabó Mátyás, Erdei Fanni

Az EU-nak és egyes tagállamainak fontos kultúrpolitikai célja a nemzetiségi hagyományok megőrzése. Ennek a Lisszaboni szerződés óta van jogi alapja is. A támogatás egyik formája az EMVA források lehetnek. A vidékfejlesztési szubvenciók között szerepel vidéki örökség megőrzését célzó pályázat is és a LEADER program is, ami helyi döntési hatáskörben határozza meg a felhasználási célokat. Jelen cikk során azt vizsgáljuk, hogy tizenkét törvényileg meghatározott magyarországi nemzetiség közül, hogyan, mennyien vesznek részt ezekben a fejlesztési lehetőségekben, a helyi akciócsoportokban a lakosságárányukhoz képest. Kiinduló – és a később megcáfolt – hipotézisünk szerint a kisebbségek erősen kötődnek hagyományaikhoz, ezért magas arányuk lesz a pályázók között. Mivel ez az állítás nem bizonyult helytállónak, annak okait kutattuk, hogy mi vezethet erre az eredményre.

A decade later – quality of life at the settlements affected by the flood of 2001

Gyula Nagy, Lajos Boros

The extreme weather conditions caused by climate change have strong impact on the everyday life of people. This study aims to analyse the changes in the quality of life of those who live villages and towns affected by the 2001 floods in North East Hungary. The study is based on statistical data and a survey conducted in nine settlements of the affected area. The floods had a strong impact on the built environment and local communities as well. According to our result the majority of local residents have experienced the negative effects of floods and had their homes ruined or damaged. The respondents experienced flood-related migration in the analysed area and according to their impressions mainly poor and unemployed people migrated to the area.

Rural development support as a tool of keeping the traditions?

Mátyás Szabó, Fanni Erdei

Defending, keeping the traditions is an important cultural policy goal of the EU and the member states and this has a legal ground since the Treaty of Lisbon. One of the forms of support can be the resources of the EAFRD. Among the rural development subventions there is the tender to preserve rural heritage and the LEADER programme stipulating the allocation of the resources to be made on a local level. The subject of this research is to examine how and in what size the twelve Hungarian minorities named by law are taking part in these tenders, in the Local Action Groups compared to their ratio in total population. According to our – later refuted – hypothesis, the minorities strongly bind to their traditions, so they probably have a high proportion among the applicants. Because this statement proved to be inaccurate, we tried to draw up the potential reasons and questions of this result.

A Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület és a Rinya-Dráva Szövetség térségének településszociológiai összehasonlítása

Szijártó Attila, Vidák Krisztina

A tanulmány célja két LEADER térség összehasonlítása településszociológia mutatók alapján. A Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület (MVHE) és a Rinya-Dráva Szövetség (RDSZ) területi elhelyezkedése annyiban hasonló, hogy az RDSZ az ország és a megye külső periferiáján, míg az MVHE a régió belső periferiáján helyezkedik el. Önmagában nézve már a determináló helyzet következménye a közel azonos nagyságú térségek problémái, az elöregedés, az elvándorlás, az elnéptelenedés, a munkanélküliség és a szegregáció. Mindkét HACS városiányos térségben fekszik, a hátrányos helyzetű lakosoknak a teljes népességhez viszonyított magas arányával. A LEADER HACS-ok számára adott a feladat a térségek felzárkóztatására, az életminőség javítására, amelyhez szükséges az adott kormányzat jóindulata, és – mint helyi, alulról jövő kezdeményezés – az adott térségekben élők összefogása.

A falusi magyar tannyelvű iskolák helyzete a Vajdaságban

Trombitás Tímea, Szügyi Éva

A tanulmányban a Vajdaságban élő magyar kisebbség alapszintű oktatásával foglalkozunk, ahol a hangsúlyt a falusi magyar tannyelvű iskolák problémáira helyeztük. A problémák feltárásán túl célunk még, hogy ismertessük az anyanyelven történő oktatás jelentőségét. Elemzésünkben azokra a kérdésekre kerestük a választ, hogy milyen problémákkal küzdenek a falusi iskolák, és a jövőben hogyan alakul a magyar nyelvű oktatás helyzete egyes vajdasági falvakban. A statisztikai adatok és a mélyinterjúk feldolgozása során egyértelművé vált, hogy a falusi magyar közösségek egyik legnagyobb problémája a folyamatosan csökkenő gyereklétszám. Ennek következményeként a jövőben várhatóan egyes vajdasági falvakban indokolatlanná válik a magyar tannyelvű oktatás megszervezése, főleg a szórvány területeken. Nagy gondot jelent még, hogy egyre kevesebb a jól képzett tanerő, valamint a legtöbb intézményben elavultak az iskolai berendezések és a didaktikai eszközök.

Settlement-sociological comparison of the area of Mecsek-Völgység-Hegyhát and the Rinya-Dráva Szövetség

Attila Szijártó, Krisztina Vidák

The study aims to compare two LEADER area's towns with sociological indicators. The geographical location of the Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület (MVHE) and the Rinya-Dráva Szövetség (RDSZ) is similar, because the RDSZ is an outside periphery of the country, and the MVHE is an inside periphery of the NUTS II region. The consequences of the similar area size and location is that, they have similar problems like aging, migration, depopulation, unemployment and segregation. Both LAG is located in rural area, and the disadvantaged population has a high rate. The Local Action Groups have the task to develop these areas, the quality of life. This requires the government to support and the cooperation of the local inhabitants.

Status of the rural Hungarian-language schools in Vojvodina

Tímea Trombitás, Éva Szügyi

In the study we analyse the basic education of the Hungarian minority on the territory of Vojvodina, where we focused on the problems of the rural Hungarian-language schools. Furthermore, we give a brief overview about the importance of the native language learning. Our main questions are: What are the biggest problems in the village schools? In the future, what trends can be expected in the village schools?

One of the biggest problems in rural towns is the continuous reduction of the number of children, which is general problem in Serbia. The other main problem in the villages is the lack of well-trained teachers and that the schools' equipment is in bad condition in many institutions. In the future there is a risk of decreasing the funds and other resources for the education on Hungarian language because of the little number of Hungarian students.

Belépés
Regisztráció
Vegyen részt Ön is a Hálózat munkájában!

Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat

ENGLISH

MNVH

ENRD

Nekik

Kérdezzen!

BIKERÜLT

Főoldal

Hírek

Külföldi lapazás

Eseményeink

Aktuális témák

Soros elnökség

KAP-reform

Dokumentumtár

Szakmai szervezetek

Galéria

Linkek

PiacTér tovább>>

Keresés

Mai névnap

2011. február 22.
Gejzson naja va.

Eseményeink

február						
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28

Címkefelhő

Állományezés élelmiszer élelmiszer agrárhírek
esemény EU EU-einköz EU
Európai Bizottság fórum falu
FAFOZ Fizekés Sándor
fejlesztés felhívás
Fogafkottási Programoda
FVM hírvévi HACS hely
termék IKZF jogszabály
környezetvédelem Közös
Agrárpolina közösség KAP

Magyar agrárium Párizsban

2011. február 21.
Nem vezetne jóra az állami beavatkozás a takarmányiparban, de tavasztól az új takarmány könnyíteni fog az állattartók helyzetén – mondta el Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszter a párizsi Mezőgazdasági Szakkonferencián.
→ Tovább

Elfogadták a Duna-stratégiát

2011. február 21.
Az Európai Parlament (EP) támogatja az Európai Bizottság és a tagállamok elkészült Duna-stratégiaival kapcsolatban. Zöldebb stratégia kell, amely a megélvő önös forrásokkal gazdálkodik.
→ Tovább

Koordinációs Bizottsági ülés a KAP-reform témájában

2011. február 21.
Az ENRD legutóbbi Koordinációs Bizottsági ülésén a KAP reform társadalmi vitája volt a téma. Az MNVH képviselőitben Weisz Miklós volt jelen, és tudósította az mnvh.eu-t az elhangzottakról.
→ Tovább

Nemzetközi Együttműködés Lépésről Lépésre - Szarvas

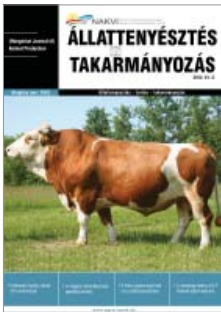
2011. február 18.
Ingyenveket, éppelket, és esettanulmányokat ismerhetnek meg a nemzetközi együttműködések témájában az MNVH-tagok a Hálózat legutóbbi, szarvasi rendezvényén.
→ Tovább

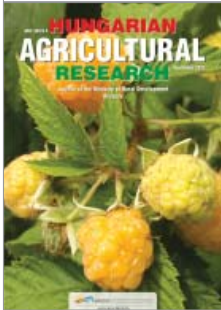
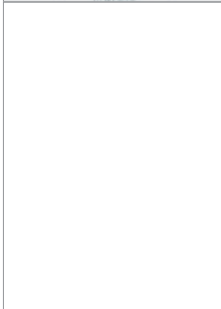
Magyar
Nemzeti
Vidéki
Hálózat

www.mnvh.eu

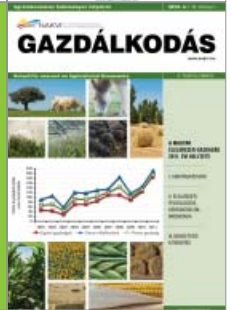

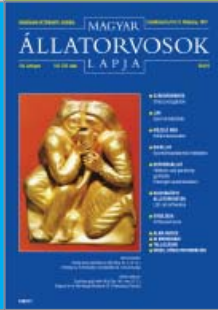
Fizessen elő most a kiadónál kedvezményesen tudományos folyóiratainkra!

Fizessen elő most, hogy jövőre is az idei áron kaphassa a meg a folyóiratokat!

Megrendelési és befizetési határidő (kizárólag a kiadónál): 2012. december 31.

További információ az előfizetésről: www.agrarlapok.hu